

Міжнароднае грамадскае
аб'яднанне
«Згуртаванне беларусаў свету
«БАЦЬКА ЎШЧЫНА»

Гістарычныя вандроўкі

Да 450-годдзя Рэфармацыі на Беларусі

Сачыненні пераможцаў дзіцячага
конкурса
(травень, 2003)

Мінск
«Беларускі кнігазбор»
2003

УДК 373.18(079):882.26.09
ББК 74.200.58
Г 51

Гісторычныя нандроўкі: Сачыненні пераможцаў дзіцячага
конкурсу. Да 450-годдзя Рэфармацыі на Беларусі / МГА
«Зтуртаванне беларусаў свету «Бацькаўшчына». —Мн.: «Беларус-
кі кнігазбор», 2003. —220 с.
ISBN 985-6730-13-9.

У книгу ўвайшлі лепшыя творы пераможцаў дзіцячага конкурсу, праведзенага
МГА «Зтуртаванне беларусаў свету «Бацькаўшчына» ў маі 2003 года. Конкурс
быў прысвечаны 450-годдзю Рэфармацыі на Беларусі.

УДК 373.18(079):882.26.09
ББК 74.200.58

Выданне сталася магчымым дзякуючы
сп Ірэне Калядзе-Смірноў,
старшыні Дабрачыннага фонду
«Ethnic Voice of America» (Парма, ЗША)

ISBN 985-6730-13-9

©МГА «ЗБС «Бацькаўшчына», 2003

Еўфрасіння Полацкая, Францыск Скарына, Мікола Гусоўскі, Стадан Баторый, Тадэвуш Касцюшко, курганы, замкі, касцёлы, рэкі, азёры, камяны, Пагоня, гербы гарадоў і шляхецкіх родаў, мілагучнасць мовы і хараство прыроды і многае-многае іншае! Гэта тэмы, якія хвалуюць сёння маладыя беларускія таленты. Творы нашых дзяцей насычаны імкненнем жыць і ствараць! І крытэрыем поспеху для іх ёсьць гонар і слава нашай краіны. Ад усведамлення іх патрыятызму і адданай творчасці — мацнее вера ў годную будучыню. Нацыя, якая, нягледзячы на катастрофы і катаклізмы, нараджает такіх дзяцей, — мае надзеіны падмурок. З такімі дзецьмі наш род будзе нязменна мацнець!

У гэты зборнік увайшлі працы пераможцаў дзіцячага конкурсу «Беларусь. Гістарычныя вандроўкі», які ў 2003 годзе правяло Міжнароднае грамадскае аб'яднанне «Згуртаванне беларусаў свету «Бацькаўшчына». Трэці год запар выходзяць зборнікі дзіцячых прац, трэці год мы знаёмім чытачоў з лірычнымі і натхнёнымі творамі беларускіх дзяцей. Экспертная камісія, якая складалася з беларускіх пісьменнікаў і навукоўцаў, атрымала 162 працы з розных куткуў Беларусі, ад маленькіх беларусаў з іншых краін. Абранніе лепшых было цяжкімі праходзіла на многіх крытэрыях.

Пераможцы конкурсу атрымалі цудоўны падарунак — магчымасць адпачыць і ўмацаваць здароўе на курорце ў Чэхіі. Аздараўленчы адпачынак будучай творчай эліты Беларусі і выданне гэтай кнігі сталіся магчымымі, як гэта было і раней, дзякуючы славутай беларускай мецэнатцы з ЗША сп. Ірэне Калядзе-Смірноў.

Управа Міжнароднага грамадскага аб'яднання «Згуртаванне беларусаў свету «Бацькаўшчына» шчыра ўдзячнае сп. Ірэне Калядзе-Смірноў за адданы клопат пра духоўнае сталенне і здароўе беларускіх дзетак, а таксама ўсім удзельнікам конкурсу — за ўдзел.

На жаль, да гэтага часу выданні дзіцячых сачыненняў застаюцца рэдкімі падзеямі ў беларускай літаратуры. Гэта робіць зборнік важнай падзеяй і каштоўнымі падарункамі для ўсіх, хто цікаўіцца лёсам маладога пакалення і нашай Радзімы.

*Упра ва Міжнароднага грамадскага аб'яднання
«Згуртаванне беларусаў свету «Бацькаўшчына»*

Ганна Адамовіч
(11 гадоў, в. Лебедзева
Маладзечанскага р-на Мінскай вобл.)

Мастак

Жыў хлопец. Мастак.
І былі ў яго скарбы —
Вялікае сэрца і ў скрыначцы фарбы!
Браў пэндзаль у пальцы ён не для забавы.
Хацеў ён людзям трошкі сонца прыбавіць,
Адкрыць неадкрытыя колеры радуг
І ў сэрцах пасеяць яшчэ адну радасць.

Раман Мацвеевіч Семашкевіч нарадзіўся 1 кастрычніка 1904 г. у вёсцы Лебедзева. Было ў сям'і 16 дзяцей. Бацька працаваў садоўнікам у памешчыка, таму малыя таксама праводзілі час сядром кветак у вялізным садзе.

Кожную вольную хвіліну Раман праводзіў за маляваннем. Замест фарбаў выкарыстоўваў соўк кветак. Прага да малявання настолькі захапіла яго, што ён пакінуў бацькоўскі дом і рушыў у Вільню.

У Вільні ён браў першыя ўрокі жывапісу ў студыі. Зарабляў на жыццё продажам газет.

У 1924 годзе Раман вымушаны быў перабрацца ў Савецкі Саюз, бо яго праследавала паліцыя за тое, што ён актыўна ўдзельнічаў у арганізацыі камсамола. Закончыў Віцебскі мастацкі тэхнікум, вучыўся ў Москве.

У ноч з 1 на 2 лістапада 1937 года яго арыштавалі, пасадзілі ў турму. Жонка Надзея Міронавна яго болей не

бачыла. Да сёння невядомы прозвішчы следчых, «тройкі», якая прыгаварыла яго да расстрэлу.

Без вопісу, без панятых вывезлі невядома куды вялікую колькасць жывапісных работ. Цяпер нават цяжка сказаць, колькі іх было, бо ўліку ён сам ніколі не вёў.

Невядома, дзе магіла нашага родзіча-мастака Рамана Семашкевіча.

Па ўспамінах жонкі Надзеі Міронаўны, якая жыве цяпер у Москве, Раман сваёй знешнасцю нагадваў рабочага. Быў атлетычнага целаскладу, невысокага росту. Русыя валасы крышку хвалістыя, крутыя надброўныя дугі, адкрыты лоб. Цудоўныя былі рукі, лоўкія, дужыя, рабілі чуды.

Сказаць, што ён любіў мастацтва, значыць нічога не сказаць. Ён быў апантаны. Пісаў многа і хутка. Палатно нацягваў сам, і сам жа рабіў падрамнікі. З раніцы да вечара быў з пэндзлем або пяром. Позна клаўся спаць, рана ўставаў. Акварэллю не працаваў. Толькі маслам, а калі канчаліся палотны — пяром і тушибу.

Раман быў чалавекам вельмі добрым, любіў жывёл, дзяліўся з людзьмі апошнім.

Раману Семашкевічу прысвячаю

У мястэчку нашым
Хлопчык нарадзіўся.
Бацька быў на пашы —
Аж у пляс пусціўся.
Ромка, Ромусь, Рома,
Родная дзяціна.
Ў хаце шчасця поўна —
Слаўная навіна.
Ужо ў трывадлівай
Маляваў хлапчына:
Кветкі, матылёчкі,
Дрэўцы, ручайні.
Падрастаў Раман той
На радасць бацькам.
Прымяняў ён талент свой
Усюды — тут і там.
Дапамагаў у садзе
Бацьку працаўца.
Толькі дзе прысядзе —
Адразу маляваць.
Маляваў, што бачыў.
Больш любіў прыроду.
Для сябе адзначыў —
Паслужу народу.
Так і адбылося,
Дарагі мастак.
Што хацеў, збылося —
Гэта праўда, так.

Сяргей Чылікін-Садэльскі
(11 гадоў, г. Мінск)

Укрыжаваная воля

У канцы траўня 2000 г. я разам з «роднаслоўцамі» з часопіса «Роднае слова» і дзядулькам ездзіў у Кушляны. Калі мы вярнуліся, то дзядулька прапанаваў: «Напішы, што цябе больш за ўсё ўразіла, спадабалася, запомнілася ў Кушлянах». Я на гэта: «Дзядулька, можна я не напішу, а намалюю?» Дзядулька згадзіўся. І я намаляваў сядзібную Багушэвічаву каплічку.

Чаму каплічку? Бо яна мне вельмі, вельмі моцна спадабалася. Яна падобная на маленъкую святыньку, гэтая каплічка пад лістоўніцай. Багушэвічы пабудавалі яе ў час паўстання Кастуся Каліноўскага за адну ноч. А здарылася гэта ў 1863 годзе. Зараз гэтую крыж-каплічку называюць каплічка Распятая свобода, ці Укрыжаваная воля. Яна — гэта пратэст супраць генерал-губернатара Міхaila Mураўёва і яго памочнікаў.

У крыж-каплічцы Укрыжаваная воля двайны крыж. Гэта значыць, што на вялікім крыжы ёсць меншы. А меншы якраз з укрыжаваннем Ісуса Хрыста. Калісьці гэты крыж вісеў над ложкам бацькі Францішка Багушэвіча. Ён, мабыць, больш старажытны, чым сама каплічка, прыкладна XVII—XVIII стагоддзяў.

Багушэвічы вельмі любілі і шанавалі сваю каплічку. Куды б ні ехалі, заўсёды спыняцца каля яе перад

дарогай, памоляцца. І Бог ім заўсёды памагаў, спрыяў. Гэтай Багушэвічавай сядзібнай капліцы ўжо 140 гадоў. Яна перажыла Каstryчніцкую рэвалюцыю і дзве сусветныя вайны.

KAMUNIKAT.org

Аляксандр Паліўка
(12 гадоў, г. Іванава Брэсцкай вобл.)

Дастаеўскія

Наш Іванаўскі раён мае багатую мінуўшчыну. З вёскі Дастоева пайшоў род Дастаеўскіх. Вось што пісала ў 1894 годзе жонка пісьменніка Ганна Рыгораўна. «Мой нябожчык муж Фёдар Міхайлавіч Дастаеўскі шмат разоў гаварыў мне, што яго род паходзіць з (гістарычнай) Літвы ад пінскага маршалка Дастаеўскага, выбранага сейм у 1598 годзе. Пётр Дастаеўскі і яго нашчадкі жылі ў Дастоеве». Ганна Рыгораўна прасіла мясцовага свяшчэнніка прыслать звесткі аб Дастаеўскіх, якія знаходзяцца ў царкоўнай кнізе.

Праз 68 гадоў пасля яе пісьма ў Дастоева зноў сталі прыходзіць пісьмы адунука пісьменніка Андрэя Фёдаравіча Дастаеўскага з Ленінграда. У адным з іх, у лістападзе 1966 года, Андрэй Фёдаравіч пісаў: «...мы абавязкова напішам вялікі артыкул, пераплітаючы мінулае і сучаснае Дастаеўскіх з жыццём і творчасцю Фёдара Міхайлавіча, зыходзячы з яго нашчадкаў...» Ён збіраўся прыехаць у Дастоева, распытваў, у які час гэта лепш зрабіць. Аднак ажышчяўці гэтую паездку не ўдалося — 18 красавіка 1968 года Андрэя Фёдаравіча не стала.

Аб радаслоўнай Дастаеўскіх сведчыць грамата, выдадзеная 6 кастрычніка 1506 года пінскім князем Фёдарам Іванавічам Яраславічам Даніле Іванавічу Ірцішчаву на ўладанне сялом Дастоева, якое знаходзіцца паміж рэкамі Пінай і Ясельдай. «А доли есмо тое именье тому нашему боярину

вечно и непорушно, ему и его жене, и их детям, и их счадкам».

А праз некаторы час Ірцішчавы (сярод дваран та кія выпадкі былі даволі часта), каб увекавечыць за сваім родам уладанне, выводзяць ад яго сваё новае прозвішча — Даастаеўскія. Як сяло Даастоева, так і прозвішча Даастаеўскія неаднаразова прыгадваюцца ў розных дакументах XVI—XVIII стагоддзяў. Гэта сведчыць аб tym, што ўладальнікі маёнтка былі дастаткова вядомымі людзьмі ў Вялікім княстве Літоўскім і Кароне Польскай, у канфедэрацыі Рэчы Паспалітай.

Цяпер мясцовая школа носіць імя вялікага рускага пісьменніка Фёдара Міхайлавіча Даастаеўскага.

Моладаўскі звон

К пачатку XVI ст. Пінскае княства, куды ўваходзіць сучасная тэрыторыя Іванаўскага раёна, знах одзілася ў феадальнай залежнасці ад Вялікага княства Літоўскага. Частка вёсак была княжацкімі — Глінна, Гнейчыцы, Кужалічын, Бродніца, Ляхавічы. Тут пражывалі сяляне-даннікі, плаціўшыя падатак князю.

Былі на тэрыторыі раёна сёлы, якія належалі шляхціцам. Гэта — Варацэвічы, Магільна, Адрыжын, Баландзічы, Сухое, Яечкавічы, Ляскавічы, Навашыцы, Даастоева, Опаль, Тышкавічы, Моладава. У 1520 г. Пінскае княства ўжо залежала ад польскага караля. Лепшыя землі забіраліся ад сялян, адводзіліся пад фальваркі. Сяляне пазбаўляліся права пераходу, не маглі распарааджацца надзеламі.

У 1596 г. была заключана Люблінская унія, па якой Польшча і Літва аб'ядналіся ў Рэч Паспалітую. Ствараецца Брэст-Літоўскія ваяводства. Іванаўшчына ўваходзіла ў склад Пінскага павета гэтага ваяводства. Быў узмоцнены

прыгонны і нацыянальна-рэлігійны прыгнёт. Беларускія феадалы прымалі каталіцтва, станавіліся памагатымі папы рымскага і польскага караля. Але былі і актыўныя абаронцы праваслаўя. Адні з іх — Сымон Война. Моладава — радавое гняздо знакамітага беларускага роду Войнаў. Дачка апошняга з іх, пінскага маршалка Мацея Войны, Элеанора, у 1697 г. выйшла замуж за Казіміра Агінскага, і маёнтак перайшоў да новага роду.

Роду Войнаў прысвечаны звон, адліты ў XVI ст., які знаходзіцца на званіцы царквы ў в. Моладава. Самае цікавае ў гэтым звоне — тэксты. Яны напісаны на беларускай мове лацінскім літарамі. Просты народ быў праціўнікам Люблінскай уніі.

Успыхнуўшая ў 1595 г. на Украіне паўстанне пад кірауніцтва Севярына Налівайкі ахапіла значную частку Беларусі. У 1596 г. атрады Налівайкі дайшлі да Палесся, занялі Пінск.

Агова

Было гэта вельмі даўно, недзе ў самым пачатку XVI ст. Жыў-быў адзін чалавек. І быў ён майстар на ўсе рукі: мог і дзяжу зрабіць, і цэбры, і бочку. А яшчэ рабіў ён вельмі прыгожыя куфры. Гэта былі сапраўдныя творы мастацтва. Хадзіў ён ад вёскі да вёскі і дарыў людзям радасць — вырабляў ім патрэбныя ў сялянскім побыце рэчы. Людзі па-рознаму да яго ставіліся. Некаторыя нават пасмейваліся з яго, бо за сваю работу ён браў зусім нікчэмную плату — абы толькі пракарміцца. Але ўсе прызнавалі ў ім майстра. Маўклівы ён быў, дзіўны нейкі, не такі, як усе. Усяго і багацця было ў яго, што яго кайстра з інструментам ды торбачка з хлебам і цыбулінай. З ахвотай дзяліўся ён сакрэтамі сваёй справы з людзьмі, вучыў

майстэрству дзяцей. Як звалі гэтага чалавека, цяпер ніхто
ўжо   i   не   памятае.
А таму, што вельмі бедны быў, звалі яго Галяк, Голы, Гола.
Сам ён не вымаўляў гук «л», і ў яго атрымлівалася «гова».
Так з цягам часу і сталі зваць яго — Гова.

Надакучыла Гове хадзіць з вёскі ў вёску. Выбраў ён сабе мясціну прыгожую ля самага лесу і пабудаваў мален'кую хаціну. Цяпер ужо самілюдзі ішлі да яго, прасілі зрабіць тую ці іншую рэч. А калі шукалі яго хатку, то пыталіся ў людзей: «А Гова дзе знайсці можна?» З часам началі сяліцца ля яго людзі, якім і перадаваў ён сакрэты свайго майстэрства. Так і вырасла вёсачка, якую і назвалі Агова. І да гэтага часу Агова славіцца майстрамі, якія вырабляюць дзежкі, цэбры, бакі, а галоўнае — куфры. Славутыя агоўскія куфры вядомы далёка за межамі нашага раёна. Як бачым, агоўская куфэрачная традыцыя паходзіць з самога народа, з яго таленавітага пачатку. І да гэтага часу жывуць тут людзі духоўна багатыя, носяць у сабе іскрынку Божую. Ну а куфры мясцовых майстроў можна і цяпер яшчэ ўбачыць у многіх вясковых хатах. Стаяць яны на кароткіх ножках, а часцей на драўляных калесіках, ярка размаляваныя хвалістымі жоўтымі лініямі, ромбамі, чырвонымі макамі і іншымі фантастычнымі прыгожымі кветкамі. Не перавяліся да гэтага часу і самі майстры. Праўда, іх зараз толькі два на ўсю вёску — Павел Андрэевіч Жы́дко і Мікалаі Паўлавіч Пайкавец.

Го ва

Казалі: смяяліся куры
З яго. Не такі, як усе...
Збіваў, размалёўваў куфры,
Здзіўляліся людзі красе.
Усе прызнавалі ў ім майстра,
Да славы ён быў не ахвоч.
Парожняй была яго кайстра,
Цыбулі ды хлеба апроч...
Марнеў яго побыт «цыганскі»,
Пайшоў ён у свет, што й казаць,
Каб дзецям у хатах сялянскіх
«Сакрэты» свае адкрываць.
Вялікае доўга не дрэмле —
Прыспелі майстры-спарышы.
Расказвала мёртвае дрэва
Пра цуды палескай душы.
Усё-ўсё ў гэтым свеце апета,
Спявае за ўзорам узор.
На кожным куфэрку — паўсвета,
Жыщё ад слязінак да зор.

Васілю Цяпінскаму прысвячаеца

Дробны полацкі шляхціц Цяпінскі,
Палымяны змагар Беларусі,
Нам духоўныя скарбы збярог,
Вось за што я яму пакланяюся.

«Зацлый, славны, довстипны» народ
І культуру сваю мае, мову,—
У прадмове ён так напісаў,
Бо для гэтага бачыў аснову.

І Евангелле нам пераклаў
Беларускаю мовай жывой.
Як Скарына, ён гlosы пісаў —
Тлумачэнні даваў нам з табой.

Мужная князёўна

Даўно гэта было — недзе ў самым пачатку XVI стагоддзя. Жыў у Клецку князь. І была дачка ў яго. Князёўна вельмі прыгожая была і да простых людзей прыветная. І любіў яе прости народ за гэта, паважаў вельмі.

Аднойчы прыехалі да князя незнамыя коннікі. Мелі яны нейкі дзіўны выгляд: самі прысадзістыя, валасы чорныя, бліскучыя, вочы вузкія. І запатрабавалі яны ад князя, каб той здаў ім горад без бою, а ўсіх маладых мужчын і жанчын каб аддаў ім у палон. А не паслуhaeца князь — увесь горад спаляць разам з жыхарамі. Сказалі так і паскакалі на сваіх конях, плаабяцаўшы назаўтра вярнуцца да князя за адказам. А князь услед за імі паслаў сваіх людзей, каб тыя разведалі, хто гэтыя людзі і ці вялікае войска ў іх. Але прынеслі яго людзі вельмі сумныя весткі. Аказалася,

што гэта крымскія татары са сваім вялізным войскам уварваліся ў Беларусь. Крымчакі ніколі не займаліся земляробствам і вымушаны былі купляць збожжа ў Турцыі. А гроши, неабходныя для гэтага, здабывалі на скокаміна суседнія краіны. Нарабаваўшы багацця, яны вярталіся на сваю зямлю. Найбольшым багаццем для татараў з'яўляліся палонныя. Іх потым яны за вялікія гроши прадавалі на нявольнічых рынках. Зразумела, што гналі ў татаршчыну ў першую чаргу маладых і дужых мужчын і жанчын, а таксама прыгожых дзяўчынак, што маглі папоўніць сулганскі гарэм. Вось і падцягнулі яны зараз сваё вялікае войска да Клецка, каб абраставаць яго. І ніякая сіла, здавалася, не зможа стрымаць іх, перамагчы.

Задумаўся князь і вырашыў здавацца. Бо, як разва-
жай ён, забяруць жа ў палон не ўсіх жыхароў горада.
Хоць старэйшыя ды застануцца і горад ацалее. А так
жа ўсё знішчаць, зруйнуюць. Даведалася аб гэтым
рашэнні бацькі князёўна і не згадвілася з ім. Пачала
яна падымаць усіх людзей Клецка і навакольных вёсак
на барацьбу з татарамі. І пайшоў народ за князёўнай.
Хто з сякерай, хто з касой, хто з дубінай — выйшлі
яны супраць спрэтыкаванага ў ваеннаі справе,
узброенага татарскага войска. І пачалася бітва,
жорсткая, няроўная па сіле. І пад моцным націскам
татар пачалі адступаць абаронцы. Убачыўшы гэта,
выбегла наперад свайго войска князёўна, тоненкая,
безабаронная, без зброі ў руках. І тады з новай сілай
пайшло ў бой яе войска. Вось тут ужо не вытрымалі
націску татары, адступілі. І больш не спрабавалі
рабаваць Клецк. Так князёўна выратавала свой горад
ад татар.

А потым князь Міхаіл Глінскі сабраў вялікае войска

і, нечакана атакаваўшы рабаўнікоў, ушчэнт разбіў іх і вызваліў 40 тысяч палонных. Месца гэтай перамогі над рапой Ланню і да сённяшняга дня завецца Красны Стай, бо, па паданні, рака ад крыві ў час гэтага бою выйшла з берагоў.

Сюсіна балота

Калісьці, як і цяпер, назіраліся адхіленні ад прывычных норм у прыродзе. Летапіцы апавядоўць пра снягі і маразы ўлетку і квітнеючыя сады зімой. У 1493 годзе «зіма ў студзені і лютым месяцах такая цёплая была, што сады расцвілі, травы былі вялікія, ралля і сенажаці зелянелі». А праз 90 гадоў, у 1581 годзе, «маразы амаль не ўсё лета былі. Ад вялікага марозу на полі жыта ў калоссях пасохла». Пасля такіх «дзіваў прыроды» часта здараліся неўраджай, якія прыносялі людзям голад, страшныя беды. Голад здараліся і ад такога стыхійнага бедства, як напад саранчы. Напрыклад, у 1541 годзе саранча «ўпала на жыгла, ярыну і траву ды пад корань выгрызла».

Пакідалі людзі тады свае хаты і хаваліся па балотах, пушчах, акуравалі сябе дымам, калі ішла смяротная навала — мор (эпідэмія чумы). За першыя 50 гадоў XVI стагоддзя ажно 6 разоў наведвалася гэтая хвароба на беларускія землі.

Перачакаўшы гэтую бяду ў пушчах, балотах, людзі вярталіся зноў у свае вёскі, у свае хаты, і жыццё наладжвалася.

Але Тамаш, жыхар вёскі Замошша, што на Палессі, аднойчы вырашыў у вёску не вяртацца, а пабудаваў у пушчы ля самага балота сабе невялікую хаціну, дзе і пасяліўся са сваёй жонкай. Праз нейкі час там, у лесе, у іх нарадзілася дачка Люся. Здавалася, жыццё

наладзілася, усё ідзе добра. Але хутка пасля родаў жонка памерла, і застаўся Тамаш адзін сярод лесу і балот з маленъкай дачушкай на руках. І ўсё ж такі ў вёску, да людзей, не падаўся. Як мог, гадаваў, песціў сваю Люсю сам. І вырасла дзяўчына прыгожая, блакітнавокая, з доўгай русай касой. Палюбіла Люся і лес, і балоты. Магла цэлымі днямі блукаць па лесе, збіраючы грыбы і ягады ці проста назіраючы за жыццём яго насельнікаў. І калі зваўся Тамаш, то лясное рэх адгукалася не Люся, а Сюся. Таму ўсе і пачалі яе зваць Сюсяй. Яна і прывыкла да свайго новага імя.

Аднойчы Сюся паехала з бацькам на кірмаш, дзе і пазнаёмілася з Данілам, прыгожым здатным хлопцам. Пачалі яны сустрэцацца. Калі-нікалі Сюся прыходзіла ў вёску, але часцей Даніла прыбягаў да яе ў лес, дзе яны і сустрэкаліся пад разгалістай ліпай ля балота. Даніла і Сюся вельмі пакахалі адзін аднаго. Хутка ўжо не маглі і дня пражыць, каб не пабачыцца. Даніла, як і Сюся, быў бедным і не мог купіць сваёй каханай падарункі за грошы. Але заўёды прыносіў ёй то букет палівых кветак, то якую цацку, што сам змайстраваў.

Аднойчы прынёс у падарунак каралі, якія зрабіў з журавін. Дзяўчыне каралі вельмі спадабаліся.

Даведаўся аб каханні бацька Данілы і вельмі раз-злаваўся, бо ён хацеў ажаніць сына з багатай дзяўчынай, каб тая мела добры пасаг. А ў Сюсі ж нічога акрамя прыгажосці не было.

Дарэмна Сюся прыходзіла да ліпы — ніхто больш не чакаў яе там. А калі не вытрымала і пайшла ў вёску, каб пабачыць Данілу, то даведалася, што сёння якраз вяселле каханага. Горка заплакала дзяўчына і пабегла ў лес, да балота. Ад безвыходнасці, ад вялікага гора ўскочыла яна ў балота, і зацягнула яно дзяўчыну.

Кінуў Даніла сваю нялюбую нявесту, пабег следам

за Сюсяй. Але не паспей: толькі бурбалкі ўспывалі над тым месцам, дзе знайшла свой вечны спакой Сюся. Дзіка закрычаў Даніла і ўдарыў сябе прама ў сэрца нажом.

Многа год прайшло з того часу. На tym месцы, дзе загінуў Даніла, расце магутны дуб. Балота называюць — Сюсіна. Кожную восень яно чырванее ад журавін. Ці то журавіны з караляў Сюсі рассыпаліся па ім, ці то кропелькі крыві Данілы? Хто ведае?

Чаму ў бярозы салодкія слёзы

Было гэта вельмі-вельмі даўно. На ўскрайку адной вёскі, ля самага лесу, жыла сям'я — муж, жонка і маленъкая дачушка Алеська. Дружная была сям'я, прыгожая. У ёй заўсёды панавала любоў, павага і паразуменне. Але здарылася бяда — нечакана захварэла жонка і вельмі хутка, бы тая свечка, згарэла. І застаўся муж адзін са сваёй маленъкай дачушкай на руках. Цяжка прыходзілася Алесьцы без маці, але сяк-так перабіваліся з бацькам, прызычайліся, і з цягам часу жыццё крыху наладзілася. А вось калі бацька прывёў у хату мачаху, то для Алеські пачалося сапраўднае пекла. І хоць дзяўчынка была яшчэ зусім малая, але ўся дамашняя работа была на ёй. Бацька цэлымі днямі не бываў дома — шчыраваў то ў полі, то ў лесе. А вось для Алесі гэтая дні былі самымі цяжкімі, бо мачаха застаўляла яе выконваць не толькі самую цяжкую, брудную работу, але і біла, зневажала. І не было каму пажаліцца беднай дзяўчынцы, расказаць сваю бяду, бо бацька верыў не ёй, а таму, што гаварыла мачаха. Не змагла Алеська знайсці спачування, падтрымкі сярод людзей, таму пачала яна шукаць спагады ў прыродзе, сярод птушак, раслін і

дрэй.

Даўно заўважала, што ў некаторых дрэй, як і ў людзей, прыгожы знешні выгляд вызначае і «прыгожыя» добрыя адносіны да суседзяў і навакольнага асяроддзя. Асабліва гэта харектэрна для бярозы. Па знешняму выглядзу, здаецца, і няма прыгажэшага дрэва ў нашых лясах, чым бяроза. У адносінах да навакольнага асяроддзя бяроза адпавядае свайму знешняму выглядзу — «добрая» яна. Таму і не дзіва, што Алеська знайшла ў ёй сваю дарацьчыцу і заступніцу. Калі становілася вельмі цяжка, калі неўмагату ўжо было стрываць здзекі мачахі — бегла дзяўчынка ў лес да сваёй сяброўкі-бярозкі і расказвала ёй аб усіх сваіх крыўдах, аб сваім горы. Бярозка шапацела паціху сваёй лістотай, гладзіла па галоўцы галінкамі, лашчыла дзяўчынку. І тая, выплакаўшыся, супакоеная ішла зноў дахаты. І так кожны раз. І лягчэй стала жыць дзяўчынцы, лягчэй стала пераносіць здзекі мачахі. Але бяда, гора ніяк не хацелі пакідаць Алесю — раптоўна памірае і бацька. І засталася дзяўчынка адна на ўсім свеце, зусім адна-адзіненькая. Прыишla яна са сваім горам да бярозкі, але плакаць ці гаварыць дык і сіл не было. А бяроза яе і без слоў разумела вельмі добра. Ці даводзілася вам калі бачыць чарнастволыя бярозы? Калі ўбачыце дзе, дык ведайце, што пайшлі яны ад той бярозы, якая ўчарнела ад Алесінага гора, прыняўши яго на сябе, прапусціўши праз сваю сарцавіну. І не стрывала, заплакала бяроза тады. Ды толькі слёзы былі ў яе не горкія, а салодкія, бо вельмі ж хацела яна, напаіўши імі Алесю, даць ёй сілы, дапамагчы ёй стаць моцнай, здаровай. Напаіла бяроза Алесю сваім салодкім сокам, а разам з сочкам сілы ёй дала, моцы, дабрыню і шчырасць у яе сэрцы пасяліла. І вырасла

дзяўчына стройнай, прыгожай, як бяроза, спагадлівай і вельмі добраі, з чулым, шчырым сэрцам.

А бярозы і да гэтага часу шчодра поіаць нас сваім салодкім сокам, не толькі наталяючы нашу смагу, але даючы нам сілу і здароўе. Таму і мы павінны заўсёды памятаць аб гэтым, з удзячнасцю адносіцца да бяроз, берагчы іх.

Ксенія Гарбачук
(12 гадоў, г. Брэст)

Беларусь. Гістарычныя вандроўкі

Ікаралі і кавалі —
Асельнікі адной планеты:
Мы ўсе з адной святой раллі,
Мы — соль зямлі, святое сусвету...

Кожны народ мае ў сваёй гісторыі перыяды, да якіх наступныя пакаленны звяртаюцца ў пошуках сваіх каранёў, сваіх ідэалаў. Для Беларусі гэта XVI стагоддзе, «залаты век» нашай Бацькаўшчыны. Гэта эпоха Рэфармацыі і Адраджэння, якія ў Беларусі ішлі побач. Немагчыма ўяўіць Адраджэнне без Рэфармацыі ці Рэфармацыю без Адраджэння.

XVI стагоддзе. Яно стала пераломным у грамадска-палітычным жыцці народаў Еўропы. Большасць еўрапейскіх краін ад пачатку XVI стагоддзя былі ахоплены шырокім рухам, накіраваным супраць рымскаталицкай царквы з яе незлічоным зямельным багаццем, з яе разбэзчанасцю ў пышных каталіцкіх набажэнствах, бо гэта ўсё не адпавядала чысціні хрысціянскай рэлігіі. Вось гэты рух атрымаў назову Рэфармацыя, бо яго прыхільнікі мелі намер рэфармаваць царкву, многае ў ёй змяніць да лепшага. Іншая назва Рэфармацыі — пратэстантызм (ад слова пратэст).

Рэфармацыя патрабавала многа змен і ў праваслаўнай царкве: пропаведзі вяліся часам на незразу-

мелай прыхаджанам мове. Праваслаўная шляхта, набыўши роўнасць у Вялікім княстве Літоўскім, жадала навукі, але атрымаць яе не магла, бо праваслаўная царква адкрыла толькі брацкія і прыходскія школы. Вышэйшую адукацыю можна было атрымаць толькі на Захадзе. Вось адтуль, з Захаду, ідэі Рэфармацыі ў сярэдзіне XVI стагоддзя сталі пранікаць і на Беларусь. Рэфармацыю падтрималі ўплывовыя магнацкія сем'і — Радзівілы, Сапегі, Пацы, Кішкі, Глябовічы, Тышкевічы, Валовічы і іншыя. Фактычным кіраўніком рэфармацыйнага руху на Беларусі быў канцлер Вялікага княства Літоўскага Мікалай Радзівіл Чорны, а пасля яго смерці — яго стрыечны брат, гетман вялікі, віленскі ваявода Мікалай Радзівіл Руды.

У гісторыі Еўропы, у тым ліку і ў гісторыі Беларусі, Рэфармацыя адыграла прагрэсіўную ролю: актывізавала грамадска-палітычную дзейнасць манаракаў, князёў, магнатаў, шляхты і гараджан; дала новае мысленне, новую культуру, шырокое распаўсюджванне Бібліі на нацыянальных мовах. Рэфармацыя пашыралася, расла колькасць яе прыхільнікаў, уznіклі пратэстанцкія абшчыны ў 50-х гадах XVI стагоддзя ў Нясвіжы, Навагрудку, Клецку, Берасці, Ляхавічах, Койданаве. Пашырэўся рост гарадоў. Стаяў развівацца гандаль і рамесніцтва. Адкрыліся школы, бальніцы, друкарні, у ліку першых у 1553 годзе рэфармацыйная друкарня ў Берасці, першая друкарня на тэрыторыі сучаснай Беларусі. Пазней — друкарні ў Любчы, Нясвіжы. З'явіліся буквары, граматыкі, нотнае пісьмо. Практычна завяршыўся працэс фарміравання беларускай народнасці, развівалася і ўдакладнялася беларуская мова — дзяржаўная мова Вялікага княства Літоўскага. Менавіта ў той далёкі час у нашай краіне сфарміравалася рэлігійная вера цярпімасць — талеран-

тнасць, адна з каштоўнасцяў сучаснага беларускага грамадства.

Вядомыя беларусы — постаці гісторыі эпохі Рэфармацыі — Мікалай Радзівіл Чорны, Мікалай Радзівіл Руды, Францыск Скарына, Сымон Будны, Васіль Цяпінскі.

Што ж яшчэ расказала мне гераічная і драматычная гісторыя Бацькаўшчыны пра эпоху Адраджэння і Рэфармацыі? Яшчэ гэта быў час самых моцных людскіх драм, час вялікіх і шчырых любоўных гісторый, калі беларускія рамёо і джульеты, не баючыся праклёну святароў, злучаліся, каб быць разам, каб ка-хаць.

Я, дванаццацігадовая светла-руская беларусачка Ксеннія, хачу расказаць аб tym, на сколькі ўразіла мяне кніга «Чорная дама Няспіжа» пра каханне польскага караля і вялікага князя літоўскага Жыгімonta Аўгуста да вялікай княгіні прыгажуні Барбары Радзівіл. Удава навагрудскага ваяводы графа Станіслава Гаштоўда сустракаецца на балі з маладым і прыгожым каралевічам, вялікім князем літоўскім Жыгімонтам Аўгустам, сынам польскага караля Жыгімonta I Старога і каралевы Боны Сфорцы. Скарона прыгажосцю Барбары, Жыгімонт Аўгуст робіць усё магчымае, каб бачыцца з Барбараі як мага часцей. Захапленне перайшло ў каханне.

...ён быў маім!

Маім! І што карона?

Нас звязала бяздоине нашых губ...

Але шчасцю пярэчыла маці Жыгімonta Аўгуста Бона Сфорца. Сынаў выбар яе не задавальняў. Карабелава шукала сыну такую жонку, якая б была карабел-скай крыві і ва ўсім аддадзена ёй. Барбара ж мела

цвёрды харктар, а ў Вільні ў яе былі два магутныя браты — Мікалай Радзівіл Чорны і Мікалай Радзівіл Руды, якія ні кому не дазволілі б пакрыўдзіць сястру. Шлюб быў тайным. Браты на пэўны час схавалі Барбару ў замку ў Дубінках, што ў пяцідзесяці кіламетрах ад Вільні. Аднак шпіёны Боны знайшлі Барбару і там. Но ччу замак запалаў агнём. Дзіця кахання, якое насіла пад сэрцам Барбара, з'явілася на свет раней часу мёртвым. А Барбара страціла магчымасць стаць калі-небудзь маці. Што толькі ні рабіла каралеўская сям'я, каб раскідаць саюззакаханых, а цяпер ужо саюз мужа і жонкі. Але Жыгімонт Аўгуст даў каралеўскае слова вернасці і перад Богам пакляўся быць побач з Барбарай у радасці і ў горы. А калі царква лічыць яго шлюб злом для дзяржавы, дык ён гатовы адказацца нават ад польскай кароны, хаця ў апошняй кашулі, але застацца разам са сваёю жонкай.

1 снежня 1550 г. адбылася ўрачыстая цырымонія каранацыі Барбары Радзівіл у Вавелю ў Кракаве. Але ў дзень самой урачыстасці Барбара раптоўна адчула сябе нездаровай. Яе атруцілі. Пяць месяцаў марудна памірала Барбара ад невядомага яду. Яна высахла, пачарнела, распухлі ногі і рукі, цела пакрылася гнойнымі нарывамі. Яны лопаліся і распаўсюджвалі непрыемны пах. У апошнія дні непрыемны пах адагнаў ад Барбары нават самых адданых служанак. І толькі Жыгімонт Аўгуст, верны і любячы муж, заставаўся побач з каханай. Ён трymаў Барбару за руку і ў час, калі душа яе пакідала цела. Гэта адбылося 8 мая 1551 г.

Два тыдні кароль не дазваляў хаваць сваю каханую, а пасля аддаў загад везці цела каралевы ў Вільню, туды, дзе яе любілі. Такой была апошняя воля Барбары. Сам жа кароль большую частку шляху ішоў за труной

пешшу, апрануты ва ўсё чорнае.

Пахавана Барбара была ля касцёла св. Станіслава ў Вільні, а Жыгімонт працягваў кахаць сваю любімую і пакутваць без яе. Памяць пра яе па загаду караля ўвекавечана ў абразе Маткі Боскай Вастрабрамской.

Паданне расказвае, што чарнакніжнік пан Твардоўскі па жаданню Жыгімента Аўгуста выклікаў з таго свету дух Барбары. Паводле падання, гэта адбылося ў Нясвіжы, дзе Барбару помнілі і любілі і дзе прывід яе мог бесперашюдна блукаць па начах у чаканні часу, калі смерць злучыць з ёй яе кахранага. Можа, гэта і так:

Аддайце очы кахранню —
І зробіцца свет ружовым.
Аддайце слова кахранню —
І песняй зробяцца слова.
Аддайце зоркі кахранню —
І шлях ваш зробіцца Млечным.
Аддайце шчасце кахранню —
І шчасце зробіцца вечным... —

сцвярджае Рыгор Барадулін.

Вось я і зрабіла кароткую вандроўку ў гісторычнае мінулае маёй Бацькаўшчыны. «Сярэдневяковы Нясвіж» запросіць у ліпені да сябе гасцей — будзе адзначана 780-годдзе старэйшага і гісторычнага беларускага горада. Уздел у свяце прымуць прадстаўнікі каля 80 краін. Нясвіж у дні фестывалю быццам на «машыне часу» перанясецца ў XVI стагоддзе. Будаўнікам і рэстаўратарам патрэбна зрабіць усё магчымае, каб ліквідаваць сляды бяды — сляды пажару ў нацыянальным помніку — Нясвіжскім замку. 450 гадоў з пачатку широкага распаўсюджвання ў Беларусі рэфармацыйных ідэй, якія да сёння не згубілі сваёй

актуальнасці. Рэфармаванне ў сельскай гаспадарцы, рэфармаванне школы з'яўляецца працягам спраў нашых далёкіх-далёкіх продкаў. У гэты юбілейны год звернемся да нашых каранёў, паглядзім на старадаўнія шляхи, каб у сучаснасці знайсці той шлях, які дазволіць беларускаму народу заняць месца ў еўрапейскай дэмакратычнай супольнасці.

«Малюся я небу, зямлі і прастору за родную маю Беларусь...» — спяваў Уладзімір Мулявін. А я дапоўню, што малюся я Богу адзінаму, каб даў шчасце, дабрабыт і здароўе мне, маёй сям’і, майму народу і маёй сінявокай Беларусі, бо яна гэтага заслугоўвае.

KAMUNKA

Яўгенія Чайкіна
(13 гадоў, в. Сітнікі
Пухавіцкага р-на Мінскай вобл.)

Гняздоўе беларускай славы.
Мірскі замак

Сапраўднымі залацінкамі беларускай зямлі з'яўляюцца шчодра рассыпаныя і атуленыя шматлікімі легендамі і паданнямі замкі. Па іх колькасці, манументальнасці і стылёвай непаўторнасці можна меркаваць не толькі пра выдатнае майстэрства беларускіх дойлідаў. Гэта сведчанне таго, што Беларусь вымушана была ў любы момант процістаяць рознай набрыдзі.

Сярод гэтых помнікаў найпершым дыяментам, найлепшай візітнай карточкай нашай краіны спрадвядліва лічыцца і дагэтуль велічны і высакародны амаль пяцісотгадовы Мірскі замак. Нездарма ў 2000 годзе ён унесены ЮНЕСКО у спіс сусветнай культурнай спадчыны як з'ява неацэннага гісторычнага багацця.

Ад сваіх суродзічаў Мірскі замак адкрываліваецца тым, што гэта ледзь не самы старадаўні і першы буйны помнік прыватнага мураванага будаўніцтва на Беларусі. Калі Наваградскі, Гарадзенскі і Крэўскі замкі з'яўляліся дзяржаўнымі пабудовамі, дык Мірскі архітэктурна-ландшафтны ансамбль узвядзены выключна на сродкі ягоных гаспадароў.

XVI стагоддзе, у якім паўставаў замак, было багатым на значныя падзеі ў беларускай гісторыі. Усё больш

настойліва адбывалася яго гуманізацыя, аchalавечванне. «З падстрэшша рук» Скарэны выпырхнула знакамітая Біблія, якая ўславіла не толькі нашага першаасветніка, а сталася яркім сведчаннем таленавітасці і годнасці беларусаў, іхняга права заняць свой «пасад між народамі». Так пачаўся ранні этап беларускага Адраджэння. Выдатнай з'явай яго позняга перыяду з'яўляецца непераўзыдзены ў Еўропе прыклад доўгачасовага прававога ўладкавання жыцця дзяржавы.

Слынай прыкметай беларускага сярэднявячча стаў і Мірскі замак. Гэты велічны гадаванец шматлікіх пакаленняў дойлідскіх рук беларусаў увабраў у сябе рысы не толькі готыкі і рэнесансу, а выйшаў на новы віток архітэктурнай выразнасці.

Ад спічастых, халодных і суровых збудаванняў ранейшага часу замак адрозніваецца большай цеплынёй, мастацкай аздобай і сваёй шматфункциянальнасцю. Узведзены пасля 1510 года надворным маршалкам Вялікага княства Літоўскага берасцейскім старастам і ці не першым мецэнатам на беларускай зямлі Юрэем Ілынічам, замак зведаў шмат пазнейшых перайначванняў. Ён натуральна ўвабраў у сябе ваенныя, прадстаўнічыя і жылыя функцыі.

Калі галоўнай адметнай рысай сярэдневяковых замкаў была не парадная, а абарончая — ад няпрошаных гасцей, то Мірскі палацава-замковы комплекс удала абыядноўваў абедзве гэтыя функцыі. Хоць, вядома, найперш замак быў абарончым збудаваннем. Гэта падкірэслівалі і чатыры вуглавыя вежы вышынёй 25—27 метраў, якія нагадвалі квадрат 10×10 метраў. Яшчэ вышэйшая, пятая, уваходная вежа размяшчалася ў цэнтры заходніх сцянаў. Ад яе пачынаўся сімвалічны шлях

з Міра ў сталіцу Вялікага княства Літоўскага Вільню. Уваход у замак зачыняўся двумя дубовымі брамамі. Да статкова яго пільнавала герса — каваная рашотка з заточанымі ўнізе палосамі. У выпадку небяспекі яна імгненна падала зверху, перакрываючи дарогу ў замак.

Пазней на італьянскі манер перад брамамі галоўнай вежы была дадаткова ўзвядзена ўваходная падковападобная сцяна-барбакан.

Замак меў 3 баявых ярусы, ці не адзіны ў ВКЛ машыкулі (навясныя байніцы), «варавыя» во кны, адкуль на галовы ворагаў ляцелі камне і лілася гарачая смала. Сцены вежы былі густа прарэзаны гарматнымі і ружжымі байніцамі.

Тут знарок ужыты гэтыя мо занадта спецыфічныя тэрміны, каб падкрэсліць рамантычную таямнічаство замка, яго архітэктурную выразнасць, прыгажосць, засведчыць непаўторнымі образам замка.

Прыметай адыходу ад суровых гатычных традыцый у абарончых збудаваннях стала наданне замку статусу загароднай рэзідэнцыі князёў Радзівілаў. У канцы XVI — пачатку XVII стагоддзя на замкавым двары быў пабудаваны трохпавярховы палац. Пазней у ім месцілася гаспада Мірскага графства. Узведзены ў рэнесансным стылі, ён меў больш за 40 выдатна аздобленых пакояў. Паркетныя падлогі, цудоўныя печы з рэльефнай кафлі, каваныя з медзі падсвечнікі, скульптуры, разьба, габелены, карціны, дарагая зброя, каляровае шкло і вітражы ў вокнах, знакамітыя карэліцкія шпалеры — усё гэта прымушала здзіўляцца шматлікіх гасцей, сведчыла пра багацце ўладальнікаў замка.

За што б ні браліся мірскія дойліды, усё спорылася ў майстравітых руках. І матэрыйял быў падатлівы, нібыта воск, а не магутныя валуны і трывалая цэгla. Новы архітэктурны стыль выяўляўся цаглянымі

арнаментальнымі ўпрыгожаннямі сцен і вежаў, дэкаратыўнымі белатынкавымі нішамі рознай велічыні і формы. На галоўнай вежы сваімі званамі адбіваў мірскі час вялікі гадзіннік. Шматлікім еўрапейскім навацыям спрыяў Мікалай Крыштоф Радзівіл Сіротка, які на час перабудовы Нясвіжскага замка сваёй рэзідэнцыяй абраў Мірскі замак. Наведаўшы пад час падарожжа ў Іерусалім Італію, ён «захварэў» на італьянскія манеры. Гэта асабліва адбілася на радавым гняздзе Радзівілаў. Але і Мір зведаў новае захапленне князя. І не толькі ў самім замку. За знешнім валам быў закладзены багаты на рэдкія расліны «італьянскі» сад — адных толькі цеплалюбівых дрэў з розных куткоў свету расло тут больш за 400. Былі збудаваны аранжэрэя, каналы, ставы, млыны. Непадалёк з'явіўся нават звязынец.

Легенды апавядаюць, што ў замку існавалі шматлікія патаемныя хады, якія знаходзіліся пад зямлёй. Гэтыя хады, як кажуць, злучалі замак нават з Нясвіжам. Даўней часта задавалі пытанне: а навошта было будаваць магутны абарончы замак у даволі спакойны час, зусім не на ажыўленым скрыжаванні ваенных дарог і нават на раўнінай мясцовасці? Ды і фундатар Юрый Ільініч не быў надта багатыммагнатам. Відаць, гэта звязана з жаданнем Ільініча годна ўвайсці ў гісторыю праз гэткае манументальнае збудаванне. Спрыяў таму і пазнейшы апякун малалетняга ўнука першабудаўніка замка — будучы вялікі канцлер літоўскі і таксама мецэнат Мікалай Радзівіл Чорны. Гэтае імкненне да самавыяўлення і самаўекавечання ў рэшце рэшт увасобілася не толькі ў замку. У 1553 годзе здзейснілася запаветная мара першага фундатара — ягоны ўнук, таксама Юрый Ільініч, атрымаў тытул

графа Святої Рымскай імперыі на Міры. Замак на некалькі стагоддзяў набыў статус цэнтра Мірскага графства. Пазней граф перадаў уладанні сыну свайго апеку на Мікалаю Радзівілу Сіротку, які і закончыў трэці этап будаўніцтва замка.

З Радзівіламі звязана яшчэ адна цікавая старонка ў гісторыі Міра і замка. Незвычайныя запісы на ёй зрабіў знаны сваімі дзівацтвамі і штукарствам князь Кароль Станіслаў Радзівіл, прозваны ў народзе Пане Каханку. Ён усяляк заахвочваў пасяленне ў Міры цыганоў, апекаваўся імі. Пры ім Мір стаў сапраўднай цыганскай сталіцай на ўсё Вялікае княства Літоўскае, а цыганы адчувалі сябе ледзь не галоўнымі насельнікамі. Пане Каханку наладжваў тут шумныя балі, гулянкі. Ён меў асаблівія адносіны да цыганоў, захапляўся іх німі звычаямі, падтрымліваў іх. Радзівіл надзяліў цыганоў прывілеем на вольны гандаль у ваколіцах Міра і Нясвіжа.

Сцвярджаюць, што гэта Пане Каханку ў знак асаблівай пачцівасці да чорнавалосых і смуглатаўых дзяцей ветру ўвёў тыгул цыгanskага караля, надзяліў яго дадатковымі правамі. Карава выбіралі з багатых і статных цыганоў на Мірскім полі. На гэты час сюды з'язджаліся табары з усяго ВКЛ. Новавыбранага вярохойнага кіраўніка тройчы з радаснымі воклічамі падымалі на руках угару, засыпалі рознымі падарункамі. Першацыган меў вялікую ўладу над сваімі суродзічамі, мог караць іх і мілаваць.

Калі ў Польшчы выбарныя цыганскія кіраўнікі атрымлівалі пацвярджэнне сваёй улады з каралеўскай канцыляры, то ў ВКЛ на пасаду іх узводзілі Радзівілы. Згодна з традыцыяй, Пане Каханку сваёй граматай ад 22 ліпеня 1778 года зацвердзіў каралём цыганоў у Міры

мешчаніна Яна Марцінкевіча, які стаўся самай знанай і каларытнай асобай. Ён быў апошнім мірскім каралём. Багаты рыштунак з палаца Я. Марцінкевіча яшчэ на пачатку ХХ стагоддзя захоўваўся ў Мірскім замку.

Хоць замак стаяў не на скразняках войнаў, ды зве-даў ён і гады ліх алецця, і аблогі, і горкі прысмак вен-ных сутычак. 1685 год — працяглая шведская аблога. У час Паўночнай вайны (1700—1721) шведскі кароль Карл XII у 1706 годзе ўзяў замак штурмам, спаліў яго. Выгарала ўсё. Яшчэ мо і дагэтуль чорная сажа сям-там нагадвае пра той «шведскі» пажар. Пазней шмат што было адноўлена.

Аднак пасля Айчыннай вайны 1812 года яго ў Радзівілаў адабралі. За тое, што сталі на бок фран-цузаў. У падтрымку Напалеона выступіў нясвіжскі князь Дамінік. Гэта ён паспей схаваць галоўны зам-кавыя каштоўнасці, калі адчуў, што хутка ў Нясвіж увойдуць царскія войскі. А вось дзе схаваў, невядома і дагэтуль, бо тайну забраў з сабой Дамінік, які загінуў у адным з баёў. Ён жа схаваў і славутыя сярэбраныя скульптуры дванаццаці апосталаў, выкананыя ў амаль чалавечы рост. Дзе іх толькі ні шукалі і ні шукаюць дагэтуль. У Нясвіжскім і Мірскім замках, у іхніх вако-ліцах. Але таямніца не даецца ў рукі. Засталося зусім мала — стварыць неабходныя ўмовы апосталам, за-добрающы іх ды давесці да ладу Нясвіжскі і Мірскі замкі.

У гэтых ж час Мірскі замак напаткалі новыя разбу-рэнні. Былі разрабаваны замкавыя багацці, узбраенне, спалены палац. Ад выбуху паraphавога склада трэснула сцяна адной з вежаў. Замак пачаў губляць сваё баяво е значэнне і прывабнасць.

Калі ў 1853 годзе яго пабачыў Уладзіслаў Сыраком-ля, ён слушна пісаў: «...устае ва ўсёй велічы сваіх

руінаў Мірскі замак... Руіны з чырвонай цэглы вельмі ж прыгожа глядзяцца на зялёным фоне дауніх валоў і блізкага саду. Гнёзды буслоў на вежах па-асабліваму і вельмі добра аздабляюць то е, што засталося ад замка, — яму, нягледзячы на моцныя яшчэ сцены, ужо ніколі, мусіць, не ўваскрэснуць».

Аднак памыліўся знаны літаратар і даследчык дауніны. У 1891 годзе пачалося аднаўленне замка. У 1904 годзе архітэктар Р. Марфельд пабудаваў Мірскую капліцу. Яе галоўны фасад раскрашаваны рызалітам і аздоблены вялікім паліхромным (сіняга, вохрыстага, залацістага колераў) мазаічным пано «Хрыстос Усёдзяржыцель» і аб'ёмным чаканым гербам-картушам князёў Мірскіх. Гэта малаяўнічае пано з выявай Спаса захавалася і да нашых дзён.

I яшчэ. Пасля вайны змяніліся і ўладальнікі замка. Mір і Нясвіж былі аддацьены Антонію Радзівілу. Іншыя ўладанні дасталіся дачцэ апальнага Дамініка і выхаванцы імператара Стэфана II. Каб захаваць радзівілаўскія ўладанні, яна мелася выйсці замуж за аднаго з Радзівілаў, які жыў у Берліне. Аднак высокі апякун не мог гэтага дазволіць, помсцячы за здраду Дамініка, які ваяваў на баку французаў. У 1828 годзе Стэфанія выйшла замуж за царскага ад'ютанта князя Людвіга Вітгэнштэйна, якому і стала належаць Мірскае графства. Аднак замкам новы гаспадар не апекаваўся. Былая вялікалітоўская памятка і вечны помнік беларускага абарончага дойлідства прыходзіць у занядбад.

У час Вялікай Айчыннай вайны ў замку знаходзілася яўрэйскае гета. У «італьянскім» садзе было расстраляна некалькі тысяч бязвінных ахвяр.

Апошні ўладальнік замка сірабароды Міхаіл Свята-

полк-Мірскі (памёр у 1938 годзе) купіў Мір у князя Л. Вітгенштэйна. Пачалося яго аднаўленне. М. Святаполк-Мірскі, як рассказваюць людзі, быў трохі дзівакаватым і дзівакаватым князем. Жыў ён адзіно ка ў адной з вежаў, стварыў там сапраўдную сярэднявечную абстаноўку, нікога не прымая, ні з кім не сустракаўся. Аднак пры ім пачалося найбольш актыўнае аднаўленне старадаўніх памяткі. Ён так хутка распачаў аднаўленчыя работы, што замак на вачах мяняў сваё аблічча. Упрадкаваў новы гаспадар і наваколлі.

Так было ў 1922—1938 гадах. Так яно дзеецца і зараз, калі стараннямі беларускай дзяржавы шмат што ў замку адноўлена, адбудавана і зноў здзіўляе сваёй першапачатковай красой і магутнасцю.

Сцены і вежы 500-гадовага Мірскага замка з кожным годам становяцца ўсё больш маладымі і прыгожымі, велічнымі і высакароднымі, неўзабаве цалкам набудуць той першасны юнацкі выгляд, з якім у пачатку XVI стагоддзя годна ўзнесліся над беларускай зямлёй, як сапраўдны шляхціц, апрануцца ў строі ўсіх тых стыляў, якія закранулі яго архітэктурную сутнасць: готыкі, рэнесансу, барока. Калі шмат якія замкі Беларусі ды і Еўропы пад час свайго аднаўлення шматразова перабудоўваліся, змяняліся, дык Мірскі замак захаваў свой першасны выгляд, сваю першааснову, шторобіць яго яшчэ больш каштоўным.

Iншыя збудаванні ў Міры

Мірскі Мікалаеўскі касцёл (помнік архітэктуры рэнесансу) пабудаваны на фундацыі М.-К. Радзівіла Сіроткі ў 1599—1605 гг. на месцы драўлянага. Пазней

касцёл неаднаразова адняўляўся. Пры ім існавалі школа і шпіталь св. Эскулапа, мелася мураваная двухпавярховая плябанія. Помнікам архітэктуры рэспубліканскага значэння XVI—XIX стагоддзяў з'яўляецца і мірская Троіцкая царква, пабудаваная паміж 1533—1550 гадамі як царква базыльянскага манастыра. Пасля пажару 1865 годзе яна перабудавана ў рэтраспектыўна-рускім стылі.

Яўген Грыневіч
(13 гадоў, г. Мінск)

Полацкія замалёўкі

Мы з бацькамі вельмі шмат ездім улетку па розных цудоўных куточках і мясцінах Беларусі.

Кожны год мы з нецярпеннем чакаем летніх дзён, каб у гэты час павандраваць па Беларусі. Так было і на гэты раз. Настала доўгачаканае лета, тата ўзяў на працы адпачынак, і мы пачалі збірацца. Мэту паездкі мы вызначылі яшчэ ў мінульым годзе — Полацк. Таксама вырашылі наведаць і Віцебск.

Першыя нашы клопаты пачаліся з пошукаў палаткі. Мы ўзялі яе напракат у адным бюро. У клопатах і прыгатаваннях прайшоў увесь дзень. Спачатку я дапамагаў бацькам рыхтавацца ў дарогу, але потым лёг спаць, а яны ўсё роўна капашыліся ў кухні. У іх свае клопаты, часам незразумелыя нам, дзецям...

Вось і мае бацькі паснулі, а я ж не мог і вейкі звесці: выглядаў світанку, нібы забавення.

Такія ночы называюцца бясконцымі, яны заўсёды праходзяць у марах, дзіўных снах, думках, што ты ўбачыш у дарозе, з кім сустрэнешся...

Ледзь пачало світаць, я ўскочыў на ногі. Якая цудоўная была раніца! Нават сонца, здавалася, радуецца з майго шчасця! Для мяне такія паездкі вельмі важныя, бо ў іх ямагу сапраўды даследаваць гісторыю сваёй неўміручай Бацькаўшчыны, пабачыць сваімі

вачымা тое, аб чым чытаў у кнігах.

Мы трошкі пад'елі, перанеслі ўсё неабходнае ў машину і паехалі. Праз пэўны час мы апынуліся далёка ад дома. Міма мільгаюць цудоўныя беларускія краявіды, ледзь кранутыя сонцам. Леваруч — уздоўж шашы цягнуўся ўзгорак з садовымі дрэвамі, на другім баку, быццам унізе, цягнуліся бясконцыя палеткі жоўтага сланечніка, пшаніцы, жыта, бульбы. Яны выглядалі, як ярка размалёваная хустка.

Я паглядаю наперад. Дарога адыходзіць улева. Зарасці, гай перарываюцца апрацаванымі палоскамі зямлі. Каля іх відаць хаты. Калі я глядзеў на гэтыя мясціны, ува мне абуджалася нейкае незвычайнэ пачуццё любові да радзімы, рабілася так лёгка на душы і на сэрцы. Гэта — частка нашага жыцця. Гэта — наша Бацькаўшчына.

Час ляціць хутка. Для адпачынку мы прыпыніліся ў надзіва маляйнічым месцы каля маста праз рачулку. Тут было так хораша! Сонца ласкова глядзела на нас і ўсміхалася ўсёй сваёй жоўтай усмешкай, а ветрык ледзь-ледзь кранаў валасы — быццам гладзіў, і павольна ляцеў далей.

Пад мостам вада была цёплая, празрыстая і такая спакойная, быццам яна стаіць на месцы. Але вось праплывае шчэпка. Не, не, цячэ і вада, у яе таксама справы — людзям дабро рабіць — каго пацешыць, каго памыць, каго напаіць.

Прыемнае месца, але мы не мелі часу на больш працяглы адпачынак. Наперадзе яшчэ столькі цікавага... Падсілкаваўшыся, мы з ахвотай рушылі далей.

Добрая асфальтавая дарога ўецица сярод прыгожых краявідаў: цераз зеляніну бяроз праглядвае ласкавы блакіт возера, маладыя дубы, зараснікі альхі, духмяны луг з высокай, па пояс, травой, рэчкі і рачулкі... І

ўогуле, калі мы ехалі па Віцебскай вобласці, бачылі больш чым дзе-небудзь рэчак і азёр. Праўду кажуць: Віцебшчына — беларуская Фінляндыйя. Дарога ішла не толькі паміж лясоў і бароў, а калі-некалі мільгали маленъкія дагледжаныя вёсачкі. Людзі ветліва нам усміхаліся, ківалі: «Добраі раніцы, падарожнікі!» Мы шмат карысталіся картай, але і ў мясцовых жыхароў пыталіся, — чалавечы розум лепш за ўсялякія карты.

Такім чынам мы не заўважылі, як пад'ехалі да Віцебска.

Я прапускаю шмат падрабязнасцяў, што цьмяна прыгадваюцца, бо сам Віцебск не пакінуў нам жаданага ўражання. З усяго, што мы наведалі, нам больш за ўсё запомніліся АРТ-цэнтр і дом-музей Марка Шагала.

У АРТ-цэнтры было прадстаўлена мноства карцін, замалёвак і ілюстрацый да розных кніг славутага мастака Марка Шагала, які нарадзіўся і жыў у Віцебску і якому, на жаль, не давялося заўсёды жыць і тварыць на радзіме. Але ён шчыра любіў яе і пра Парыж, які стаўся яму другой радзімай, гаварыў: «Мой маленъкі Віцебск».

І ўсё ж пачатак Марка Шагала ў Віцебску. Адсюль пачаўся яго доўгі і такі слаўны жыццёвы шлях.

У адноўленым доме, у якім ён нарадзіўся, зараз знаходзіцца музей. У ім сабрана абстаноўка таго часу, рэчы хатняга ўжытку, фотаздымкі. Гаспадыня гэтага «Шагалавага царства» — жанчына-экскурсавод, невысокая, жывавая, бойкая на язык. Яна цікава правяла нас па старонках жыцця свайго знакамітага земляка. Ад яе мы даведаліся, што нарадзіўся Марк Шагал 20 жніўня 1887 года ў вялікай сям'і крамніка. Марк вучыўся маляваць спачатку ў школе Ю. Пэна, а потым

паехаў вучыщца за мяжу. Даведаліся пра яго жонку Бэлу, якую ён вельмі кахаў і прысвячаў ёй свае карціны; пра жыццё Марка Шагала за мяжой, у Францыі, дзе ён шмат працеваў, рабіў выставы, пісаў кнігі (самая вядомая «Маё жыццё»); пра адзіную дачку і пра многае іншае...

Трагічны лёс мастака, паэта пэндзля і фарбаў, не прызнанага на радзіме... А шмат было такіх, як ён, у тых часы...

Нагледзеўшыся, наслушайшыся, мы ўсю дарогу дзяліліся ўражаннямі. Уражаннямі багатымі і светлымі. Бывай, Віцебск! Мы на шляху да Полацка.

Сонца з рудога ператварылася ў агнявое і стала падобным на варанага рака, і мы зразумелі, што трэба шукаць месца для начлега.

Вы не ўяўляеце, як гэта цяжка зрабіць на незнаймай мясцовасці. Праехалі ўжо некалькі месцаў, і ўсё не тое!

Наперадзе бачна рэчка, і да яе можна пад'ехаць на машине. Ездем! Выбіраць няма калі, надых одязчая цемната надае хуткасці.

У паўцемры знаходзім больш-менш роўнае месца. Палатку ставім ужо пры святле фараў. Распальваём вогнішча і гатуем до ўгачакана шашлык. Ён з курыцы. Вы каштавалі такі? Вельмі смачна!

Сям-там чуваць плёскат вады ў рэчцы, камар тонка пішчыць, пралятаючы міма, а цемень і прахалода ўсё бліжэй і бліжэй падступаюцца да затухаючага вогнішча. Спаць, спаць пара.

Засынаем мы, успамінаючы дзень: паглядзелі Віцебск, амаль даехалі да Полацка. Што рыхтуе нам наступны дзень?..

...Ранішняя прахалода не дала нам залежвацца

ў палатцы. Куляй вылецелі да рэчкі ўмывацца. Няма нічога лепш за такое ўмыванне. Сонца яшчэ нізка, і косымі промнямі асвятляе ўсё навокал. Паветра прахалоднае, чыстае.

Лёгкі сняданак дадаў нам сілы. Мы хутка сабраліся, і праз паўгадзіны імчаліся насустрач новым прыгодам.

Немагчыма апісаць, што я адчуваў у той час, але ў мяне атрымаўся (мабыць, не зусім удалы) першы ўжыцці верш.

Не забывай!

Мне здаецца, абняў бы навекі
Непаўторны і любы свой край.
А азёры, лясы і палеткі
Так і шэпчуць: «Не забывай!»
Сенажаці і нівы рыдаюць так гучна,
Жаўрукі, салаўт тут пяюць мілагучна,
І валошкі, рамонкі у полі
Ўсе мне шэпчуць: «Не забывай!»
А бярозкі, асінкі, дубы пасталелыя
Быццам хочуць сказаць пра ўсё ім набалелае
І паклікаць: «Не забывай!»
А заранкі і папялішча
Адужо спаленага вогнішча
Быццам хочуць абняць у начной цішы
І сказаць табе: «Не забывай!»
А раса на тым лузе, што даў нам прытулак,

Разам з рэчанькай гаманлівай
І крынічкай празрыстай, бруйлівай
Толькі мне, як адзінаму сябру,
Ціх а шэпча: «Не забывай!..»

Праз усе гады, калі буду жыць я,
Буду памятаць гэты во кліч,
І блакітных азёр глыбіню,
Сад на ўзорку і шэлест чароту,
Сонца, што дорыць нам цеплыню,—
Усю Радзіму я рэхам
Праз гады пранясу!..

Усю дарогу да Полацка мне было цяжка паверыць,
што ён насамрэч існуе, што славутаму старажытнаму
Полацку, калысцы беларускай дзяржаўнасці, духоўнасці
і культуры, гораду з гісторыяй у руцэ, са славай за
плячым — 1140 год!

Пачатак беларускай гісторыі хаваецца ў смузе
стагоддзяў. Ведаем з летапісаў і хронік, што жылі на
гэтай зямлі плямёны крывічоў, дрыгавічоў, радзімічаў,
што Полацк упершыню згадваецца пад 862 годам; што
бацька гарадоў беларускіх паштаяў на шляху «з варагаў
у грэкі», і толькі X стагоддзе дае нам імя першага
вядомага беларускага князя — Рагвалода. Акурат з
таго часу мы вядзем адлік летапіснай нашай гісторыі,
якая асвятляеца славутымі імёнамі і падзеямі.

Рагвалод — першы князь Полацка. Мяркуюць, што
ён спачатку жыў у Нармандыі ці Скандинавіі, а потым
прыехаў у Полацк. Гэта бацька Рагнеды — жанчыны
з трывма імёнамі і вельмі трагічным лёсам.

Рагнеда была вельмі разумнай дзяўчынай, мела
прагу да вучобы, а калі вырасла, стала сапраўднай
прыгажунай ды й закранула сэрцы двух князёў —
Наўгародскага Яраполка і Кіеўскага Уладзіміра.

Сватам з Кіева яна адмовіла: «Не хачу разуці рабы-
ніча, а Яраполка — хачу!» У той час існаваў звычай,
што жонка павінна была разуваць мужа перад сном.
Раззлаваўся Уладзімір і вырашыў адпомсці смелай

палаchanцы.

Рагвалод зразумеў тады, што лепшая абарона — напад, але войска Уладзіміра было большае, і таму Рагвалод быў вымушаны вяртацца ў Полацк.

Дорага абышліся дзявочыя слова. Напаў Уладзімір на Полацк, забіў князя Рагвалода і двух яго сыноў, а Рагнеду прымусова ўзяў за жонку і даў ёй новае імя — Гарыслава. Рагнеда нарадзіла яму Ізяслава, Мсціслава, Яраслава і Усевалада.

Але не магла забыць гордая палаchanка сваёй крыўды, і аднойчы паспрабавала забіць Уладзіміра. Той у сваю чаргу схапіўся за меч, але малы Ізяслаў стаў на абарону маці. Тады князь аддаў сыну дзедавае Полацкае княства, збудаваў горад, які назваў імем сына — Ізяславаў (цяпер гэта Заслаўе). А Рагнеда была вымушана прыняць манаскі пострыг на імя Настассі. Менавіта яна заснавала пад Ізяславаўем першы ва Усходній Еўропе жаночы манастыр.

Шмат чаго забылася на свеце, а сумны лёс князёўны Рагнеды застаўся ў народнай памяці. А сыны і ўнукі Рагнеды сталі пачынальнікамі многіх славутых княжацкіх родаў, якія кіравалі пазней у Полацку, у Ноўгарадзе і Кіеве.

Полацк tym часам рос і забудоўваўся. Свайго найбольшага росквіту ён дасягнуў пры князе Усяславе. Бадай нямаў гісторыі Беларусі больш яркай, але разам з tym супярэчлівай асобы, чым Усяслаў Брачыславіч. І не было ў XI стагоддзі князя, магутнайшага за яго. У народзе яго называлі Чарадзеем. Усяслаў дбай не проста аб умацаванні княства, але і аб развіцці рамёстваў, гандлю. Ён будаваў храмы, прывозіў з заморскіх краін кнігі.

Слава пра Полацк пайшла далёка па свеце, калі Усяслаў пабудаваў Сафійскі сабор. Падобных цэркваў

было толькі дзве — у Ноўгарадзе і ў Кіеве. Будавалі яго палачане разам з візантыйскімі майстрамі-дойлідамі. Пабудовай Сафійскага сабора Усяслаў Брачыслававіч даказаў, што Полацк роўны з Кіевам і Ноўгарадам, а першая беларуская дзяржава — Полацкае княства — дасягнула найвышэйшай велічы і магутнасці.

Якія толькі віхуры не праносіліся над Полацкам! Але горад выстаяў!..

Сучасны Полацк сустрэў нас грукатам і пылам. Вузенъкія вуліцы акупавалі экскаватары, пад'ёмныя краны, самазвалы. Чуецца страляніна адбойных малатюў. Усюды горы патрушчанага асфальту, вырваныя з зямлі камяні, смецце. Дарожнікі раскідавалі прывезены пясок і разгружалі стосы плітак на ходнікі. Тынкуўцы на вышыні ў люльках замазвалі шчыліны на фасадах дамоў і змывалі старую фарбу вадой са шлангаў, пад ціскам кампрэсараў, якія стаялі ўнізе каля ракі і чхалі, быццам моцна захварэўшыя. Увесь горад рыхтуеца да Дажынак. Атрымліваеца, каб не было жытга — не было б Дажынак; не было б грошей на іх правядзенне, і Полацк застаўся б са старымі ходнікамі і аблупленымі дамамі?! Нічога не скажаш: хлеб — усяму галава!

Праехаць на машине было немагчыма, таму мы пакінулі яе ў двары і пайшлі пешшу. Першае, што мы ўбачылі, была плошча, на якой стаяў помнік самаму знакамітаму нашаму земляку, асветніку, доктару, гуманісту — Францыску Скарыне. У мантый вучонага, з кнігай у руках, з думкамі аб лёсе сваёй Радзімы.

Гэты чалавек шмат зрабіў для славы сваёй Бацькаўшчыны і ўвайшоў у гісторыю як першадрукар усходнеславянскіх народаў (менавіта з-за яго Музей беларускага кнігадрукаўнія быў адчынены ў яго род-

ным Полацку).

Францыск нарадзіўся каля 1490 года (не дакладна), але вядома, што гэта быў год сонца зацьмення. Калі хлопчык толькі з'явіўся на свет, павітуха прыклала да нагі немаўляці аркуш паперы — каб быў разумным. Усе думалі, што хлопчык, калі вырасце, пойдзе па слядах бацькі Лукаша — стане купцом, але лёс вырашыў інакш.

Аднойчы Францыск напісаў на аркушы паперы сваё прозвішча, і так здарылася, што ліст упаў на чисты белы абрус на стале, калі атрамант яшчэ не высаx. Францішак падняў гэты ліст, убачыў нейкія закаручкі на абрусе і спужаўся. Ён вырашыў перагарнуць абрус на другі бок, каб надпісу не было бачна, — і прачытаў выразныя літары: «Скарыйна». Бацька ўжо тады падумаў, што не купцом будзе яго сын.

А маленькі Францыск меў вялікую прагу да навукі. У Полацку ён навучыўся чытаць і пісаць, потым паехаў у Вільню. Ён марыў паступіць у Кракаўскі ўніверсітэт і ведаў, што ва ўсіх ўніверсітэтах студэнты павінны былі ведаць лацінскую мову. У Вільні, у манахай-францысканцаў, Скарыйна і вывучыў яе. Потым ён паехаў у Кракаў. Францыск вывучаў там «вольныя мастацтвы» — так раней называлі астрономію, арыфметыку, музыку, філасофію і багаслоўе.

Закончыўши ўніверсітэт са ступенню бакалаўра філасофіі, Францыск вырашае паехаць у Падую і працягваць адукацыю далей там.

Пра Беларусь на Апенінскім паўвостраве мала ведалі, лічылі яе казачнай краінай, дзе людзі маюць толькі адно вока.

У Францішка, надзіва, было два вокі, а на лацінскай мове размаўляў ён не горш, чым прафесары ўніверсі-

тэта. Ён так уразіў калегіум сваімі ведамі, што ўсе адзінадушна кінулі свае шары ў чырвоную вазу для галасавання, што значыла — «прымаем».

Але гэта было не ўсё. Францыску, паколькі ў яго было няшмат грошай, давялося дастаткова прасіць усіх прафесараў, каб яго прынялі, бо ў тых часах, калі студэнт паступаў ва ўніверсітэт, патрабавалася купіць новую вопратку калегіума, залаты пярсцёнак біскупу і ўстроіць банкет на ўвесь універсітэт за свой кошт. У маладога Францыска такіх грошай не было, але яго прынялі — настолькі ён быў адукаўаны і таленавіты.

Скарына хацеў вывучаць медышыну, бо ў той час былі розныя пошасці — халера, чума, ад якіх мерла шмат людзей. Францыск закончыў Падуанскі універсітэт са званнем доктара медычных навук.

Пасля Падуй ён вырашае ехаць у Прагу — горад, дзе было вельмі развітае кнігадрукаванне. Тут ён 6 жніўня 1517 года выдае першую кнігу на роднай беларускай мове — Біблію, аздобленую ўласнымі гравюрамі. Але душа Скарыны на гэтым не супакоілася. Каля 1520 года ён паехаў у Вільню — сталіцу роднай дзяржавы, каб працягваць кнігадрукаванне і на радзіме.

На жаль, многія гады жыцця Скарыны невядомыя. Вядома толькі, што каля 1525 года памёр Юрый Адвернік — адзін з фундатараў дзейнасці Скарыны, і Францыск ажаніўся з яго ўдавой Маргарытай, якая сканала праз трэх гады, пакінуўшы на руках мужа дзіця. Да яго адзіноты дадалось сумнае ўсведамленне малой заціка ўле наасці яго выдавецкай справай з боку адукаўаных людзей Вялікага княства.

У наступных гадах памёр брат Францыска Іван, а за ягоныя даўгі ў турму пасадзілі Францыску, але кароль Жыгімонт Стары вызваліў яго з Пазнанскаі турмы.

Неўзабаве пасля гэтага Скарына зноў выехаў у Прагу, але што ён там рабіў, невядома.

Ёсць думкі, што ён па запрашенню карала Фердынанда працаваў садоўнікам, а можа быць, Францыск займаўся прыватнай медыцынскай практикай. У Празе ён і памёр каля 1556 года.

Паслугі, якія ён аказаў Радзіме, не маюць цаны. Гэта і выданне першай беларускай кнігі, і ўдзел у складанні I Статута ВКЛ, і развіццё кнігадрукавання.

Зараз яго імя носіць галоўны праспект у Мінску, 1990 год ЮНЕСКО прызнала годам Скарыны.

Ён застаўся яскравым нацыянальным сімвалам, цывілізацый візітой Беларусі, культурным героем па-за прасторай і часам. І калі б не было Скарыны, калі б не было той чарадзеяной крынічкі, — нас бы тут не было, і мы былі б не мы.

Вялікі дзякую яму ад усіх беларусаў!

...Далей мы шпацыруем па вулачцы ўздоўж Дзвіны. Мінаем помнік салдатам, загінуўшым пры вызваленні Палацка ад фашысцкіх захопнікаў у 1944 годзе.

У зеляніне дрэў мы заўважылі велізарны белы будынак. Гэта Свята-Багаяўленскі сабор — пабудова XVII стагоддзя. У XX стагоддзі яго трошкі перабудавалі, і цяпер гэта помнік архітэктуры барока з элементамі класіцызму. Мноства разнастайных кветак упрыгожваюць яго.

Побач з саборам, у корпусе былога мужчынскага манастыра, цяпер знаходзіцца Музей беларускага кнігадрукавання і Музей-бібліятэка Сімёона Палацка-га. У яго залах шмат кніг! Уся гісторыя кнігадрукавання на Беларусі і ва Усходній Еўропе — у кнігах! Ёсць копіі і нават арыгіналы кніг Францыска Скрыны, Сымона Буднага — славутага дзеяча Рэфармацыі,

філосафа, публіцыста. Сымон Будны — адзін з першых, хто распаўсюджваў рэфармацыйныя думкі на Полаччыне. Паходзіў ён з беларуска-польскага памежжа, быў адным з самых адукаваных людзей свайго часу. Ён таксама скончыў Кракаўскі універсітэт. Будны выказваў свае думкі аб праблемах веры, аб мірскім прызначэнні чалавека, аб дзяржаўнай уладзе, меў перадавыя на той час погляды, якія распаўсюджваў разам са сваімі аднадумцамі і паплечнікамі. Адным з іх быў Васіль Цяпінскі, дробны шляхціц з Полаччыны, які свае думкі пра чалавека выказаў у прядмове да свайго перакладу Евангелля. Гэты твор Цяпінскі выдаў у заснаванай ім у маёнтку Цяпіна друкарні. Цяпінскі выказваўся за пашырэнне асветы сярод простага люду, выкryваў разбэшчанасць каталіцкай і праваслаўнай царквой.

Копія перакладу Евангелля В. Цяпінскага таксама знаходзіцца ў залах музея.

Тут мы пабачылі макет першага друкарскага станка, розныя гравюры, літаграфіі. Асобная зала была прысвечана друку нашага часу. Яна пачыналася з першых нумароў «Нашай нівы» і заканчвалася букварам 1997 года.

У Музей-бібліятэцы Сімяона Палацкага панаваў дух мінулых часоў. Вялізны глобус пасярод залы, а вакол шафы, поўныя старадаўніх фаліянтаў. Як гэта цікава і захапляльна — на некалькі гадзін заглыбіцца ў гісторыю кніг!

У музеі мы прагледзелі выставу жывапісу XIX стагоддзя. У экспазіцыі былі прадстаўлены творы Куінджы, Кустодзіева, Пэна, Левітана.

На выставе «Асветніца з роду Усяслава», прысвечанай юбілею Еўфрасінні Палацкай, мы ўбачылі ціка-

выя матэрыялы аб жыцці пра падобнай, абрэзы, археалагічныя знаходкі.

...Дзень ужо пераваліў на другую палову, калі мы пакінулі залы музея і, натхнёныя, рушылі далей па вузенькай вулачцы. Тут усё цікава! Маленкі дамок — помнік архітэктуры барока. На ім шыльдачка ў гонар Пятра I, які калісьці тут спыняўся. Раней гэта быў дом купца, а вуліца, на якой гэты дамок стаіць, называлася Ніжнепакроўскай.

Праз пэўны час мы спыніліся на беразе ракі, з якога, як на далані, было відаць другую частку горада. Немагчыма апісаць, што адчувае чалавек, калі ўзбярэцца на такі высозны бераг і калі ягоны позірк акідвае абодва супрацьлеглыя бакі ракі. Мы залюбаваліся прыгожымі відовішчамі. Унізе цякла Дзвіна. Цяпер яна абліяла, а раней па ёй плавалі караблі купцу...

Хораша было адпачыць гадзіну на мураве ў гэтай прывабнай мясціне. Трохі пад'еўши, мы з ахвотай рушылі далей.

Пільна аглядаваючы ўсё навокал, мы выйшлі на вялікую плошчу — найпрыгажэйшую частку Полацка, адкрыту ю, шырокую, на якой і ўбачылі помнік першай асветніцы зямлі беларускай Еўфрасінні Полацкай. Прыгожыя рознакаляровыя кветкі аздаблялі гэтае месца. Помнік узвядзены за кошт народных ахвяраванняў.

За помнікам нас зацікаўіла невялікая драўляная хатка з разнымі вокнамі і невялікім садком наперадзе. Падышлі бліжэй і ўбачылі надпіс: «Музей традыцыйнага ткацтва Паазер’я».

У невялікіх залах было ціха, спакойна і толькі падлога паскрыпвала, быццам шаптала нам сваю гісторыю. Паўсюль былі развесшаны павучкі (цікавыя

вырабы з саломы). Тут мы ўбачылі нацыянальныя строі, гарсэты, паясы, ручнікі, фартухі. Гэтыя рэчы былі ў нашых продкаў кожнадзённымі і распаўсюджанымі, а цяпер вось у музей!

Незабыўнае ўражанне!

Пасля такой невялікай вандроўкі ў гісторыю ткацтва мы, усхваліванныя, павольна ішлі па прыгожай каштанавай алеі, дзе я лавіў сябе на думцы, што не здзіўлюся, калі раптам наступрач будуць ісці людзі ў стараадаўніх строях...

Мы яшчэ доўга блукалі па Палацку, адвольна, амаль не выбіраючи маршруту. Усё нас захапляла: гожыя старыя дамочки дзівоснай архітэктуры, якія там і сям трапляліся на вулачках, строгія жылія будынкі, помнікі. Горад нам спадабаўся.

Мы многа фатаграфавалі. Здымак фіксуе імгненне, яно непаўторнае, так і застаецца адбіткам часу. Потым, калі глядзіш на фотаздымак, гэта дае табе дадатковую энергію. Усё мяняецца ў нашым навакольным жыцці — і прырода, і чалавек. Як пакінуць у памяці ўсё добрае, як успомніць былое?

А фотаздымкі якраз дапамагаюць нам гэта зрабіць.

...Вечар старанна адбіраў свае права ад ужо састарэлага дня. Сонца схілілася на заход, каб назаўтра зноў паказацца на ўсходзе, і мы зразумелі, што трэба шукаць месца для начлега.

Мы ехалі хутка і весела, машына імчала нас да мэты — Белага возера (так называюць яго мясцовыя жыхары). І вось вялікай талеркай перад намі паказваецца возера. Сапраўды белае, нібы ранішні ліпеньскі золак у полі, светлая вада. З узгорка, на якім мы спыніліся, разгортваўся цудоўны від на ўсю прастору ад возера да парослых лесам берагоў абапал яго. Мы вырашылі тут заначаваць, але перад гэтым нам да-

вялося папрацаваць. Мы сабралі смецце і спалілі яго ў вогнішчы, а ўжо потым паставілі палатку. Пакуль маці чаравала над вячэрай, мы з татам пабеглі да возера.

Бераг быў вельмі стромкі, спусціца да вады было даволі цяжка. Сонца заходзіла на процілеглым беразе. Яго развітальныя промні ляжалі на возеры, як доўгія чырвоныя рыбіны, і возера было ўжо не белым, а чырвоным. Толькі лёгкія хвалі набягалі на бераг.

Але чаму ж яно ўсё такі Белае, не мог зразумець я, трывожачы рукамі і нагамі цёплую і мягкую ваду возера. Як хораша тут плыць, усё роўна куды...

Я азірнуўся — вось гэта да! — я ўжо на самай сярэдзіне возера. Тата, магчыма, хвалюеца. Я павярнуў назад, лёг на спіну і запрацаваў нагамі (рукі ў мяне адпачывалі). Потым я ізноў паплыў кролем. Я вельмі люблю гэты стыль. Мне раз-пораз здаецца, што кролем я магу праплыць хоць сотню кіламетраў, ні разу не адпачываючы.

Павячэралі, я вырашыў адпачыць каля вогнішча. Нечакана для сябе я задрамаў. Мне прысырніўся дзівосны сон: быццам сяджу я на беразе, а да мяне падыходзіць сціпла апрануты манах. У яго ўдумлівы, з даволі прыкметнымі маршчынамі твар немаладога чалавека. У стомленым позірку вачэй — цяжар пражытых гадоў. У руках ён трymаў кнігу «Вертаград мнагацветны». Мойчкі ён падаў яе мне. О! Якая гэта была кніга! Гэта сапраўдная старадаўняя энцыклапедыя, дзе ёсьць звесткі па геаграфіі, заалогіі, па іншых навуках. Знайшлося месца ў кнізе і розным павучальнымі гісторыям, асобным легендам. Я з цікавасцю разглядаў малюнкі, чытаў вершы. Гэтая кніга — твор літаратуры і мастацтва!

Мы разгаварыліся. Манах казаў, што сам ён родам

з Палацка, але доўгі час жыў у Маскве, і што ў думках часта вяртаўся ў родны горад і цешыў сябе спадзяннem, што калі-небудзь удасца выбрацца ў Палацк. Але такой магчымасці не выпадала, бо настолькі быў заняты, што не заставалася вольнага часу. Ён папрасіў пачытаць яму беларускія вершы. Калі я пачаў чытаць, агенчыкі шчасця засвяціліся ў ягоных вачах, але радасць хутка змянілася самотай. І няпрошаная сляза гатова была ўпасці з вейкай манаха. Але ён не хацеў паказаць сваёй слабасці. Не развітаўшыся, заспяшаўся далей. Я ўскочыў на ногі: «Як Ваша прозвішча?» — «Сім'яон...» — пачуў здалёк.

...Ачуняў я ад зыркага святла вогнішча. Я сеў. Няўжо я спаў? Няўжо ўсё тое, што здарылася са мною, быў сон — загадкавы і таемны? Сім'яон, Сім'яон... Палацкі. Вось хто мне прывідзіўся!

Я забраўся ў палатку і толькі заплюшчыў вочы, як сон завалодаў мною.

Раніцай нас разбудзіў нейкі шум у кустах побач з палаткай. Спрасонку думалі — ужо мядведзь лезе да нас. Выглянуўшы з палаткі, мы ўбачылі... карову, якая з сумленным выглядам перажоўвала пластыкавы пакет, які пакінулі нейкія нядбайнія турысты. І смешна, і грэшна. (Вось адкуль у нас малако ў пакетах!)

...Вы прачыналіся раніцай у лесе? Праўда, гэта цікава? Высунеш галаву з палаткі, і адразу ж пачынаецца такое, што ты ніколі не бачыў і не ўбачыў бы, калі б сядзеў дома.

У лесе ціха. Сосны дрэмлюць, бярозкі пасапваюць.

Я апракідваюся на траву і ляжу некалькі хвілін — гляджу ў неба. Яно здаецца наверсе чыстай і празрытай ракой, якая цячэ паміж белымі, высокімі і застыўшымі, як караблі, аблокамі, і чым далей яно, тым чысцей, прыемней, святлей... У неба можна ўглядзіцца

гадзінамі, разважаць над яго загадкамі, якія маюць шмат адказаў... А думкі мае ўжо зноў несліся ў далёкае мінулае Полаччыны. Перада мной у лясной цішы нягучна прах одзяць цені Ставана Баторыя, які вызваліў Полацк ад маскоўскага войска, Францыск Скарына, Еўфрасіння Полацкая, Рагнеда, Усяслаў Чарадзей і іншыя, ужо нябачныя...

Я ледзь зноў не заснуў, але вось тата запрашае мяне да возера на ўмыванне. Няма нічога прыемней гэтага: мяккая, жывая вада быццам гладзіць цябе па твары, штохах, хоча ўбраць з цябе рэшткі сну. Паснедаўшы, мы хутка сабраліся і праз пэўны час былі ўжо ў Полацку. Як і ўчора, мы паставілі машыну ў двары і пайшлі па ранішняму гораду.

На маленькіх, даволі вузенікіх завулачках было яшчэ прахалодна, бо праз кроны вялікіх старых магутных дрэў сонцу было амаль немагчыма прабіцца — тут яшчэ панаваў начны ветрык, паволі ператвараючыся ў цёплае і нерухомае паветра, месцамі падымамоучы ўверх пыл з ходнікаў. Ідзем уздоўж абарончага землянога вала Івана Грознага, які быў узвядзены па ўказу маскоўскага цара пасля захопу Полацка яго войскамі.

Далей вуліца прывяла нас да моста праз раку Палату. На гэтым мосце ў 1812 годзе адбылася крыватройная бітва паміж рускім і французскім войскамі. З таго часу мост і называюць Чырвоным.

Дарэчы, назва ракі з'явілася так: Палта — гэта балота, а рэчка, якая падзяліла яго на дзве палавіны, — Палата. Ад рэчкі потым і назва паселішча пайшла, якое людзі назвалі Полацкам.

...Зусім нечакана перад намі на ўзвышшы з'явіліся купалы і крыжы Спаса-Еўфрасіннеўскага манастыра, абкруженага выбеленай сцяной з высокай каванай брамай, сярод яго храмаў — невялікая белая царква

простай кубічнай формы з цыбулінкай-купалам наверсе. Побач — вялізны візантыйскі сабор, але паводле значнасці галоўны храм тут — гэтая невялічкая царква.

У гэтым месцы, дзе рака Палаца зліваецца з Захо́днім Дзвінам, на высокай гары і ўзнік Полацк. Тут тысячу гадоў таму жыла дзяўчынка, пляменніца Полацкага князя Барыса — Праслава. У 12 гадоў яна таемна сышла з дому, прыняла манасці пострыг і ўзяла сабе новае імя — Еўфрасіння. Менавіта яна ў 1128 годзе заснавала жаночы манастыр на беразе Палаты, а ў ім — мураваную царкву ў імя Спаса. Еўфрасіння была не толькі фундатаркаю храма, але і дарадчыцай, натхняльніцай самабытнага дойліда Іаана.

Увесь храм ад падлогі да купала калісь быў расписаны фрэскамі, але ў XIX стагоддзі яны былі замалёваны алейнымі фарбамі. Зараз у храме рэстаўратары сантиметр за сантиметрам адкрываюць раней нябачныя фрэскі — у келлі, дзе малілася Еўфрасіння, і ў верхній частцы купала.

Спасаўскі сабор захаваўся да нашых дзён, але яму быў наканаваны цяжкі лёс: ён быў то пад езуіцкім ордэнам, то пад піярскім, а потым зноў быў перададзены праваслаўным, але і цяпер пакідае надзвычай моцнае ўражанне завершанасці і супаднасці. Еўфрасіння Полацкая зрабіла паломніцтва ў Іерусалім і там памерла. Як велізарны скарб усходнеславянскія манахі перавезлі няцленныя парэшткі Еўфрасінні ў Кіеў, і толькі ў 1910 годзе яе мошчы трапілі ў Спасаўскі манастыр. З імем Еўфрасінні злу чаны крыж, які быў зроблены каля 1161 года па яе заказу Лазарам Богшам. Гэта самая вялікая і каштоўная беларуская рэліквія. У крыжы была кроў Хрыста, мошчы розных святых. Гэты крыж захоўваўся да пачатку мінулага стагоддзя, а потым ён некуды знік — ці то бальшавікі знішчылі, ці то фашыс-

ты. Зараз зроблена копія рэліквій.

…А Палата цячэ і цячэ, як рака часу. Яна будзе цячы і пасля нас, і хтосьці там, далёка ў будучыні, сядзе на яе беразе, будзе любавацца яе хараством, хараством гэтага горада, які таксама, можа, зменіць ablічча часу. Хто яго ведае?..

Нам зусім не хацелася пакідаць гэты цудоўны куток. Настрой быў узвышаны. Тут было надзвычай спакойна, можа быць, ад таго, што яшчэ толькі раніца? Паветра стаяла на месцы, але дыхаць было лёгка, так лёгка…

Калі мы ішлі з храма, усе маўчалі. Мусіць, кожны перажыў нешта сваё, толькі аднаму яму бачнае і зразумелае.

Далей мы накіраваліся да яшчэ адной галоўнай дастапомнасці горада — Сафійскага сабора. Гэты помнік архітэктуры бачна здалёк. Зараз Сафійскі сабор выглядае зусім інакш, чым калісьці. Гэта быў вялізны храм. Сцены яго былі складзены з цэглы і неапрацаваных камянёў. Над саборам узвышаліся барабаны цэнтральнага купала і чатырох меншых. Падлога была выкладзена пліткамі розных колераў, якія выглядалі, як дзівосны дыван. Па крышцё купалоў было зроблена са свінцовых лістоў.

Сафія Полацкая была галоўным грамадскім будынкам горада. Тут прымалі паслоў, абвяшчалі вайну і мір, тут знаходзілася славутая бібліятэка.

Сафійскі сабор быў не адзін раз разбураны, спалены (у 1643 годзе), а ў 1710 годзе часткова разбураны выбухам, учыненым салдатамі Пятра I, а паміж 1738 і 1750 гадамі Сафійскі сабор быў перабудаваны ў стылі позняга барока. Зараз ён у такім выглядзе, у якім быў пасля перабудовы 1750 года. Яго званіцы быццам ірвуцца ў неба. З трох бакоў сабор акружаны зеленню,

кветкамі, а з чацвёртага — вых одзінь да ракі.

Зараз сабор, на жаль, не дзейнічае, ён рэстаўруеца. Палацкая Сафія мае адзін з лепшых акустычных залаў у Еўропе, прыстасаваных для гучання аргана.

І паблізу, і здалёк ён мае горды, непадступны і ўсё ж нейкі крохкі выгляд.

Апошнім у нашым спісе значыўся краязнаўчы музей Палацка, які размясціўся ў лютэранскай царкве, пабудаванай у стылі псеўдаготыкі. Гэта самы стары музей Палацка. Ён быў адчынены ў 1919 годзе. У ім мы азнаёміліся з раслінным і жывёльным светам Полаччыны, пабачылі багатую калекцыю археалагічных матэрыялаў, унікальны клад сярэбраных дыржем, выставу «Запрашаем да самавара». Колькі тут іх было! І пасрэбраныя, і медныя, і пазалочаныя. Я не адмовіўся б ад гарбаты з такога самавара! Унізе за шклом можна было ўбачыць інтэр'ер сялянскай хаты. Гэты музей таксама нам спадабаўся.

Вельмі не хацелася развітвацца з Палацкам. Мы стаялі на высокім беразе ракі Дзвіны і акідвалі развітальнім позіркам усё наваколле. Я адчуваў, як сціскалася сэрца ад велічы, якая адкрывалася вачам, велічы прыроды...

На начлег мы паедзем на возера, якое прыгледзелі раніцай.

Вось мы ўжо на месцы. З аднаго боку ад нас — вялізныя яблыневысад на ўзгорку, а з другога — возера.

Было ціх а, толькі раз-пораз з яблынью, якія раслі каля самай вады, падалі спелыя плады, парушаючы вячэрнюю самоту гэтага месца. Раніцай я не заўважыў, як тут было ўтульна. Я хацеў як мага хутчэй даехаць да Палацка, а зараз зялённая траўка здавалася смарагдавай, а цёмная вада возера — цямнейшай і

больш таямнічай. Пад нагамі ляжаў густы дыван з пераспелых апалых яблыкаў, і перад тым, як ставіць палатку, нам давялося адкідваць іх убок.

Дно возера ўсцілалі цёмныя водарасці, а ўздоўж берага, паўтараючы дакладна яго лінію, раслі жоўтыя гарлачыкі — сімвал чысціні вады.

Лёгкая плынь набягала да вялізнага валуна, што стаяў каля берага са старажытных часоў.

Месяц усходзіў вялікі, аранжава-ружовы. Вось і яшчэ адна нач не дома. Дзякую гэтаму шчасліваму дню і ўвогуле ўсім дням. Як бы мы адрознівалі добрае ад дрэннага, калі б не было параўнання?..

...Калі мы прачнуліся, сонца было ўжо даволі высока ў небе. Сёння мы адпраўляемся дадому. Вось і скончылася наша чарговае падарожжа. Ці не? Не, не скончылася. Яно скончыцца толькі тады, калі мы яго забудзем, а працягвацца будзе ў нашых мірах і снах. А то е, што мы пабачылі, назаўсёды перасялілася ў нашу памяць, стала часткай душы.

Я не развітваюся з табой, Полацк. Я кажу: «Да сустрэчы!»

У сваім сачыненні я расказаў толькі пра нямногіх славутых сыноў і дачок Полацкай зямлі. Усе яны жылі ў розных стагоддзях, але іх аб'ядноўвала адзінае — любоў да сваёй Бацькаўшчыны.

Дзякую, беларуская зямля, што ты ўзгадавала такіх людзей, да якіх нам трэба быць падобнымі!..

Мая зямля

Беларусь — мая старонка,

І зямлі няма мілей.
Нават птушкі у нябёсах
Тут заўжды пяюць гучней,
І часцей ідзе тут дожджык,
Абмываючы зямлю,
І мацней стары марозік
Ахінае ўсё бяллю.
Што ні кажуць у сусвеце, —
Для мяне няма на свеце
Прыгажэй і лепиш зямлі!

Павел Корсак
(13 гадоў, в. Ломашы
Глыбоцкага р-на Віцебскай вобл.)

Глыбо чына

Сярод шматлікіх родаў баяр на Глыбоччыне асаблівае месца займаў род Корсакаў. Першыя прадстаўнікі гэтага роду ўпамінаюцца яшчэ ў 1385 годзе. У першай палаўні XVI стагоддзя род Корсакаў уваходзіў у першы дзесятак найбагацэйшых родаў Вялікага княства Літоўскага.

Вялікую цікавасць у гісторыі Глыбоччыны ўяўляе сабой мястэчка Беразвечча, якое было дадзена ва ўладанне знакамітаму роду Корсакаў. У пачатку XVI стагоддзя тут была праваслаўная царква, месца пахавання продкаў Корсакаў. Пазней у Беразвеччы быў адкрыты мужчынскі базыльянскі кляштар. Значны след у гісторыі Глыбокага пакінуў Іосіф Львовіч Корсак, ён заснаваў у Глыбокім Троіцкі касцёл. Таксама ён пабудаваў кляштар кармелітаў, а незадоўга да сваёй смерці заснаваў Беразвецкі кляштар базыльян. Гэтыя збудаванні на працягу стагоддзяў былі цэнтрамі рэлігійнага жыцця, тут існавалі школы.

Кляштарны комплекс быў размешчаны ў маліёнічай мясцовасці, паміж трьмай азёрамі. У 1812 годзе Напалеон, наведаўшы Беразвечча, выказаў думку стварыць тут адзін з прыгажэйшых і зручнейшых гарадоў Еўропы.

Храм у Беразвеччы быў унікальным архітэктурным помнікам не толькі ў Літве і Беларусі, але і ва ўсёй Еўропе.

Мінула многа гадоў, і Беразвецкі базыльянскі кляштар, які вабіў вока многіх, спыніў сваю дзейнасць пасля ўз'яднання

Заходній Беларусі з БССР, а манастыр стаў турмой. Келлі сталі камерамі для вязняў, капліцы, дзе некалі маліліся, сталі месцам для допытаў. Гісторыя турмы не скончылася з пачаткам вайны, тут адбываліся масавыя расстрэлы савецкіх салдат і афіцэраў. У сценах гэтага кляштара і па сённяшні дзень дзейнічае турма.

Вось такі сумны трагічны працяг аднаго з найпрыгажэйшых у мінульым храмаў Глыбоччыны. І калі ён скончыцца, невядома. Я вельмі часта бываю ў Глыбокім. Калі ўязджаю ў горад, то мяне сустракаюць царква Раства Багародзіцы і Троіцкі касцёл. Яны стаяць як напамінак мне аб маіх далёкіх продках, якімі я ганаруся. Але калі праезджаю праз Беразвetcha, мне вельмі балюча бачыць на месцы аднаго з найпрыгажэйшых храмаў Еўропы турму. Але мне верыцца, што гэтая трагічная старонка не калі закончыцца.

Таццяна Кішко
(13 гадоў, в. Нагорнае
Клецкага р-на Мінскай вобл.)

«Курганы шмат чаго нам гавор аць...»

Жах будучы ні: помнікі, што
будуць гаварыць.

Станіслаў Ежы Лец

Бабуля Валя і ўнучка Таня — сяброўкі. Шмат часу яны праводзяць разам, бо бацькі дзяўчынкі занятыя. Любіць бабуля сядзець побач, вязаць шкарпэтку, калі Таня рыхтуе ўрокі. Звычайна ўну чка ў гэты час расказвае бабулі, што задавалі ў школе, яку ю адзнаку зарабіла, як на ўроці адказвала. Бабуля ўважліва слухае і дае парады, як сябе паводзіць у класе з настаўнікамі і сябрамі. Яна добрая дарадчыца, бо шмат ведае, і Таня часта задае ёй самыя розныя пытанні і з задавальеннем слухае адказы. Здаецца, няма такога пытання, на якое б не адказала бабуля Валя. Вось уну чка ўзялася за практыканне па беларускай мове і тут жа запыталася:

— Бабуля, я пішу сказ «Курганы шмат чаго нам гавораць». Аб чым жа гавораць курганы? Толькі не трэба рассказваць пра «Базылёў курган» ці «Курган» Янкі Купалы. Я ўсё гэта чытала. Ведаю, што «курганы гавораць» — гэта метафара. Што табе гавораць тыя курганы, што ўзвышаюцца недалёка ад школы?

Бабуля Валя ўважліва слухае Таню і пачынае з таго, чагае ўнучка:

— Курганы гавораць шмат тым, хто многа чытае.

— І тэлевізар глядзіць, — дадае дзяўчынка. Яны заўсёды спрачаюцца, бо бабуля не дазваляе ёй глядзець тэлевізар, каб не псовала очы, а прымушае больш чытаць. Ня ўжо яна не разумее, што і чытанне вачам не на карысць? Затым бабуля абруаецца, што настаўнікі не рассказваюць дзесятак тое, што учням трэба ведаць. Таня чакае: вось-вось пачненца цікавае апавяданне.

— Тыя курганы, што недалёка ад школы, гавораць нам пра Паўночную вайну. Гэта вайна паміж шведскім каралём Карлам XII і рускім царом Пятром I ў пачатку XVIII стагоддзя. Вучылі пра Палтавскую бітву? — пытаецца бабуля.

— Вучылі. Але ж Палтава на Украіне, а курганы ў нас.

— Слухай, у ну чка, і не перабірай мяне: на ўсе твае пытанні адкажу. Было гэта на шостым годзе вайны. Карл XII накіраваўся да Гародні. Яго войска доўга трывала горад у асадзе. Хутка рускія адсту пілі да Бярэсця, а потым далей на поўдзень. Дагнаць іх шведам перашкаджала кепскае надвор'е і бездараж. Таму Карл XII цэлыя два месяцы штурмаваў гарады і крэпасці Вялікага княства Літоўскага. Доўга не здавалася Ляхавіцкая фартэцыя. А каля Клецка і ў Клецку былі вельмі жорсткія баі. Рускія войскі, у шчэнт рабітыя, паспешліва адсту пілі да Слуцка. Тады шведы кінуліся спусташаць нашу зямлю: разрабавалі Мір, Пінск, Ляхавічы, Клецк, спалілі Нясвіж. Потым падаліся на поўдзень, да Палтавы. Там яны былі разбіты Пятром I. Тая вайна і пасяяла на нашай зямлі курганы. У гэтых

кур ганах ляжаць рускія, а магчыма, шведскія войны, а хутчэй за ўсё — мірныя людзі.

— Бабуля, а чаму нельга раскапаць тыя курганы, каб даведацца, хто ў іх? — пытаецца ўну чка.

— Нельга іх раскапваць таму, што гэта магілы, а рушыць магілы грэх: няхай спяць спакойна тыя, хто быў ахвяр ай свайго страшнага часу. А яшчэ таму, што ў тыя гады было шмат невылечных хвароб: чумы, халера, воспа. Гэтыя хваробы могуць вярнуцца, калі станем раскапваць курганы.

— Не цікава, бабулечка, ты рассказала: пра гэта я прачытаю і ў падручніку гісторыі. А ці ведаеш што-небудзь больш цікавае? — дапытваецца Таня.

— Ведаю толькі не пра нашыя курганы, а пра тыя, што ў вёсцы Колкі, адкуль родам мая бабуля. Мне апавядала мая бабуля Домна, калі я запытала ў яе, як ты зараз у мяне, чаму вёска называецца Колкі. Але ці гэта праўда — не ведаю. Здаецца, што гэта паданне. Слухай.

Палессе — прыгожы край. А месца, дзе цяпер вёска Колкі, найпрыгажэйшае. Кажуць, недалёка адсюль было вялікае возера ці мора. (Аб гэтым сведчаць назвы вёсак: Морач, Астроўчыцы, Заастравечча.) А па берагах ляжалі зялёныя лугі з мурожнай травой. Вясной і летам, як зацвіталі кветкі, рознакаляровым дываном здаваўся той луг. Людзей, якія там жылі, называлі лугавымі, а сяло — Лугавым. Людзі з луга былі вельмі прыгожыя, дужыя, працавітыя. Кожная дзяўчына — красуня. На сваю бяду расцвіла ў тое лета Ганначка, высокая ды стройная, бы бярозка, галасістая, бы салоўка. Як заспівае — лес разлягаецца:

— Ой, гай, гай мой зялёны.
Да што ця бе, гай, ссушыла:
Ці вада карэнні падмачыла?
Ці бура вяршкі паламала?

Упадабаў яе Раман, так сама не апошні хлопец у сяле. Каҳаліся яны, мілаваліся. Усюды разам: на сенакосе і ў лесе, на моры і на полі. Бацькі да вяселля рыхтаваліся. Людзі імі любаваліся — прыгожая пар а. А яны вур каталі, як галубкі тыя. А днойчы даведаўся пра сяло Лугавое князь Марцін з радзівілаўскага роду. Гэты князь звар'яцэлы быў, бо здрадзіў хрысціянскай веры, стаў туркам: завёў сабе гарэм, у які збіраў прыгожых дзяўчат у жонкі сабе. Паслаў ён сваіх прыслужнікаў у Лугавое. Тыя схапілі Ганначку і павезлі ў чужыя краі. А Рамана за то е, што абараняў яе, укінулі ў лесе ў яму, што на звера капалася, амаль нежывога. Знайшлі яго ў лесе людзі, падлячыла матка. І задумай ён ісці шукаць сваю қаханую. Дый пайшоў без дазволу свайго пана, а сам прыгонным быў. Доўга шукаў сваю дзяўчыну Раман, знайшоў аж пад Бярэсцем, у Чарняўцах, знайшоў сярод «кадзетак», ці то «кабетак», так іх называў князь Марцін. Выглядала Ганначка горш за жабрачку, прыгажосць яе ранейшая знікла, толькі вочы на худым тварыку блішталі. Укроў яе Раман ноччу, падку піўшы стражніка. Доўга вёў дадому, хаваючыся ды туляючыся па лясах. Давёў ледзь жывую, аддаў бацькам, а сам у лес скаваўся ад пана, што ўжо шукаў свайго халопа.

У тыя ж дні наляцелі шведы на вёску, вынішчылі ўсё: людзей пабілі, пабудовы спалілі, скаціну паелі, зялёнія лугі спасвілі ды стапталі. Пабітых людзей у адну яму скінулі і закапалі. Прыйшоў Раман начаваць дадому, а

там ні хаты, ні маткі, ні хворай Ганначкі. Знайшоў ён свежую магілу, ляжаў на ёй тры дні, плакаў і зваў сваіх родных — ніхто не адазваўся. Не мог сабе дараваць, што не выратаваў нявесту, што дарэмна былі ўсе яго намаганні. Вельмі шкадаваў Раман, што не ляжыць у гэтай яме ён разам з роднымі. Узяўся хлопец на магілу пясок насыць. Недзень насыў і не два, а доўгія месяцы дзень у дзень. Насыпаў такі высокі курган, каб памяць была на доўгія гады. А сам пайшоў шукаць жывой душы, бо моцна пакутаваў ад адзіноты. Застаўся ж ён адзін, як калок, на ўсім белым свеце (адсюль і назва вёскі Колак). Ісці да людзей таксама было страшна, каб не троціць у рукі шведам, ці маскалям, ці гайдукам свайго пана. Была позняя восень, набліжаліся халады, а ў Рамана не было агню, каб пагрэцца. Доўга ён блукаў па лесе, бо толькі там мог сустрэць чалавека аднаго з імлёсу. Аднойчы залез ён на дрэва і ўбачыў сярод лесу вогнішча. Доўга ішоў утым напрамку да кастра. Падышоў, прытаіўся за дрэвам і бачыць: на паляне вогнішча гарыць, побач здохлы конь ляжыць, ля вогнішча шведскі салдат сядзіць, каніну смажыць на агні. Доўга не адважваўся хлопец выйсці з-за дрэва, але голад, холад і адзінота прымусілі яго перасіць страх. Схапіўся салдат за стрэльбу, але і сам быў рад чалавека ўбачыць, каб разам ратавацца. Хутка той салдат растлумачыў, што зусім ён не салдат, а жанчына, што цягалася за шведскім войскам ды адстала ад яго, бо конь быў паранены, а потым здох. З той пары яна сядзела тут, на паляне каля вогнішча ды каня, бо інакш памерла б з голаду і холаду. Сталі яны разам зямлянку будаваць ды жыць, разам на той курган пясок насыць, каб людзі помнілі пратую вялікую бяду.

Многа дзяцей было ў Рамана з Мартай. Дражнілі іх у сіх Рамашкамі, гэта значыць малымі Раманамі. Адсюль і прозвішча ў той вёсцы Колак Рамашка.

Бабуля закончыла сваё апавяданне і заду малася, бо яе карані ў той вёсцы і прозвішча яе дзеда Рамашка. Таня ўважліва слухала бабулю, цікава ёй было, дзе ж той ку рган цяпер, бо ні разу не бачыла яго, калі гасціла ўр одзічаў. Бабуля, у здыхнуўшы, адказала:

— Пясок — добры будаўнічы матэр ыял. Будавалі ў калгасе цагляныя дамы, прыгналі мышыны, пагрузчыкі і сабралі ўвесь пясок з кургана.

— Алеж няможна рушыць магілы? — кажа ўнучка.

— Вядома, не. Але ж людзі часам робяць не пабожаму. Тры вякі стаяў курган, а сёння там хвойкі растуць — таксама памяць. Няхай тых людзей Бог судзіць.

Бабуля змоўкла, але ўнучка не змагла доўга моўчкі сядзець:

— Ты рассказываеш такія гісторыі, што мне стала страшна і трывожна. Чаму так?

— Таму, Таня, што ты запытала пра курганы. А курганы, помнікі, кръжы стаяць на магілахлюдзей. Ці можа быць маё апавяданне вясёлым? Вось крыж ля вёскі Заастравечча нагадвае пра апошнюю группу паўстанцаў з атрада Кастуся Каліноўскага, якія загінулі ў гэтым месцы, акружаныя царскімі войскамі ў студзені 1863 года. А ў тых жа Колках помнік расказывает аб фашисцкіх зверствах: вёску спалілі разам з яе жыхарамі ў час Вялікай Айчыннай вайны 11 верасня 1942 года. Там быў і мой дзядзька Ціхан. Пра гэтую трагедыю няма легенд і паданняў, пра гэтую бяду помніць кожны жыхар. Помнік, што ў цэнтры нашай вёскі, апавядае аб tym, што ў брацкай магіле ляжаць

безыменныя воіны, загінуўшыя ў першыя дні апошняй (дай Бог, каб апошняй) вайны: лётчыкі, танкісты, артылерысты, пагранічнікі — сыны, мужы, бацькі, якіх не дачакаліся з вайны мацяркі, жонкі, дзеці.

— Бабуля, хопіць ужо. Калі загавораць усе курганы і помнікі, можа сэр ца разарвацца ад болю і гора. Няхай лепш яны маўчаць, — разважыла Таня.

Бабуля згадзілася: жывыя павінны думаш пражывое, але маладым трэба вывучаць гісторыю свайго народа.

«Той век залатым мне бачыцца
ад цяперашняга веку...»

Караючы, караў мяне
Госпрад,
Ды смерці не аддаў.

З псалма

Вясна набірала сілу. У чарашні дождж змыў апошні снег, што яшчэ хаваўся дзе-нідзе на беразе ракі. Крумкачы заўзята будавалі гнёзды на бярозе. Па ўзмежках блыталася карова з у палымі бакамі, шукала леташняга быльнягу, бо травы яшчэ не было. Затое крапіва каля плота зазелянела, але не паспявала адрастыць: у нучка Аўгін'ка кожную раніцу яе сашчыквала, гатуючы абед для сям'і. Дзякуй Богу, дажылі да вясны, да цяпла, да крапівы, да бярозавага соку — будзем жыць!

Стары Раман сядзеў на прызбе каля свае хаты і грэўся на сонейку. Грэў свае косці каля цёплай сцяны і ду маў, што Бог дараў яшчэ адну вясну. Але так і не зразумеў, як прыняць гэта: ці як у знагароду за яго малітвы, ці як пакаранне, што не так часта маліўся,

калі быў здаровы. Жыве Раман вельмі доўга: сяbru кі яго старэйшых сыноў у жо паўміралі ад старасці і ад цяжкай працы. А ён жыве. Рэдка хто з суседзяў спыняеца каля дзеда з сівой барадой, лічачы яго страсцішым розум ад доўгага жыцця. Толькі сын кожную раніцу праосіць у яго парады: дзе сеяць? што? калі? Але рэдка мае час тыя парады бацькі даслухаць: спяшаецца ў фальварак на паншчыну. Бяжыць туды і нявестка. І ўнук. Усяго ўвагі старому, што раніцай вынясці і пасадзіць на прызвіту, вечарам унясці у хату. Увесь дзень пра сівога дзядка клапоціцца Аўгінька: то квасу прынясе папіць, то лустачку хлеба, то салодкіх жувачных насыпле прыгаршчы. Унучцы дзесяты гадок пайшоў, а ўжо ўся гаспадарка на ёй. Цэлы дзень бягом і бягом — адкуль сілы бярэ.

Сям'я сына ледзь пратрымалася да вясны. Мукі на хлеб амаль не засталося. Але не было яшчэ дня, каб на стале да квасу з грыбамі ці крапівой ды лебядой не было па лустачцы хлеба. Стары стараўся не есці сваю долю, панюхае — і съты. Ён ведаў, што сын і нявестка цэлы дзень галодныя працуяць на панскім полі: сын араў на валах, нявестка баранавала, а ўнук быў паганятых тых валоў. Ён зусім яшчэ хлапчук, прыходзіць дадому ды нават есці не хоча — падае ад стомы. І хто прыдумаў ту ю паншчыну? Як ні цяжка было ў жыцці Раману і яго бацькам, але ж яны былі вольныя ці то «пахожыя», як казаў цівун. Даніну неслі пану: чацвёрты сноп жыта ці ячменю, бочку аўса. Выручаў лес: збіралі і сушилі ягады і грыбы, арэхі, здабывалі мясо ласёў, аленяў, цецеру коў. На «ардыншчыну» ішло фурт а лісіц, вавёрак, баброў, соболяў, куніц і вайкоў. Быў і мёд, і рыба. І пану хапала, і самі галодныя не былі. А магчыма, ён, стары, забыў

сваё ўсё, а цяпер хвалюеца за сям'ю сына?

Спачатку паншчына была лягчэйшай: трэба было адпрацаўаць два дні на сяўбе, два дні ў лесе, два на сенакосе, два ў панскім двары; затым стала цяжэй: два дні кожны тыдзень з касою, плугам, сярпом, сякерай на паншчыне мучыцца. А цяпер ад цымна да цымна ўсёй сям'ёй чу жое аруць, барануюць, сеюць. І так кожны дзень. Пакуль пансскую работу паробяць, час у пусцяць, каб сваё поле прывесці ў парадак. Вось цяпер самы раз авёс у зямлю ўкінуць, але ў пана яшчэ работы на тыдзень. Тут не дзіва, што хлеба няма: робіцца на сваім полі ўсё не ў пару. Добра, што жыта выручае.

Сям'я Рамана працавітая. Маюць зямлі паўвалокі. Нявестка Алена, а цяпер і ўну чка Аўгінька шчыруюць на агародзе і ў полі: сеюць рэпу, боб, мак, капусту, цыбулю, агуркі. Сын Міхал апрача жыта, аўса, ячменю меў летасць грэчку, гарох і лён неблагі. Унук лавіў рыбу, уюноў насушыў звязак з дзесяць пану, прыхавалі трохі, каб прадаць. І самі ядуць да гэтага часу — Аўгінька квас ці крапів у варыць з уюном. Ёсць у сям'і кароўка і конік. Каню лепшага сена давалі, аўса пакрышку, а вось у кароўкі адны рэбры тыраць. Малака прыйдзеца чакаць доўга, пакуль травы пад'есць удосталь.

Ду мкі дзеда перарвала Аўгінька: прынесла яечка. У двары было некалькі курэй, але толькі дзед ласаваўся яйкамі, бо астатнія збіралі да Вялікадня. Па ўсім відаць, што лепшага пачастунку і не будзе ў сям'і. Калі не пасеюць да свята ў пана, то ці прыйдзеца святкаваць праваслаўны Вялікдзень. Не помніць стары Раман, каб раней у нядзельку працавалі. А паншчына ўр аўняла ўсе дні.

Асаблівы боль у старога — закрыццё царквы. Ужо

год, як яе запя чаталі і свя тара забралі некуды — ён не вярнуўся. Што тут дзівіцца: у паноў зямля, у паноў свая царква. Яны хочуць, каб людзі па-каталіцку маліліся, кажуць: царква грэцкага закона — няправільная, трэба маліцца «па-рымску». Раман р азу меў, што прости люд — праваслаўны, а паны — католікі. Але яшчэ гадоў з дзесяць-пяцьнадцять назад з'явіліся ў Клецку, Нясвіжы пратэстанты. Сам Мікалай Радзівіл быў пратэстантам, за ім пайшла ўся шляхта. У той час усе маліліся, хто як хацеў. Усе гаварылі пра нейкую унію — адну веру для ўсіх хрысціян, адну царкву Божую. Закончыліся тыя добрыя часы. Святар расказваў, што з ляшскага боку з'явіліся «служкі Хрыста» — «чортава семя» — і сталі правіць баль: цяпер усіх, нават пратэстантаў, гоняць у каталіцтва. Бацюшка Сергій апавядаў яшчэ пра біскупа Полацкага, які ўжо пяць гадоў трymae цэрквы запя чатанымі, пазбавіў святароў права служыць службу. У тым Полацку летась наўмысна загадаў епіскап дзеля большай крыўды выкапаць ня божыкаў, пахаваных на могілках па праваслаўнаму звычаю, і выкінуць хрысціянскія целы з магіл як нейкую падаль на пажыву сабакам.

Загадалі і іх святару маліцца па-польску, далі новы малітойнік. Але бацюшка ад свае веры не адрокся — вось яго і забралі, а царкву закрылі.

Раман заўважыў Аўгіньку. Унучка несла карове піць ваду. І дзед папрасіў напіцца. Дзякую Богу за ўнучку. Аўгінька яму і нянічка, і ўцеха; любіць ён яе таму, што падобна яна да бабулі Юстыні, да яго жонкі. Тая ж была прыгажуня: белы твар, сіня-сіня очы, доўгія лъняныя валасы. Сярэд палішчак, ўмнавалосых і шэр авокіх, такой прыгажосці не было. Юстыня была здалёк. Гора

ці шчасце іх злу чыла — ця жка сказаць. Тады ён быў падлеткам. Узяліся ў сяле царкву будаваць — пабудавалі на гары, здалёк купал на сонцы блішчаў. Гэта і згубіла ўсіх. Раней татары ні разу не наведваліся сюды: вёска хавалася ў лесе і дарогі добраі не было. Гэта было ўранку. Бацька са старэйшымі сынамі ўжо адправіўся ў лес: трэба было калоды з пчоламі праверыць, мёду дастаць. Раман пасвіў карову ўздоўж дарогі на балоце. Татараў тады ўжо забываць сталі, больш баяліся маскалёў. Пасля таго, як князь Міхал Глінскі разбіў трывалы тысячнае войска крымчакоў на рацэ Лані каля Клецка, набегі былі рэдкія. Ніхто не чакаў бяды. Раптам пачу ў Раман тупат тысячы коней. Каля яго прамчаліся з гіканнем і крыкамі, падняўшы страшэнну ю хмару пылу, татары. Выратаваўся той, хто паспей у цячы ў лес ці на балота. А ён, Раман, прыбег з лесу, бо дома была маці і малыя сястрычкі. Хата ўжо гарэла, маці ляжала забітая на ганку ў лужы крыві. З хаты чуліся крыкі дзяцей. Хлопца тут жа схапілі, скруцілі яму руکі і пацягнулі да дарогі, дзе стаялі такія ж, як ён. Навокал крык, плач, стогн. Дым выядаў вочы. Хто кідаўся ў цякаць, таго забівалі. Раман убачыў, як упала страха бацькоўскай хаты, у неба падняўся слуп дыму і іскраў. Гарэла ўся вёска, толькі царква яшчэ стаяла на ўзгорку. Потым паланёных зялі на аркан і пагналі. Хлопец аглянуўся і ўбачыў, як на сонцы бліснуў, падаючы ўніз, царкоўны купал. Усё гэта адбылося за лічаныя хвіліны: хто з найшоў сабе смерць, хто палон. Гналі іх некалькі дзён, гналі і ноччу. Ужо нават жанчыны і дзячаткі не плакалі: не было сілы. Потым іх загналі на востраў сярод балота, каб перадыхнулі. Там ужо находзіўся яшчэ адзін палон. Некалькі хлопцаў хацелі

кінуцца ў зараснік, але былі звязаны разам з жанчынамі — у цячы не змаглі. У Рамана ўвесь твар быў у крыві, ён не помніў, як і калі яму разбліг галаву, чаму доўга з ілба цякла кроў і залівала вочы. Вельмі дакучалі мухі і камары, што зляцеліся на пот і кроў. Некалькі жанчын чэрпалі з балоціны ваду і падносялі мужчынам. Да яго падышла адна з іх, дала з нейкага чарапка папіць кіслай балотнай вады, потым абмыла яму твар, бо руکі яго былі па-рэнейшаму звязаныя. Раман помніў, што маці тым ранкам усунула яму ў кішэню блінец, закручаны ў ану чку, каб сын паснедаў каля каровы. Аб гэтым ён сказаў жанчыне. Тая дастала раскрышаны блінец, у кінула яму кавалачак у рот і сама ўзяла трошкі. Раман адчуў нейкі позірк на сабе. Недалёка сядзела дзяўчынка і галоднымі вачыма глядзела на яго. Хлопец паклікаў яе, яна узяла некалькі крошак блінца ў рот. Пасля яны ўвесь час трymаліся разам. Ад яе Раман даведаўся толькі імя — Юстыня. Прыйгожая яна была — вачэй не адвесці.

Гналі іх палон доўга, зня сіленыя людзі падалі на дарозе. Іх пераступалі і цягнуліся далей. Но чы былі халодныя, і напаўголыя людзі мерзлі. Іх амаль не кармілі, але падводзілі да ракі ці балота, каб маглі папіць. Аднойчы на прывале Раман задрамаў і нават адразу не прачнуўся і ад шуму бойкі. Потым убачыў жаўнер аў. Гэтыя жаўнеры вызвалілі іх палон. Людзі крычалі ад шчасця, але сілы, каб адразу ж рушыць дадому з гэтага праклятага месца, не было. І тут адзін з жаўнераў заўважыў Юстынню. Выратавалася яна ад ханская няволі, але магла трапіць у жаўнерскія нячыстыя рукі. Раман шапнуў ёй: уцякай, а сам кінуўся ў ногі жаўнеру, дзякаваў за вызваленне, пытаўся пра

дорогу дамоў — стараўся адцягну ць увагу таго хоць на хвіліну, каб выратаваць тое дзяўчо. Калі жа ўнер аг-лянуўся, Юстыні ўжо не было. Тады стукнуў ён хлопца па галаве нагой і ад' ехаў прэч. Палон рушыў на радзіму. Раман доўга шукаў Юстынъку, бегаў, гукаў, а яна ціхенъка сядзела пад кустом ды плакала, баючыся кожнага, не бачачы ні ў кім спагады і збавення ад свае бяды. Дзе яе радзіма, дзяўчына не ведала, ды там яе ніхто не чакаў: згар эла іх хата і ў хаце ўся сям'я.

Раман і Юстыня доўга ішлі назад. Нават міласціну не было ў каго прасіць: там, дзе прайшлі татары, не засталося людзей. Ня ма людзей — ня ма і хлеба. Але ў полі стаялі нязжатыя палоскі ячменю і аўса — гэтым і кар міліся. Дабраліся дамоў з Божай дапамогай па першым снезе. Бацька прывеў іх у зямлянку, адагрэў, накарміў. Два тыдні і Раман, і Юстыня не маглі ўзняцца на ногі ад стомы. Потым дзяўчына ўзялася за работу, бо ў зямлянцы было чацвёр а мужчын і нів однай жанчыны. Яна рабіла ўсё моўчкі: варыла есці, мыла, прыбірала, прала, шыла адзенне. Гэта рабілі ўсе жанчыны, а Юстыня ўмела шыць скураны абу так і кажу хі. І не толькі шыла, але і вышывала каляровымі ваўнянымі ніткамі, каб было прыгожа.

Прыйшлося Раману абараняць яе і ад сваіх братоў, бо абодва хацелі з ёй ажаніцца. Але на іх прапановы дзяўчына маўчала, усё больш тулячыся да Рамана. Перазімавалі ў зямлянцы, а за лета пабудавалі хату і аддалі маладым, а бацька з сынамі яшчэ год жыў там жа. Раман і Юстыня вянчаліся ў адбудаванай на скорую руку царкве. Ужо не паднімалі будаўнікі купал высока ўгару, а накрылі як звычайнью хату. Сяло паціху аднаўлялася. Тады мужчын было больш, чым жанчын.

І старэйшым братам прыйшлося шукаць жонак на Палессі. Паціху абжываліся. Нарадзіўся адзін сын, потым другі. Юстынъка расцвіла ад шчасця, нават стала спяваць над калыскай сыноў. У братоў з'явіліся дзецы. Жылі дружна, працавалі многа і голаду не ведалі. Сталі іх чатырох, бацьку і сыноў запрашаць у чужия вёскі будаваць хаты або і царкву. Зажылі яшчэ лепш. Завялі гаспадарку: мэкалі козы, бляялі авечкі, рыкала карова, канём абзавяліся, у хлеўчуках рохкалі вепрукі. Лавілі рыбу на Ланінер атам, кломляю, білі восцямі. Ставілі борці, бралі з калоды карчагу мёду. І палявалі, і аралі. На ўсё Бог сілу даваў. Паны былі далёка, надта не ту рбавалі: плаці падаткі — і ніхто цябе не чапае. А бяда чакае з-за угла.

Вярнуўся з палону татар скага ў су седнюю вёску чалавек. Адчыніў хату, пераступіў парог, упаў і памёр. І не вedaў ён, бедалага, што прынёс з сабой страшную хваробу. Праз месяц не засталося ў той хаце жывога чалавека, а праз два ўся вёска злягла — чума. Калі захварэлі дзецы Івана і Кузьмы, бацька загадаў Раману кідаць усё, найхутчэй у цякаць у лес і не варочацца больш ніколі назад. Зрабілі ў лесе будан, потым зямлянку, перавезлі няхітры свой здабытак і затаіліся. Ішла восень, хлеб быў у полі. Бацька ноччу ездзіў з канём на поле, там жаў, касіў, звозіў у лес, а Рамана не пускаў у вёску. Хутка вёска стала трывяніць у гарачцы. Кожны дзень некага хавалі. Ужо небажата пайміралі, ляжалі непрытомнымі іхматкі. Развітаўшыся з сям'ёй Рамана, бацька пайшоў у вёску, каб пахаваць нявес-так, братам і сям'ю сястры. Адыходзячы, ён загадаў, каб трох зімы і нагой не ступалі ў вёску, а пра яго не клапаціліся. Бацька не вярнуўся. Вёска згарэла.

Магчыма, ён яе і падпаліў, каб не было спакусы ў Рамана і ў іншых, Богам уратаваных, прыйсці ў родную хату і нешта ўзяць з сабой. А можа, ён думаў аб старэйших сынах, што ў далёкім краі будавалі панскі маёнтак. Раман кожны дзень хадзіў іх су стракаць на дарогу, каб Іван і Кузьма не пайшли на папялішча. Вярнуліся яны на Піліпаўку, бедавалі доўга, бачачы ўратаваную сям'ю брата. Трэба было жыць. За зіму нарыхтавалі бярвенняў, за лета збудавалі вось гэтую хату на беразе Лані, у якой дажывалі Раман свой век. Побач раскарчавалі хмызняк, ачысцілі і зааралі, паспелі на зіму пасеяць на новым полі жытад. У Рамана з Юстынъ-кай было ўжо трох сыновей. Старэйшыя ўжо каля бацькі завіхаліся, нібыта дапамагалі. Бяды прыйшла, адкуль не чакалі. Панадзіўся ездзіць на паляванне ў іх лес князь Радзівіл з іншымі князькамі. Ды і лес быў радзівілаўскі, і яны былі яго — радзівілаўскія. Едучы па вёсцы, шчодра сыпалі з кішэні мядзякі ўнатоў панскія прыслугі жнікі, а самі на вус маталі, што вельмі воль на жывуць тут людзі, далёка ад іх вока. Хутка ў вёсцы з'явіўся цівун, стараста з павета стаў наязджаць. Аб'яўлі паспалітае рушэнне — сталі браць у войска маладых ды здаровых хлопцаў. Ужо павет збіраў цэлую сваю харугву, узбройваў яе. Вядома, падаткі выраслі. А тут надумайся нясырскі князь палац свой абнавіць. Па ўсіх вёсках пачалі шукаць майстроў. Забрали Рамана з братамі. Плакала Юстынъка, а ён су пакойваў яе, разлічваючи хутка вярнуцца. А затрымаўся на восем гадоў. Братоў паславалі рабы праавіць, старыя пачысціць і новыя праакапаць, каб былі стромыя ды глыбокія. Таёмныя хады капалі, а зямлю на вал цягали. Потым паднімалі цэглу і раствор нарыхтаванне. Зведалі і

голад, і холад, і бізу н панскі. М оцныя былі браты — куды іх сіла дзелася — сталі хвар эць, і за зіму адзін за другім згарэлі з гарачкі і ліхаманкі. Раману нельга было паміраць — дзецы чакалі. Не ведаў, што Юстынька нарадзіла яшчэ аднаго сына, у жо без яго. На восьмым годзе яго перавялі ў муралі, сталі больш карміць, але і адказнасці было больш: ці роўна кладзеца сцяна, ці трывае раствор, ці схапіў ён пленку. Муралі непадносілі будаўнічыя матэрыялы на памост самі, але Раман, не дачакаўшыся памочнікаў, хацеў падняць вялікі камень, тут нешта ў паясніцу кальнула, і ён не змог разагнуцца. Ногі не хацелі слу хацца. Аднеслі яго ў зямлянку на руках. Няўжо і яму наканавана тут, на гнілой саломе, загнуцца, не ўбачыўшы сыноў, жонкі? Тады Раман многа маліўся і пакляўся: калі папрапавіцца і трапіць дадому, пабудуе царкву такую, якой у гэтym клятым Нясвіжы няма. І Бог не даў яму памерці, даў час споўніць свой зарок. З лесу ў княжы двор вазілі дзічыну, адзін з палешу коў пацікавіўся братамі-землякамі, яму адказаў, што памірае апошні. Знайшоў ён Рамана ды прывёз хворага дадому. Сыны ўнеслі бацьку ў хату на руках. Надзеі на жыццё не было. Але Юстынька не аддала яго смерці. Чым яна мужа ні паіла: коранем малачаю, ягадамі ядлоўцу, карой дуба, дзевясілам; націрала гарэлкай, тлушчам барсука, зайца ды бабра. Казаліз'есці воўчае сэрца — сыны раздабылі і сэрца. Уся вёска неслася, што мела: яйка і грыб, рыбу і ягаду. Раману здавалася, што дапамог яму распараны ў печы торф, які ў палатняным мяшечку прыкладвалі да паясніцы, і залатыя рукі жонкі. Юстыня не мела ні хвіліны спакою, але падняла му жа на ногі. Толькі праз паўгода ён сеў на пасцелі, яшчэ праз паўгода зрабіў першыя

кrokі. Тады яго таксама выводзілі і саджалі на прызыбу. Вось тут Раман у спомніў свой зарок — пабудаваць царкву. Расказаў аб гэтым сынам, суседзям, разам дабіліся дазволу валіць лес, збіраць камя ні на падмурак. Вялікага работніка з Рамана не выйшла, але парады даваў слушныя. Добрым будаўніком стаў яго сын Аляксей, вечная яму памяць. Царква за два гады была пабудавана, прывезлі з Рудні, што за Менскам, два званы. Сталі вяройкамі цягнуць наверх, абарвалася вяроўка — і двух хлопцаў звон, упаўшы з вышыні, падмяў пад сябе. Адным з іх быў яго Аляксей. Магілы гэтых хлопцаў былі першыя каля новай царквы.

Юстынька пасівела, пачарнела, сядзе на лаве, апусціць руکі на калені і сядзіць, нешта думае, але не плача. Лепш бы яна галасіла, а не маўчала. Хутка ў хаце не стала і Паўла — забралі ў войска, бо маскаль не даваў спакою. На Спаса нарадзіла Юстыня дзіця, але новыя клопаты яе не ажывілі, яна чахла, а ён, Раман, мог толькі маліцца ў той царкве, якая забрала ў яе сына. Нядоўга хварэла жонка, пахавалі яе побач з Аляксеем. Моцна плакаў Алесь, чацвёрты іх сын, і сёння разрываюць душу яго слова: «Мату хна, зязюлюхна, утухна, панюшка, спадарыня, звёздухна, не пакідай нас». Праз шэсць месяцаў лёг побач з маткай: напрэдвесні ўтапіўся ў рацэ, сеўшы ў час ледаходу ў човен. А Петрык пакінуў бацькову хату пазней. З'явіўся ў новай царкве новы святар. З ім пасябраваў Петрык, навучыўся чытаць, пісаць, і святар адвёз яго ў Слуцк вучыцца ў школе. Застаўся Раман з малым Міхалкам, гадаваў яго, песціў і не думаў, што дачакаецца ўнукай ад яго. Але дачакаўся ўнукай і праўнукай. Бог нялітасцівым быў да іх. Старэйшая дачка Міхала Алеся

пайшла замуж рана ў далекую вёску. Жылося ёй дрэнна: муж прызывицаіўся ў карчму хадзіць, біў яе, што не нар адзіла ў першы год дзіцяці, але ж яна сама была амаль дзіцяці. Потым пайшлі дзеци адно за адным. Ад радасці Алеська і на пабоі мужа не звяртала ўвагі. Але нядоўга радавалася яна. Перажылі татаршчыну, але не здолелі змірыцца з маскалямі. Алеська была ў полі, а дзеци заставаліся дома, калі чу жынцы прыйшлі ў вёску. Прыйбегла яна дадому, каб засланіць дзяцей сабою, але было ўжо позна. Усе трое ляжалі нежывыя. Любіў маскаль душыць дзяцей лавай, што стаяла ўздоўж сцяны, дзетак засунуць за лаву і жмуць разам — так яны хваліліся сілай, хто дужэйшы і больш задушыць за раз. Кінулася Алеська на ворагаў, яны яе шабляй і засеклі пасля таго, як паздзекваліся ўдосталь: цяглі за ногі па двары, сарвалі адзенне, білі нагамі па твары. А муж яе, бацька дзяцей, у калодзеж схаваўся, выратаваўся, потым расказваў аб сваім горы, гарэлкай яго заліваў — прапашчы чалавек.

Нядайна пагналі маскалёў з Полацка. Вярнуўся адтуль у суседняе сяло чалавек, што быў у жаўнерах. Ён казаў, што бачыў Паўлюка, слухыў з ім у адной харугві. Быў Паўлюк памочнікам кашталяна. Пасля перамогі ўсіх, хто найбольш вызначыўся ў бітве, адорвалі шляхецтвам і надзялялі зямлёй. Сярод адораных быў і Паўлюк, бо вельмі ж удала біўся з ворагамі. Раман ганарыўся сынам, але заўсёды было прыкра на душы: сын-шляхціц, напэўна, моліцца польскаму Богу, здрадзіў бацькавай веры, інакш ён не стаў бы шляхціцам. Баліць душа і па Петраку: ці прынесла вучоба, кніжкі яму шчасце? Людзі бачылі яго ў Берасці, вучыўся ён у калегіуме. Вядома ж, каб

вучыща ў калегіуме, трэба праадаць сваю веру, бо калегіумы вучылі па-польску, прывучалі да каталіцкай царквы. Усё гэта не давала Раману спакою, што яго сыны апынуліся сярод тых, хто зачыніў іх царкву. Няўжо сыны забылі, як самі будавалі яе? Няўжо так лёгка адракліся? Стary бацька ўшчуваў іх, як мог, прасіў за іх у Бога прабачэння. Але і іншая думка не пакідала яго: ці жывыя яны, яго сыны? Калі быўлі жывыя, няўжо не наведалі б бацьку, радзіму? Хацелася ду маць усё ж, што сыны выйшлі ў людзі, што жывуць у дастатку. Добра, што пайшлі ад бацькі, бо быўлі б ту трыгоннымі, як Міхал і яго сын Алесь. «Не дай Бог ляху быць каралём, выража літву і тым больш русь. Польская знаць даўно рэзаць пачала літвіна. Бярэ за горла селяніна, захапіўшы лепшу ю зямлю, зрабіўшы земляроба рабом. Царкву Божую, праваслаўную, зачыняе. Мову нашу родну ю забараняе», — успомніў Раман пропаведзь святара. Словы святара збываюцца. Аканому фальварку без лігасці б'е, катуе селяніна без прычыны, жорстка карае штрафам. Скажаш слова супроць — у ланцугі закуюць, бічуяць ля слупа. Нялёгка жылося Раману, але рабом, ці то, як цяпер кажуць, прыгонным, не быў. Страшныя часы прыйшли на зямлю яго, палітую крыўёю і потам. Лепш памерці, каб не бачыць усяго гэтага. Але нічога не зменіць стары Раман у гэтым жыцці: ён сам сын і ахвяра свайго нялітасцівага часу.

Вольга Давідовіч
(13 гадоў, г. Іванава Брэсцкай вобл.)

Бона Сфорца

Бона Сфорца — каралева польская і вялікая княгіня літоўская, другая жонка караля Польшчы і вялікага князя Вялікага княства Літоўскага Жыгімonta I Старога. Вялікі ўклад унесла ў гісторыю Берасцейшчыны XVI ст.

Бона, магчыма, першая ўладальніца, якая пачала меліярацыю Палесся. Па ўсходній ускраіне горада Кобрына і Дняпроўска-Бугскага канала ідзе канал Боны. Да гэтага часу адносіцца спроба асушиць балота, якое знаходзілася на поўдзень ад Кобрына. Ёсць сведчанне, што па яе ўказанню зроблены яшчэ адзін канал — ад Пінска да Стытычова (5 км), які існуе і цяпер.

У выніку пажалавання ў, падаровання ў і купляў сканцэнтравала ў сваіх руках толькі на Беларусі многія воласці, у тым ліку Пінскую, у яе склад уваходзіла і Іванаўшчына.

Ва ўладанні Боны Сфорцы ў 1552 г. перайшлі землі Опала. Пацвярджающую грамату дала ў сувязі з жаніцьбай і падарованнем Дастроева продкам Дастаеўскага. Частка зямель Моталя была ў кіраванні Боны. Па яе загаду быў пабудаваны палац, руіны якога захаваліся да ХХІ ст. Дарэчы, у маталян існуе паданне, што цэнтральная плошча мястэчка раней мела назыву пляц Каралевы Боны, якая, паводле таго ж падання, не раз сюды наведвалася, перасяляючы з Італіі, адкуль яна была родам, майстроў-рамеснікаў. Сярод жыхароў Моталя рас-

паўсюджаны адметныя прозвішчы (такіх зусім няма ў навакольных вёсках), напрыклад, Палто, Кульбеда, Шыкалай, Кузюр. Відаць, яны італьянскага і нямецкага паходжання і ідуць ад тых людзей, што калісьці перасяліла каралева Бона.

Дзякуючы дзеянасці каралевы пачалі акты́уна засяляцца малаабытая землі. Насельніцтву патрэбна была для земляробства сухая зямля. Дзікая прырода Палесся, хоць і вельмі багатая, ужо не магла задаволіць попыт на прадукты харчавання.

У далёкія часы

Motаль

У цэнтры Брэстчыны раскінулася адна з самых старых, самых вялікіх і самых адметных вёсак Беларусі — Моталь. Аб узікненні Моталя ў мясцовых жыхароў ёсць многа паданняў. Якое з іх адпавядае рэчаіснасці, цяжка сказаць, але ўсе яны заслугоўваюць увагі.

На гандлёвой дарозе з Пінска прадпрымальны чалавек па прозвішчы Матыль пабудаваў карчму і заезны двор для адпачынку людзей і коней. Да Матыля, угледзеўшы вабнасць месца, паступова далучаліся іншыя людзі — так і ўзнікла паселішча. «Паедзем да Матыля», — гаварылі тады, умацоўваючы такім чынам назув новай вёску.

Другія сцвярджаюць, што ўсё было значна прасцей.

У гэтых месцы на лугах каля ракі, у моры разнастайных раслін, вельмі ж добра адчуvalі сябе матылі. Іх вялікая колькасць так уразіла першых жыхароў, што яны і назуву свайму паселішчу далі адпаведную — Матыль.

Усё рассказанае вышэй мае права на жыццё, калі змагло прабіцца да нас скрозь тоўшчу часу, праз далёкія стагоддзі.

«За панам Даркам 14 чалавек в Мотали», — гэты запіс зроблены паводле даследаванняў прыкладна ў 1422 годзе, знайдзены ў актах Літоўскай метрыкі — дзяржаўнага архіва Вялікага княства Літоўскага.

У сярэдзіне XVI ст. Моталь стаў адным з цэнтраў рамесніцтва і гандлю. Мястэчка хутка расло і па рэвізіі 1555 г. было аднесена да ліку гарадоў з самакіраваннем. Гэта значыць, маталіяне вызваліліся ад феадальных павіннасцяў, суда і ўлады ваяводаў. Атрыманае магдэбургскае права адыграла вялікую ролю ў развіцці рамесніцтва і грашова-таварнага абмену. Дарэчы, павятовы горад Пінск атрымаў гэтае права толькі ў 1581 г. — на 30 гадоў пазней за Моталь. І гэта таксама паказвае прыкметнасць і значнасць мястэчка. Сяляне мястэчка Моталь да царавання імператрыцы Кацярыны карысталіся правамі мяшчанства, якія ім упершыню дараўвала каралева Бона. Аб tym, як маталіяне абаранялі сваю незалежнасць, у іх захавалася наступнае паданне. У дэпутацыю ад Моталі да караля польскага за пацвярджэннем прывілеяў у Варшаву быў выбраны Панядзілец, ён і атрымаў грамату ад караля, пачаў збірацца ў дарогу. У гэты час да караля з'яўляецца заслужаны польскі воін Лукашык і просіць аб дараўванні якога-небудзь маёнтка. Кароль у спомніў пра Моталь і прапанаваў таму дагнаць Панядзільца і адобраць сілай грамату. Папярэджаны адным са слуг маталіянін патаемнымі сцежкамі дабраўся дахаты і разам з жонкаю надзеяна схавалі яе. Лукашык з падначаленымі прыйшоў у Моталь, абшукаў усю хату. Не знайшоўшы граматы, палякі забілі Панядзільца і вярнуліся ў Варшаву ні з чым.

Такім вось гісторычнымі падзеямі было насычана жыццё XVI ст. беларускай вёскі Моталь, што на Іванаўшчыне. Не меней насычанае, адметнае жыццё маталіян сёння, але гэта ўжо тэма для іншай гаворкі.

Сівая легенда *Адрыжын*

У архівах Беларусі на карце «Структура феадальнай зямельнай уласнасці» афіцыйна знайдзена першае ўпамінанне пра вёску Адрыжын, што на Іванаўшчыне. Існуе дзве версіі тлумачэння назвы вёскі.

Першая версія — ад своеасаблівасці гаспадарчай будыніны — адрынкі, якую меў кожны гаспадар, незалежна, багаты ён быў ці бедны.

Другая версія таксама не менш цікавая і прайдападобная. Вядома, што ў XVI ст. назіраліся адхіленні клімату. Летапісцы апавядаюць, што ў 1583 г. «маразы амаль не ўсё лета былі. Ад вялікага марозу на полі жытга ў калоссах пасохла». Пасля такіх «дзіваў прыроды» часта здараліся неураджаі, якія прыносялі людзям страшэнныя беды. Голад гнаў сялян, гараджан са сваіх месцаў жыхарства ў пошуках хлеба. Многім прыйшлося даспадобы жывапіснае рыбнае возера на поўдні Іванаўшчыны. Але і тут іх спаткала страшная хвароба — адрыжка. Многа людзей скасіла яна, і, як напамінанне аб чорных днях, замацавалася назва вёскі — Адрыжын.

Дык вось, вёска Адрыжын спакон вякоў славілася прыгожым возерам — Пясчаным. Калі і яно ўтварылася, ніхто добра не ведае, можа, стала яно яшчэ з ледніковай пары. Ёсьць на гэтым возеры, калі глядзець з боку балота, такая як бы града. Месца такое роўнае, града вядзе на астрраво к. Няхай найвялікшыя хвалі на tym возеры ў час буры, але града будзе роўнай і гладзенькай. Згледзець яе можна толькі з аднаго месца, з лагчыны, дзе раней было балота. Старыя людзі рассказваюць, што возера і раней было прыгожым. Многа рыбы вадзілася ў ім. А як зацвітуць гарлачыкі і гускі (так тут называюць ліліі), дык тады вачэй адвесці ад возера нельга. Такая прыгага-

жо сць! На астраўку тым таксама трава, кветкі, птушак многа, ідзеш, а з-пад ног качкі вылятаюць, калі не знарок наступіш на іх гняздзечка. Вакол лебедзі плаваюць.

Прыехала аднойчы ў вёску прыгожая паненка з дзіцем на руках. У госці да бацькі яна заявілася, і так зачаравала яе наша возера, што проста магнітам цягнула яе да вады. Стала ў бацькі прасіцца, каб лодкай дабрацца да астраўка. Не хацеў адпушкаць ён дачку з дзіцем, але ж надта ўжо прасілася яна. Села ў лодку і прыслуга разам з ёю. Паплылі. Але ж выпала тое дзіця з лодкі ў возера і ўтапілася. Чаго толькі ні рабіла паненка ад гора, але ж дзіця ні вернеш. І пракляла яна наша возера. Закляла, каб кожны год тут тапелец быў. З таго часу няма таго года, каб у возеры хто не ўтапіўся. А калі год пройдзе спакойна, то на наступны аб авязюва за раз двое або троє ўгопяцца.

А месца, па якім плыла паненка, так і засталося ціх ім, спакойным, нават у найвялікшую буру там няма ні х валькі.

Бітва пад Оршай

Мой народ ні агнём, ні мячом не скарылі,
Не купілі за злата душу хіжакі.

Гэтыя слова яшчэ раз выклікаюць пачуццё гонару за свой народ, за беларусаў. Вывучаючы розныя моманты гісторыі, здзіўляешся смеласці і кемлівасці сваіх землякоў. Такі на гэты раз. Нечакана для сябе я пазнала яшчэ адну старонку гісторыі Беларусі — бітву пад Оршай.

У 1512 г. Маскоўская дзяржава пачала новую вайну за «искони русские земли» Беларусь і Украіну, якія ўваходзілі ў склад Вялікага княства Літоўскага і пад уладай Масквы яшчэ ніколі не былі.

Вялізнае 80-тысячнае войска з наёмнікамі з заходне-еўрапейскіх краін без цяжкасця ўзялі Смаленск,

Мсціслаўль, Крычай. Смяртэльная пагроза навісла над беларускім землямі. Вялікі князь Жыгімонт Стары змог сабраць пад свае сцягі каля 35 000 воінаў. 40 00 засталося ў Барысаве, а галоўныя сілы на чале з Астрожскім наірваліся наступчай варожай ардзе. Спачатку наша войска чакалі паражэнні. Прадуманыя ваенныя манёўры і заклік Астрожскага: «Хоробрые рыцари: пусть до блеск и мужество ваши будут достойны славных отцов!» далі становчыя вынікі. А самаўпэйненасць маскавітаў у перавазе сваёй сілы саслужылі дурную службу. Яны няўдала ўзаемадзейнічалі і нават не лічылі патрэбным дапамагаць адзін аднаму. А гетман Астрожскі быў сярод сваіх ратнікаў. Яго паднятая над галавой булава прыдавала моцы слабейшым. І вось адбылося незвычайнае: конніца Астрожскага аслабіла свой націск, а пасля зусім пабегла назад. Расцягнутыя парадкі маскавітаў з пераможнымі крыкамі перайшлі ў атаку. Але тут коннікі нечакана павярнулі ўбок, і руская дваранская конніца апынулася перад спецыяльна астаўленымі ў засадзе воінамі. Чужакі, звіваючыся ўнатую, замітусіліся і пачалі ўцякаць. Конніца Астрожскага рассекла арду на часткі. Многіх напаткала смерць у лясах і балотах, у Дняпры, які, згодна з паданнем, выйшаў з берагоў з-за мноствах забітых.

Летапісы гавораць, што маскоўская раць згубіла каля 40 тысяч воінаў і яшчэ 8 ваяводаў папалі ў палон. Васілій III, маскоўскі князь, аб'явіў, што ўсе палонныя для яго мёртвых, і кінуў іх на волю лёсу.

Аршанская бітва 1514 г. стала адной з адметнейшых у Еўропе XVI ст. Бліскучая перамога нашай зброі аддала ініцыятыву ў рукі Вялікага княства Літоўскага. Амаль усе гарады былі вызвалены. Пачаў распадацца напраўлены су праць ВКЛ тайны альянс Масквы.

Ашаломленыя трывумфам, крымскія татары на два

гады спынілі набегі на княства і павярнулі сваіх коней у бок Масквы. У гонар перамогі ў Вільні, сталіцы дзяржавы, былі ўзвядзены праваслаўныя храмы Святой Троіцы і святога Мікалая. Невядомым мастаком створана жывапіснае палатно, дзе паказаны адзін з момантаў сечы. У 1992 г. у дзень гадавіны бітвы пад Оршай на плошчы Незалежнасці адбылася прысяга беларускіх вайскоўцаў на вернасць свойму народу.

Памяць аб славнай перамозе адлюстравана ў стара-жытнай беларускай народнай песні.

Ой, у нядзельку параненьку
Узышло сонца хмарненька.
Узышло сонца над борам,
Па-над сялецкім таборам.

А ў таборы трубы іграюць,
Да ваяцкае парады зазываюць.
Сталі рады адбываці,
Адкуль Воршы здабываці.

А ці з поля, а ці з лесу,
А ці з рэчкі невялічкі?
А ні з поля, а ні з лесу,
Толькі з рэчкі невялічкі.

А ў нядзельку параненьку
Сталі хлопцы параненьку
Каля рэчкі на прыгорыцы.

Гучаць разам з самапалаў
З сяміпалых ад запалаў,
Б’юць з паўсоткаю з гарматай.

Масква стала наракаці,
Места Воршу пакідаці.
А як з Воршы уцякапі —
Рэчку невялічку пракліналі.

Бадай ты, рэчка, сто лет высыхала,
Як нашая слава тутака прапала.
Бадай высыхала да сканчэння свету,
Што нашай славанькі ўжо нету.

Слава Воршы — ўжо нягорша.
Слаўся, пан Астрожскі!

Іван Манкевіч
(13 гадоў, г. п. Урэчча
Любанскага р-на Мінскай вобл.)

Урэчча: мінулае і сучаснае

Вобразы мілыя роднага краю,
Смутак і радасць мая!
Што маё сэрца да вас парывае,
Чым так прыкованы я?

Я. Колас.«Родныя в образы»

Я нарадзіўся і жыву ў гарадскім пасёлку Урэчча, або, як пішуць іншы раз, у пасёлку гарадскога тыпу. Але мне больш падабаецца старадаўняя назва такіх паселішчаў, якія лічыліся пераходнымі ад вёскі да горада і ўжываліся ўжо з XVI стагоддзя, — мястечка. Хоць так ужо амаль ніхто не гаворыць, а толькі людзі больш сталага веку ў размовах між сабою кажуць: «Пайду на мястечка». Гэта азначае, што чалавек сабраўся пайсці ў краму, на пошту, у бібліятэку або ў мясцовую мэрыю (пасялковы Савет). Моладзь жа ў такім выпадку гаворыць коратка: «Пайшлі на цэнтр».

Урэчча. Чаму такую назуву атрымала наша мястечка? Часцей за ўсё тапонімы вядуць сваё паходжанне ад назваў раслін, жывёл, прозвішчаў і імён першапасяленцаў, ablічча наваколля, геаграфічнага становішча, заняткаў людзей. Урэчча ўзнікла на беразе ракі, цяпер яна завецца Бярозаўка, а іншыя кажуць — Бяраздоўка (канешне, бярозы ў нашым лесе растуць). Але ж на карце 1826 года «Специальная карта Западной

части Российской империи генерал-лейтенанта Шуберта», дзе паказаны басейн ракі Арэсы, наша рачулка мае назуву Урэчча, а на яе беразе крапкай адзначана аднайменнае паселішча.

Часцей за ўсё згадкі пра Урэчча трапляюца ў сувязі са знакамітым урэцкім шклом (першая палова XVII ст. — 1635 г.). Але ж мне думаецца (мне так хо чацца думаць, а чаму не?), што людзі тут жылі намнога год раней. А ўжо з вышэй згаданага часу містэчка стала вядома ва ўсёй Рэчы Паспалітай вырабамі сваёй шкляной мануфактуры. Размяшчала-ся яна на левым беразе ракі: цяпер аб месцазнах од-жанні гуты нагадваюць рознакаляровыя шкляныя чарапкі, што іншы раз знаходзяць жыхары вуліцы Пралетарскай на сваіх агародах. Раней яна насіла прыгажэйшую назуву — Фабрычная або папросту — Сарагаўская, мабыць, таму, што ў тым баку размешчана вёска Сорагі (раней — засценак Сорагі), дзесяць гайдукоў з якога ах оўвалі гуту і наглядалі за працуючымі.

Ва ўсім свеце вядома нямецкая цэйсаўская оптыка сваёй дасканаласцю. Дык вось, дакладна вядома, што на нашай гуце акрамя прыгонных сялян працавалі вольнанаёмныя майстры, у тым ліку іншаземныя спецыялісты з Саксоніі. З цягам часу Радзівілы (гэтым вядомым магнатам належала і паселішча, і гута, заснаваная па іх загаду) замянілі вольнанаёмных майстроў рамеснікамі з прыгонных сялян. У 1741—1765 гадах мануфактурай кіраваў Шэрбер (па прозвішчу відаць, што выхадзец з Нямеччыны), ён у караніў у вытворчасць узоры французскіх, багемскіх і англійскіх лüstэркаў. Урэцкая мануфактура была адзінай у Рэчы Паспалітай, дзе выраблялі лüstэркі і люстры. Гута дзейнічала больш за 140 гадоў, але з-за шматлікіх

войнаў, якія адбываліся на Беларусі, яна неаднаразова гарэла. Найбольшы ўрон — у час Айчыннай вайны 1812 года. Пасля ваеннага разору гута перайшла на выраб простага шкла і посуду. Былая веліч да яе не вярнулася. Паціху гута заняпала. Цяпер аб былым росквіце майстэрства і таленту нашых пр одкаў гавораць экспанаты музеяў у Мінску, Віцебску, Санкт-Пецярбургу, Львове, Вільнюсе, Варшаве, Кракаве.

Чаму гута ўзнікла ў нас? «...изобилие леса и глины для тиглей, или плавильных горшков, а также изрядного песку, нужного для стекла...»

Ёсць у нас яшчэ адзін мясцовы тапонім — Жаўтапес. Месца гэта знаходзіцца ўверх па цячэнні ракі, недзє на адлегласці аднаго кіламетра ад колішняй гуты. Некалі да 1966 года, пакуль вакольныя землі і раку не скалечылі меліяратары сваім асушэннем балот і выпрамленнем русла ракі, а прасцей кажучы, прыгажуня-рака з заліўнымі лугамі, паплавамі, купальнямі і пляжамі з залатым пяском ператварылася ў магістральны канал, па якім з таго часу самая каштоўная веснавая вада (үтвараецца ад раставання снегу, змяшчае аўксіны — рэчывы, найкаштоўнейшыя для раслін, якія іх абуджаюць ад зімовага сну, даюць сілу росту) за некалькі дзён «злятае» ў Арэсу і далей... у Чорнае мора (а можа, цяпер і да мора не даходзіць, а губляеца дзесьці па дарозе). А нам застаюцца пылавыя і пясчаныя буры, сухавеі, амаль што высахлыя калодзежы, у многіх з якіх вада стала не прыдатнай для піцця.

Жаўтапес за гэты час таксама паціху зацягнуўся шэразёмам з засухаўстойлівымі раслінкамі, зарос сасоннікам. А некалі быў — чысцейшы кварцавы пясок, не горшы, чым у Балгарыі на сусветна-вядомым курорце «Залатыя пяскі», даваў людзям магчымасць

адпачыць і паправіць здароўе (цяпер ужо ўсе ведаюць, што драбнусенька-малюсенькія крышталікі кварцу так праламляюць і раскладваюць сонечнае свято, што чалавек, лежачы на такім пяску, нават зарыўшыся ў яго — што любяць рабіць дзеци, — атрымлівае найлепшае лячэнне, прычым — дарма). Праўду кажуць: «Что имеем — не храним...»

Ой, якая прыгажосць была на паплавах, калі яшчэ не зусім сыходзіла вада з поймы і зацвітала лотаць! Цяпер трэба добра-добра пастарацца пацягацца па ваколіцах старога русла ракі, каб дзе-небудзь у балоцістай мясцінцы сустрэць дзве-тры купінкі гэтых жаўцюсенькіх кветак.

А крыгаход? Цяпер па тэлевізары паказваюць, што той, хто любіць сваю кроў узбуджаць адэналінам, прыдумляе розны экстрым, часта едзе дзеля таго за трывдзеяць зямель, плаціць вялікія гроши. А пакатацца на крыгах — вось гэта экстрым! Хлопцы-падлеткі сярэдзіны 60-х XX стагоддзя з пачаткам крыгаходу днявалі і начавалі ля ракі: крыгаход супадаў з вясеннімі вакацыямі. І як лоўка прыгалі-скакалі з кіем у руках, а то і без яго, з крыгі на крыгу: трэба было перабрацца з аднаго берага на другі і пры гэтым не зваліцца ў ваду. А крыгі сых одзяцца і разых одзяцца, напаўзаюць адна на адну, крышацца, трашчаць, ломяцца. Адрэналінчык! Трэба быць сапраўдным каскадзёрам-акрабатам, каб выйсці сухім з вады.

А летам купанне, рыба, ракі, вогнішча каля вады з печаным салам і бульбай. Дзеци пад час купання і сержыкаў, і печкуроў лавілі майкамі, а больш спрытнейшыя і старэйшыя нават выхватвалі з-пад камянёў налімаў. Невадамі дарослыя лавілі больш «сур’ёзную» рыбу. Трапляліся шчупакі, што і ў ночвы не змяшчаліся, у дзяцвы ад такіх відовішчаў дух займала. Але няма

таго, што раньш было...

Цяпер наша рэчанька — мутная канадка-пералюйка з топкім гразкім дном, якую ўлетку ў час засухі і куры ўброд перах одзяць. Паплавы і выганы ўзаралі, ператварыўши ў агароды. Рабіць гэтага нельга было, бо разам з паводкай і дажджамі ў раку змывае глебу і пажыўныя рэчывы, якія ў ёй ёсць, рака мялее, зарастае. Паціху памірае. Шкада.

Цяпер у часы рынковага сацыялізму ў пасёлку працуе больш-менш стабільна толькі спіртзавод. Як цяпер кажуць — «градообразующее предприятие». Дрэнна гэта ці добра?

Добра — бо гэта адзінае прадпрыемства ў пасёлку, якое дае людзям працу і заробак (яно таксама «вырасла» з былога панскаага бровара). І не дай бог яго зачыняць, а працаўнікоў за вароты...

Дрэнна — бо людзі співаюцца (і не толькі ў нашым пасёлку), усё часцей і часцей можна ў любы час дня сустрэць чалавека нападпітку, а то і пад «добрыймі газамі». Співаецца моладзь і людзі старэйшага ўзросту, спрабуюць смакаваць гарэлку і пацвяляцца з «зялёнага змія» дзятва і падлёткі, агіда бярэ, калі бачыш п'янью жанчыну. І думаеш аб tym, што тыя моцныя напоі, што стаяць на паліцах гарэлачных крамаў, утрымліваюць спірт з нашага прадпрыемства. Мне вельмі хадзелася б, каб у нас запрацавалі на ўсю моц і іншыя прадпрыемствы: хлебазавод, завод сельгасінвентару. У людзей з'явіцца праца, надзея на лепшае жыццё. Піць стануць менш. Людзі ўбачаць іншыя радасці: магчымастць наладзіць свой быт, добра апранацца і харчавацца, цікава адпачываць. Аб гэтым я размаўляю са сваёй бабуліяй (яна цікавая суразмоўца і шмат чаго ведае) і бацькамі.

Я вельмі люблю сваю малую радзіму. І мне хочац-

ца, каб пра нас ведалі не толькі як пра вытворцаў знакамітага урэцкага шкла часоў Радзівілаў. І цяперашнія жыхары пасёлка павінны ганарыцца не толькі славай сваіх умелых продкаў, але і самі павінны быць гонарнымі нашчадкамі гэтай славы ў сучасным жыцці. Гэта не лёгка. Але трэба старацца.

KAMUNKAT.org

Аліна Нячай
(13 гадоў, в. Шацк
Пухавіцкага р-на Мінскай вобл.)

Рэфармацыя ў гісторыі Бацькаўшчыны

Мы ўзышлі не з насення, што в етрам занесена.
Мы не з дзікай травы самарослыя парасткі.
У глыбінях зямлі, герайчай і песеннай,
Наших душ карані — з вузялкамі у партасці.

Н. Гілевіч

Кожны народ павінен ведаць сваю гісторыю ў імя будучыні. Бо народ, які не ведае мінуўшчыны, нагадвае чалавека, які страціў памяць, стаў бездапаможным. З гісторычнага мінулага народ чэрпае прыклады, якія натхняюць або засцерагаюць, папярэджваюць паўтарэнне памылак.

На жаль, не кожны можа пахваліцца веданнем гісторыі сваёй Бацькаўшчыны, хаця мая Беларусь мае найбагацейшае гісторычнае мінулае. Часта гэтае мінулае азмрочвалася чорнымі наваламі чужынцаў, полымем войнаў, хцівасцю неразумных валадароў і крыважэрнасцю бліжэйшых суседзяў. Аднак беларусы выжылі і выстаялі, дзякуючы міралюбіваму характару, працавітым рукам, шчыраму сэрцу і яшчэ таму, што на кожным гісторычным этапе знаходзіліся людзі, якія прыносялі свой разум, жыццёвую сілы, надвычайнія здольнасці, а то і жыццё на алтар Айчыны.

Продкамі не грэбуйце ніколі,
Бо яны жыццём сваім, крывёю
Здабы валі і зямлю, і волю.

Э. Валасеўіч

Прынікнем жа да жыватвornых կryнічных выто каў гісторыі,

каб памудрэць,
каб пасталець,
каб з годнасцю мовіць:
Мы — беларусы!

XVI стагоддзе. Перыяд Рэфармацыі. Адкрываю тлумачальны слоўнік. Рэформа — пераўтварэнне. У большасці сваёй ўсе гістарычныя перыяды — гэта перыяды пераўтварэння, да якіх грамадства ішло рознымі шляхамі: рэвалюцый, войнаў, пераваротаў, змоваў. І ў выключна рэдкіх выпадках пераўтварэнні адбываліся мірным шляхам. Такія гістарычныя перыяды называлі «златым векам». Ці магло XVI стагоддзе для Беларусі стаць «златым»? Пэўныя прадумовы для гэтага былі: зусім нядаўна Вялікае княства Літоўскае было звышдзяржавай, вызначальніцай лёсу міждзяржаўных адносін ва Усходній Еўропе. Гэта звышдзяржава падаравала ўсходнім славянам першую друкаваную кнігу, усяму свету дала ўзор законаў (Статут ВКЛ). Аднак...

ВКЛ атрымала паражэнне ў Лівонскай вайне, што значна аслабіла дзяржаву. Вялікае княства — прынаднны кавалачак для суседзяў — Рэчы Паспалітай і Масковіі, якія пачалі запускаць зубы ў гэты кавалак.

Аднак горш за ўсё, калі ўнутры грамадства сеесца разлад, нязгода, міжу собіцы. Неверагодна, але прычынай разладу ў тагачасным грамадстве стала тое, што павінна аб'ядноўваць людзей, — рэлігія.

Рэфармацыя — сацыяльна-палітычны рух супраць феадалізму ў XVI стагоддзі, які набыў форму барацьбы з каталіцкай царквой. Прасцей кажучы, гэта была барацьба супраць панавання чалавека над чалавекам і царквы над Богам.

У майі разуменні царква — гэта дом Божы, прыйшоўшы ў які, чалавек набліжаецца да Господа. А каталіцкія асяродкі рэлігіі ў тых часах былі ператвораны ў месцы гандлю землямі, індульгенциямі, вераю і душамі хрысціян. Царква стала буйным землеўладальнікам, каталіцкія набажэнствы суправаджаліся надзвычайнай пышнасцю, якая каштавала аграмадных сродкаў, а іх і знаходзілі ў кішэнях шчырых вернікаў.

Каталіцкая царква пазбаялялася маралі, а царкоўная эліта патанала ў разбэшчанасці і ўсёдзволе. Папы рымскія змяняліся з таюй хуткасцю, як цяпер кадры кіналенты. А папскі прастол яны займалі ў выніку інтыг, зрады, а то і проста забойства. Пісьменнік Леа Таксіль назваў асяродак каталіцкай эліты «священным вертепом».

Па ўсіх гэтих прычынах у Заходній Еўропе ў сярэдзіне XVI стагоддзя і пачынаючы зараджацца ідэі ўзнайлення ў першаснай чысціні хрысціянскай рэлігіі насці.

Рэфармацыйны рух на Беларусі меў свае адметнасці. Па-першае, да першай паловы XVI стагоддзя на беларускіх землях пануючай была праваслаўная царква. Па-другое, славутыя магнацкія роды прынялі Рэфармацыю з разліку, бо хацелі такім чынам адгарадзіцца ад каталіцкай Польшчы, якая мела доўгія руکі і далёка сягаючыя планы.

Рэфармацыйны рух хутка распаўсюджваўся па ўсёй Беларусі, набываючы ўсё больш прыхільнікаў і сярод магнацтва, і сярод простага люду. Адбывалася гэта

небеспадстаўна. Рэфармацыя несла ідэі гуманізму, чалавечай роўнасці, міралюбства і рэлігійнай цярпімасці — усяго таго, чаго так не хапала тагачаснаму грамадству. Пры пратэстанцкіх ашчышынах адкрываліся пачатковыя школы, дзе адукцыю маглі атрымальць дзеткі простага люду. Дамы прытулку сталі жытлом для абяздоленых. А паходню асветы, запаленую Францыкам Скарынам, падхапілі яго паслядоўнікі, сярод якіх — слынны прадстаўнік магнацкага роду Мікалай Радзівіл Чорны, Васіль Цяпінскі, дробны полацкі шляхціц, які здолеў узніцца да вышынъ разумення чалавечай існасці, і Сымон Будны — кнігадрукар, філосаф і публіцыст.

Мікалай Радзівіл Чорны — віленскі ваявода, ба-рацьбіт за незалежнасць Вялікага княства, чый аўтарытэт павёў шляхту ў пратэстанцтва. Высока ацаніў яго дзейнасць адзін з заснавальнікаў Рэфармацыі — Жан Кальвін. Будучы здольным дыпламатам, Мікалай Радзівіл Чорны бяззбройна далучыў да ВКЛ землі Курляндыі і Лівоніі. Акрамя гэтага ён быў абачлівым гаспадаром і стаяў на чале камісіі, якая распрацоўвала зямельную рэформу.

Як прыгожа і ўзнёсла-шчыра гучыць слова «мецэнат», замененае ў сучасным свеце сухім і нейкім няшчырым — «спонсар». Дык вось. Мікалай Радзівіл Чорны быў шчодрым мецэнатам, бо на яго сродкі былі заснаваны друкарні ў Бярэсці і Нясвіжы, выдадзена кальвінісцкая Біблія. Ён быў апекуном пісьменнікаў, кампазітараў і святароў. І як да болю крыўдна, што сыны яго не падтрималі думкі і справы бацькі! Старэйшы з іх, Мікалай Крыштоф Сіротка, плаціў больш як пяць тысяч злотых, каб знайсці і ўласнаручна спаліць выдадзеную бацькам Біблію. На жаль, так часта здараецца ў свеце, што нашчадкі здраджаюць справе

бацькоў сваіх.

Аднак рэфарматарскай справе свайго апекуна Мікалая Радзівіла Чорнага не здрадзіў Сымон Будны, які скончыў Кракаўскі ўніверсітэт і ведаў польскую, чэшскую, італьянскую, лацінскую, грэчаскую, старажытнаяўрэйскую мовы. Той самы Будны, які ў 1562 годзе ў Нясвіжы выдаў Катэхізіс, першую друкаваную кнігу на землях сучаснай Беларусі. Той самы Будны, якога скопяць польскія ўлады і пасля пабояў і здзекаў кінуць у рэчку, каб утапіць. Дзякую Богу, які выратаваў Сымона ад вернай гібелі і даў яму тым самым магчымасць несці цяжкі крыж веры, асветы, гуманізму далей.

Алесь Салавей прысвяціў Сымону Буднаму верш.

Ад зыркіх промняў — першых і скраў рання —
агні ўзняліся, і было іх многа.
А ён прыходзіў знішчыць духа злога
туды, дзе цемры йшчэ было ўладанне.
Ішоў за словамі прауды і пазнання,
і з гэным словам, дадзеным ад Бога,
была для люду дзіўная спамога:
души вялікай буйнае паланне!..
Я сёння бачу: зноў зладумаў змова
над славай краю спеліць план і мглісты,
бражджыць над ёю катняя акова.
А ён не гасне — свеціць дух вячысты,
няхай пад пылам — ды заўсёды чысты,
і з ім не моўкне даўнай прауды слова!

Сымон Будны распаўсюджваў у грамадстве ідэі Рэфармацыі і гуманізму разам са сваімі аднадумцамі і паплечнікамі, адным з якіх быў Васіль Цяпінскі. З далёкага XVI стагоддзя гучыць ягоны заклік да нашага су млення, заклік патрыёта — прысвяціць сябе

Бацькаўшчыне. Ён не здзяйсняў вялікіх спраў, якія б заносілі ў хронікі, ён не вяршыў лёс чалавецтва, але яго імя асветніка запісана на скрыжалях гісторыі. Ён служыў афіцэрам у коннай роце аршанскаага старасты Філона Кміты-Чарнабыльскага, які да таго ж быў і арыгінальным літаратаром. Ён сябраваў з адукаванейшымі людзьмі таго часу — Афанасием Валовічам і ўжо згаданым Сымонам Будным. Васіль Цяпінскі пераклаў на родную мову Евангелле і ў 1570 годзе выдаў яго ў сваёй друкарні. Ён адстойваў родную мову, культуру, традыцыі. Ён выступаў за пашырэнне асветы сярод простага люду, шмат паспей зрабіць для Беларусі, а юлькі б яшчэ зрабіў, калі б не недарэчная смерць, якую асветнік прыняў ад рук сваіх родзічаў — Івана і Васіля.

А. Салаўей так сказаў пра яго.

Дзвіны шырокай бурныя глыбіны
плывуць імкліва, крышаць перашкоду
і праз парогі — цвердую пароду —
нясуць у далі свой наплыў няспынны...
Зямля к вялікі слайнага Скарныны
з земель Наддзвіння, з полацкага роду,
душы парывы прысвячай народу,
стаяў на службе праўды і Айчыны.
«Шануй, — вучыў ён, — над сябе самога
свой родны звычай, не здраджай чужому,
учы нашчадкаў, школа — іх дарога
да дому продкаў, праведнага дому...»
Дзвіна спявае вечны гімн былому —
стагоддзі пылу не змялі нічога.

Перагорнуты старонкі падручніка гісторыі, прысвечаны эпосе Рэфармацыі, а я спрабую асэнсаваць, чаму то е, што павінна аб'ядноўваць чалавецтва — рэлігія, вера — часта прыводзяць да расколу грамадства, да забойстваў, войнаў, якія топяць свет у крыві? А

можа, людзям проста зручна, прыкryваючыся Божым імем, вяршыць свае чорныя справы? Ці не тое ж мы назіраем зараз у Іраку, дзе, на думку абодвух бакоў, ідзе справядлівая вайна рэлігій, вайна светаў? А ці не стаяць за гэтай вайнай дзве купкі людзей, адна з якіх прыкryваецца імем Алаха, а другая спрабуе прыкryць свае меркантыльныя інтарэсы словамі аб «справедливом возмездии»? І што будзе далей з верай? Адказ на гэтае пытанне я знайшла ў Алеся Розанава: «Калі Хрыста цягнуць, як коўдру, на сябе, даказваючы, што іхняя вера самая правільная, ён — мінулы; калі цягнуцца да яго — ён будучы, і такім чынам, вернікі і веравызнанні самі апынаюцца альбо мінулымі, альбо будучымі».

Владислав Татаринцев
(13 лет, г. Тюмень, Российская Федерация)

Бабушкин виноград

Должно дома чац бывать,
Не по случаю, не с налёта,
Чтоб душою не убывать,
Не утратить святое что-то.

Р.Бородулин (пер.Н.Кислика)

Я ехал на летние каникулы в Беларусь, со мной в одном купе ехала бабушка с внучкой. Девочка не спала, и женщина стала петь ей колыбельную. Под эту чудесную песню закрываются глаза, но я не мог уснуть. Я всё вспоминал свою бабушку..

Бабушка... Скажешь это слово и всегда перед глазами появляется добрая, немного задумчивая и всегда в платочке моя бабушка Наташа.

Пару лет назад я нашёл у бабушки чемодан, в котором оказались очень старые семейные фотографии. Мое внимание привлекло фото молодой и очень красивой девушки. На вид было ей около двадцати лет. Черные длинные волосы, обрамляющие лицо, были уложены лоунами. Брови дугой, про такие говорят «соболиные». Небольшой вздёрнутый нос. Губы, сложенные «бантиком», придавали лицу трогательное выражение, в уголках губ спряталась застенчивая улыбка. Кажется, еще минутка, и лицо озарится задорной улыбкой. От прекрасных глаз девушки невозможно было оторвать взгляд, они завораживали и придавали лицу

неповторимую красоту. Глаза её искрились добротой и нежностью, но также в них я увидел нотки тревоги и усталости. Позже выяснилось, что у этой юной девушки по-зади военные годы, жизнь в партизанском отряде.

Одета она была в простое платье, украшенное лишь белым ажурным воротничком ручной работы. Глядя на это фото, вспоминаешь героинь русских народных сказок Василису Прекрасную, Марью-искусницу — девушек, прекрасных не только внешне, но и красивых душой.

Это фото моей бабушки Наташи. И я с радостью и гордостью говорю всем: «Эта красавица — моя бабушка Наташа».

Есть у моей любимой бабушки и награды, но надевает она их только раз в год, 9 Мая, в День Победы. В этой победе есть и её частица. Когда началась война, она была немного старше меня, но ей пришлось пережить очень многое... Её деревню сожгли фашисты, и она два года не знала ничего о своей маме и сестре. В партизанском отряде её любили за то, что всегда помогала другим. В свои тридцать лет она была медсестрой и поваром, прачкой и швеёй. Бабушка очень любила петь, но даже этой радости была лишена, ведь кругом были фашисты. Жили они в землянках, занесённых снегом. Еды на всех не хватало, и она свой кусочек хлеба отдавала младшей сестре Кате. Многих близких людей бабушка Наташа потеряла: одних расстреляли, других сожгли заживо. Но они победили!

У бабушки нет фотографий той страшной поры, не до того было.

После войны она продолжала заботиться о других, отправила в Минск учиться младшую сестру, сама пошла работать в ясли, где до сих пор её помнят сотрудники, родители и даже дети, которые уже сами стали дедушками и бабушками.

В саду у бабушки уже долгие годы растет сладкий виноград. Соседки говорят: «Вот вроде бы сажали вместе, а у нас растёт только кислый дичок. А дело в том, что бабушка всегда всем помогает, для каждого у нее найдется хорошее слово, наорумит всех входящих в дом. С добром она ко всем относится, поэтому добром всё и откликается. На день рождения бабушки спешат внуки и правнуки с разных концов земли (Берлина, Тюмени, Минска). У нас есть традиция: отмечать бабушкин праздник в саду под тенью виноградных лоз.

Приготовленные родными руками драники и бабка — это самое вкусное, что я ел в жизни! А еще у нас дома хранятся рушники, вытканные и подаренные бабушкой моей маме на свадьбу. Такая красота!

Любимой бабушке я всегда говорю: «Родная, не болей, живи долго. Ты нам очень, очень нужна. Ты самая лучшая бабушка на земле! Я горжусь тобой и постараюсь, чтобы и вам, моим родным, не было стыдно за меня».

Вольга Асіпёнак
(13 гадоў, в. Елкаўшчына
Круглянскага р-на Магілёўскай вобл.)

Друцк старожытны

Я хачу правесці вас па зямлі, якая для мяне — і, мабыць, не толькі для мяне — даражайшая за ўсё, самы ўтульны і чароўны кут. Якая яна, мая зямля? Гэта залатыя палі збажыны з сінімі вочкамі васількоў, светлыя ад бяроз гаі, што аглюхлі ад птушынага звону, і пушчы, дзе горда нясуць свае кроны алені. Гэта бяскоўцы жылы рэк, у якіх плешицуцца бабры і рыба на заходзе сонца, і гэта амаль 11 тысяч азёр, чистых, як усмешка дзіцяці.

Чароўны кут, старавінны край — наша Беларусь. Мая Беларусь... Як мала я ведаю пра цябе. Кожны крок па жыцці — гэта вузенькая сцяжынка ў мала зведеных яшчэ краі. Яна і выведзе мяне на шырокі шлях да Беларусі.

Раней, калі на ўроках настаўнікі рассказвалі нам аб гісторычных помніках, мне заўсёды ўяўляліся высокі і прыгожыя вежы, мураваныя будынкі, старожытныя рыцары ў даспехах.

У пачатку чэрвеня 2002 года ў нас у школе быў арганізаваны велапрабег у вёску Друцк суседняга Талачынскага раёна Віцебскай вобласці. Мы пабывалі на старожытным гарадзішчы Друцка. І падчас гэтай вандруйкі я са сваімі сябрамі апынулася ў Друцкім княстве. І я запрашаю ўсіх у гэта цікавае падарожжа.

— Вось ужо каго пакрыўдзіла Яе Вялікасць Гісторыя — дык гэта Друцк. Ніхто яшчэ і ведаецца не ведаў пра Москву і

Мінск, калі Друцк ужо грымеў на ўсю Еўропу. Масква маладзейшая за Друцк на 150 гадоў. Мінск — на 70...

Вось з гэтага аповеду і пачалася наша вандроўка па Друцку!

Друцк — старажытны горад Полацкай зямлі, цэнтр Друцкага княства. Цэнтр рамёстваў, гандлю, пісьменства.

Аднаго разу князь Ігар (той самы герой «Слова аб палку Ігаравым») спрабаваў авалодаць Друцкам, але яму гэта не удалося. Тады горад выстаяў. Калі б у даунія часы існавала мода на ўзнагароды, быў бы адліты медаль «За абарону Друцка».

Нейкі час Друцк моцна сапернічаў з Мінскам, друцкая князі чамусыці не ўжываліся, ваявалі з мінскімі.

У Друцку быў сабор, які, паводле запісаў у Друцкім евангеллі, будаваўся ў 1001 годзе і з'яўляўся першай праваслаўнай царквой беларускай зямлі.

Беларускі княжацкі род Друцкіх быў шырока вядомы ў Расіі, Вялікім княстве Літоўскім. Прадстаўнікі гэтага роду мелі двайныя прозвішчы — Друцкая-Сакалінскія, Друцкая-Азярэцкія, Друцкая-Талачынскія... Яны былі ваяводамі, міністрамі, членамі дзяржаўнай рады.

Прычына занядобу Друцка, на жаль, не высветлена. Хутчэй за ўсё горад змізарнеў пасля чарговай асадыці пажару і больш не ўзнавіўся. Засталіся валы, ірвы, курганы. Засталося тое, што засталося да нашых дзён.

Галоўнае — гэта памяць для нас, нашчадкаў. Гэта «памятка дзён, што ў нябыту цяклі». У гэтай памяці — набегі чужаземцаў і крывавыя міжусобіцы, пажары і гвалт, гібель яго сыноў і дачок, Друцкая зямля.

Пазней па гэтих землях прыйшлі войскі Карла XII, Напалеона, Гітлера. Магутныя некалі валадары зніклі, а Друцк — усё жён жыве і радуецца сонцу і небу.

У гэтым краі над Друццю — нейкое своеасаблівае паветра свабоды, мужнасці. Можа, гэта подых самой гісторыі?

Мы з сябрамі стаялі ля Друцкага гарадзішча і слухалі старажытную цішынню. І кожныз нас у нейкі момант адчуваў сябе сапраўдным вандройнікам, сапраўдным гаспадаром сваёй зямлі — самай таямнічай, самай лепшай у свеце.

І цяпер заўсёды, калі хтосьці расказвае пра далёкія краіны, пра замежжа, мне хочацца спытаць у таго чалавека: а што ён ведае пра свой край, пра родныя мясціны? Пря гісторыю сваёй вёскі або горада, раёна?

Я запрашаю ўсіх жадаючых у гісторычную вандроўку па старажытнаму Друцку. Паверце, гэта неабходна для нас саміх.

Ці памятаем мы свае вытокі?

Ці здольныя мы сцвердзіць сваё права прыстойнымі і цывілізаванымі людзьмі звацца?

Гэтыя пытанні — рашаючы экзамен для ўсіх нашчадкаў. У любым выпадку прашу вас: хаця б здалёку, хаця б у думках пакланіцся Друцку...

Наша памяць

Мы заціхлі. А вецер свішча,
Як бы бітваў былых адгалоскі.
Добры дзень, Друцкае гарадзішча,
Да цябе мы прыехалі ў госці.

Сустракай. Раскажы пра былое,
Пра князёў, пра драўляныя сцены,
Пакажы нам курганішча веліч,
Шырынью і прастор летуцення!

Паглядзі, прыгажосць тут якая!..
Мы з сябрамі ідзём па адхоне,
А з-пад ног ўніз пясок сцякае,
Быщам кроў татараў, тэўтонаў...

Цішыня ахінае нас думкай
І наш край, што пад Богам стаіць.
А на зорнае неба і сінія рэкі
Старожытны наш Друцк глядзіць.

Наша Белая Русь, край цудоўны,
Промнем сонечным зіхаціць.
Каб мы, беларусы, ніколі не ўмерлі,
Сівая легенда к нашчадкам ляціць!

Вольга Станкевіч
(13 гадоў, г. Мінск)

Да 120-годдзя з дня нараджэння
Якуба Коласа і Янкі Купалы

Сто дваццаць год прайшло,
Але ж узгадалі мы,
Якія жылі продкі на зямлі.
Пісалі вершы і складалі байкі,
Любілі жыць, співаць, гуляць.
Увечары, калі навокал цёмна,
Яны любілі казкі пачытаць.
Былі тады два хлопцы —
Косцік ды Іванка,
Якія, мабыць, марылі аб тым,
Каб добрым славіцца,
Каб людзі паважалі,
«Каб не былі мы збродам», — думалі яны.
Сто дваццаць год прайшло,
Але ж узгадалі мы,
Якія жылі продкі на зямлі...

Беларусь

Беларусь — маленькая кропелька
Чистых блакітных азёраў.
Беларусь... Так прыгожа гучыць
Між вялікай колькасці словаў.

Беларусь-маці, наша Радзіма...
Беларусь! Ты адзіна, адзіна!
Беларусь — наша мова, надзея, любоў...
Ты змагалася з ворагам,
Падала, ўсё ж уздымалася зноў,
Ты жадала нашчадкам
Усю сваю прыгажосць перадаць.
У цябе атрымалася...
Зноў і звінець, і спяваць
Будзе гэтая добрая мова!
Беларускае, роднае, шчырае слова!

* * *

Маленькі сад, старая хата,
Любоў бацькоў, блакіт нябёс.
Ці ёсць у чалавека
У большым чым патрэба?
Ці ёсць у чалавека
Да жыцця любоў?
Мае дзяды кахалі,
Кахаюць і бацькі,
Жыццё не дало страціць
Душэўнай глыбіні...
Прыйшла ў свет і я.
А што для свету я?
Маленькі чалавечак,
Кропелька адна...
Кап, кап...
Кап, кап...
Бяжыць ручай жыцця,
Лятуць гады і дні,
Але ж заўсёды ў думках:
«А хто такія мы?»

Аляксандр Германовіч
(14 гадоў, в. Хадзілоні
Шчучынскага р-на Гродзенскай вобл.)

Ражанка

У тваім кожным прозвішчы,
У назвах паселішчаў, рэчак
І гісторыя трубіць, і народная мудрасць жыве.
Аб народзе тваім, і сумлennым, і чалавечным,
Аб зямлі нашай сардэчная слава жыве.

П. Панчанка

Гісторыя нашай мясцовасці жыве ў гісторыка-этнаграфічным кутку, які гасцінна адчыніў нам дзвёры 24 кастрычніка 1996 года ў нашай Хадзілонскай базавай школе Шчучынскага раёна. Я дзесяці чытаў: «І пыл вякоў не перашкода, калі нашчадак з продкам заадно».

Сапраўды так. У этнаграфічным кутку сабраны багаты матэрый з гісторыі роднага краю, нашай Шчучыншчыны. На яе тэрыторыі размешчаны вёскі з цікавымі назвамі: старажытнае Ішчална, легендамі авеяныя Жалудок, Касцянева, Галавічполле, Каменка, Ражанка... Мой тата, калгасны механизтар, часта гаворыць: «Паеду ў Ражанку па запчасткі, па паліва, па мінеральныя ўгнаенні...» Мяне зацікавіла, дзе ж гэта Ражанка размешчана, што гэта за населены пункт?

Гэтым летам я напрасіўся тату ў папутчыкі. Вось мы ў дарозе. Мінаем Шчучын, і кіламетраў праз сем паказалася Ражанка. Вёска як вёска, такіх шмат: школа, клуб, бібліятэка, сельскі Савет... Але штосьці прымусіла мяне пагартаць

матэрыялы, сабраныя настаўнікамі, вучнямі ў нашым этнаграфічным кутку. А сабраны вельмі цікавыя матэрыялы ў альбомах: «Беларушчына», «Гарадзеншчына», «Наша Щучыншчына», «Святы нашай мясцовасці», «Песні і калыханкі маёй бабулі» і шмат іншага. Словам, усё дыхае гісторыяй, нашай спадчынай. Тут і прачытаў я пра Ражанку. Аказваецца, гэта вёска з цікавай гісторыяй. Вось што я да-ведаўся.

Ражанка Пацаўская. Менавіта такую назну насіла некалі сучаснае мястэчка Ражанка, бо ў свой час тут жылі прадстаўнікі вядомага магнацкага роду. Пацы гучна заявлі пра сябе яшчэ ў XVI стагоддзі. Яны былі ўладальнікамі значнай часткі зямель у Вялікім княстве Літоўскім. Іх маёнткі былі раскіданы не толькі па Беларусі, але і па Літве. Імя Пацаў стаяла ў адным радзе з такімі ўплывовымі прозвішчамі, як Хлябоўчы, Радзівілы, Гальшанская, Сапегі... Згодна з перапісам маёmacі заможных уладальнікаў 1528 года, Пацы займалі 23-е месца. У тых часы гэтае сямейства прадстаўляў Мікалай Пац. У тым жа годзе ім было выстаўлена на службу ў армію 97 коннікаў, а колькасць яго прыгонных сем'яў складала лік 1552. Дарэчы, Мікалай Пац быў біскупам у Кіеве. Памёр гэты магнат у 1585 годзе.

У пачатку XVII стагоддзя род Пацаў вызначыўся тым, што яго прадстаўнікі актыўна дапамагалі ўтрымацца на расійскім троне Дзмітрыю Гадунову і самазванцам. Што тычыцца «ўнутранай» палітыкі, то ў другой палове XVII стагоддзя вялася адкрытая барацьба паміж такімі магнатамі, як Радзівілы і Пацы за ўплыў на справы дзяржавы. Між іншым, большасць уладу маючых трymалі бок Пацаў. Так, у 1656 годзе Крыштоф Пац, будучы папулярным сенатарам, за актыўны ўдзел у рабоце сеймаў атрымаў ад дзяржавы ўзнагароду вялікія зямельныя ўладанні разам з прыгоннымі.

Пацы любілі свой маёнтак у Ражанцы і часта запрашалі

туды гасцей. Вось што пісаў у 1652 годзе пра мястечка адзін з кракаўскіх візіцёраў-навукоўцаў: «Край тут багаты ўсім, што трэба для жыцця: ёсць і жыта, і ячмень, авёс, пшаніца, гарох, канапля, лубін, мёд, жывёла, рыба, птушка, дзічына. Адным словам, край багацця малака і мёду».

Аднак войны, эпідэміі, напасільныя падаткі вялі гэты ж самы край да жабрацтва. Эканоміка занепадала, бездзянь паміж багатымі і беднымі ўвесь час павялічвалася. Нестабільнасць пражыўлялася ва ўсім. На сеймы магнаты з'язджаліся, як на вайну. Сенатара суправаджалі сотні, а іншы раз і тысячи гусараў, драгунаў, ахоўнікаў. Часта даходзіла да крывавых сутычак. Удзельнічалі ў такіх баталіях і Пацы. Народ імкнуўся пратэставаць. Хваляванні ахапілі тутэйшыя землі. На падаўленне беспарадкаў былі кінуты рэгулярныя войскі. Камандаванне было даручана Яну Пацу, які жорстка падавіў паўстанне. Многія вёскі былі спалены, людзі знішчаны.

Згодна з раздвелам нашых тэрыторый у 1772 годзе паміж Прусіяй і Расіяй, уладанні Пацаў адышлі да Расіі. Аднак Пацы, як і Агінскія і Радзівілы, адмовіліся ад прысягі на вернасць цару. Таму большасць іх земляў адышла пад дзяржаву. Частка ражанкаўскіх зямель была распрададзена сялянам.

Наступны ўдар па старажытнаму роду быў нанесены ў 1812 годзе. Справа ўтым, што некаторыя магнаты, крыйдуючы на царскую ўладу, пад час вайны з Напалеонам выступілі на баку французскіх войск. За здраду дзяржаве іх пакаралі, канфіскаваўшы маё масць. Нашчадкі калісь магутнага роду Пацаў рассеяліся па ўсёй тэрыторыі былога Вялікага княства Літоўскага. А Ражанку ўнародзе яшчэ дойга працягвалі называць Пацаўскай.

У кожным горадзе, у кожнай вёсцы можна знайсці нешта адметнае, цікавае. Тысячамі блакітных нітак працінаюць нашу Беларусь ручай, рэкі, рэчкі, рачулкі. То залівіста, то ціха, то

серабрыста, то гулліва пяюць яны славу беларускаму краю,
яго гісторыі. Спадзяюся ў будучым яшчэ не раз адкрыць
для сябе таямнічыя старонкі гісторыі маёй роднай Беларусі.
Мне вельмі блізкія слова Янкі Купалы:

Няхай той час, што згінуць мусіў
У бесprasветнай векаў мгле,
Для беспрыпыннай Беларусі ажыве.

Паліна Папелыш

(14 гадоў, в. Цяхцін
Бялыніцкага р-на Магілёўскай вобл.)

Я ўдзячна табе, Францыск Скарына

Клянусь — ніюлі не пакіну
Сваю маленъкую радзіму:
Свой родны дом, куточак мілы,
Што у жыцці даваў мне сілы.

Кожны чалавек ведае свае карані, сваю радзіму. Там яму хораша і прыемна, там яго мінулае і сучаснае жыццё, у якім ён захоўвае традыцый, звычаі і абраады свайго народа.

Цяхцін — дарагая майму сэрцу вёска. Для мяне ўсё тут роднае: і лес, і поле, і луг, і рака. Усё навокал радуе, таму што такіх маляўнічых куточкаў, як тут, нідзе не знайдзеш. Рэчка Друць нібы абвівае вёску і нясе ў сабе ўвесы блакіт нябёс. Калісці непадалёк ад Цяхціна на беразе гэтай ракі стаяў дом, дзе нарадзіўся В. К. Бялыніцкі-Біруля. Ён вельмі любіў прыроду і з задавальненнем адлюстроўваў яе прыгажосць на сваіх карцінах. Яго творы вядомы па ўсёй Беларусі і за яе межамі. Вітольд Каятанавіч — заслужаны мастак РСФСР і БССР. На беразе ракі Друць, на месцы былога сядзібы Крынкі, знаходзіцца помнік В. Бялыніцкаму-Бірулю.

Я люблю сваю мілую вёску, ганаруся прыгожай школай, якая носіць імя В. Бялыніцкага-Бірулі, паважаю людзей, якія жывуць побач.

Кожным ранкам я іду ў сваю родную школу, якая вітае мяне шчырымі словамі «Сардэчна запрашаем». Больш за ўсіх кабінетаў мне падабаецца кабінет беларускай мовы і

літаратуры. Звяртаюць на сябе ўвагу стэнды з партрэтамі славутых пісьменнікаў —

Ф. Скарыны, М. Багдановіча, Я. Купалы, Я. Коласа, В. Быкава. Я сяджу за першай партай — і перад мaimі вачымі заўсёды пільны позірк першадрукара Скарыны. Што я ведаю пра яго? Прыкладам чаго, якіх каштоўнасцяў можа быць для мяне яго жыщё?

У сельскай бібліятэцы мне прапанавалі стос кніг пра гэтага славутага вучонага, і я выбрала вялікі, прыгожа аформлены энцыклапедычны даведнік «Францыск Скарына». Чытаю, гартаю старонкі, разглядаю шматлікія ілюстрацыі, думаю...

Францыск нарадзіўся ў горадзе Полацку, у сям'і купца, насу перак волі бацькоў выбраў іншы жыщёвы шлях — пайшоў па веды, у навуку. Вучыўся ў Кракаўскім, Падуанскім універсітэтах і атрымаў званне доктара лекарскіх навук. Галоўнае прызначэнне Скарыны — выдавецкая дзейнасць, пераклад Бібліі.

«Бывлия руска, выложеня доктором Франциском Сюриною изславнага града Полоцька, богу ко чти и людем посполитым к добруму научению», — чытаю загаловак яго першай кнігі. Кніга гэта — найкаштоўнейшы скарб у жыщці. Яна вучыла і пісаць, і чытаць, і паводзіць сябе, і давала веды ў розных галінах навукі: у граматыцы, у арыфметыцы, у логіцы, у рыторыцы, нават у музыцы (або спеўніцы). Мне спадабаліся гравюры Скарыны да Бібліі. Уразіла тое, што ён быў добрым мастацом. Асабліва доўга я вывучала герб Скарыны — сонца з маладзіком, ён прысутнічае амаль на ўсіх яго гравюрах. Паўтараю ўрывак прадмовы да кнігі «Юдзіф»: «Понеже от приложения звери, ходящие в пустыни, знают ямы своя; птицы, летающие по воздуху, ведают гнёзда своя; рыбы, плывающие по морю и в реках, чують виры своя; пчёлы и тым подобная боронять ульев своих. Тако ж и люди, игде зродилися и ускормлены суть по Бозе, к тому месту великую

ласку имають».

Пэўна так добра, прыгожа аб Радзіме першым сказаў Скарына. І ў мяне ад гэтых радкоў склаліся свае, не дужа ўмелыя, але шчырыя радкі:

Чароўны мой куточак,
Як мілы сэрцу ты,
Імклівы ручачак
І шумныя лясы.

Гаі, азёры, рэчкі,
Духмяных кветак пах,
Салодкія парэчки
І чорна-белы птах.

Ў цябе я закахана,
Матуля-Беларусь,
Душой табе аддана,
Я за цябе малюсь.

Малюсь, каб жылі людзі
У згодзе і дабры,
Цябе каб захавалі,
Цябе убераглі.

Каб захавалі ў сэрцы
Тваё цяплю навек,
Бо без яго у свеце
Загіне чалавек.

Слова «біблія» азначае кніга. У час Скарыны, у XVI ст., кнігі, летапісы, хронікі ствараліся і захоўваліся пры цэрквах, цяпер — у бібліятэках. Я люблю наведваць Цяхцінскую сельскую бібліятэку, гэты своеасаблівы храм ведаў, дзе заўсёды ціха і ўтульна, дзе добразычлівия бібліятэкары дапамогуць выбраць карысную і цікавую кнігу.

Вось кніжка першая мая
Ляжыць перада мной,
Ў вялікі свет вядзе яна,
Вядзе мяне з сабой.
І казку першую сваю
Успамінаю я:
Вось воўк, сямёра казлянят —
Вялікая сям'я.
І сны дзіцячыя свае
Прыгадваю я зноў:
Прыгожы прынц і белы юнь
З пяшчотных, добрых сноў.

Працягваю гартаць энцыклапедыю пра Скарбыну. Са здзіўленнем да ведваюся, што ў XVI ст. у Вялікім княстве Літоўскім дзяржаўнай мовай была беларуская. На ёй выдавалі законы, пісалі паэмы, нават купцы афармлялі свае дагаворы. І ўсе павінны былі вывучаць родную мову. Вось бы зрабіць зараз так — каб кожны беларус ведаў сваю мову, каб кожны, хто прыедзе да нас, паважаў нашу мову, каб усе кіраўнікі гаварылі на ёй...

Скажыще мне, людзі, чаму
Так дорага родная мова,
Чаму ёй аддана, чаму —
І сэрца, і рукі, і слова?
Чаму так пяшчотна ўнутры,
Калі на чужыне я чую:
«Дзень добры, дабранач», — тады
Цяпло ва ўсім целе адчую.
І ў полі трава шапаціць
На мове прыгожай і мілай,
І жаўранка песня звініць
На мове пяшчотнай, чуллівай.
І жыта у полі пяе
Пра спадчыну, роднае слова.
І птушка для тога пяе,
Каб ў сэрцы спявала і мова!

Францыск Скарэна — гонар і слава маёй краіны, я
ганаруся, што ён беларус, што быў першым усходнесла-
вянскім друкаром, што быў таленавітым чалавекам, які так
любіў свой народ і жадаў яму ведаў, які ўсяму свету паказаў:
«Жыве Беларусь». Я спадзяюся, што Беларусь будзе помніць
і ўшаноўваць сваіх славутых дзяцей.

Яўгенія Палонік
(14 гадоў, в. Грэск
Слуцкага р-на Мінскай вобл.)

«Мой родны кут, як ты мне мілы!...»

Прыгожая і адначасова вельмі загадкавая мая вёсачка. Мае яна назуву Грэск. Жыву я тут ужо трынаццаць гадоў. Шмат у Грэску прыгожых мясцін, старажытных помнікаў. Надзвычай цікавая прырода. Вакол поле, лес, зялёны луг. Самае загадковае месца ў Грэску — Замкавая гара. Знаходзіцца яна на бойкай дарозе. Праз яе заўсёды ходзяць і ездзяць людзі. Многа рознага люду перабывала на Замкавай гары. Сюды цягнуцца і малыя, і старыя. У Грэску ёсьць і Курган Славы, пабудавалі і новую царкву.

Вёска мая прыгожая ва ўсе поры года, але найбольыш — улетку. Лоўля рыбы, збіранне ягад і грыбоў у багатых лясах, работа каля дома, на полі, на лузэ — усё гэта надае багаты змест жыццю вяскоўцаў улетку.

Людзі ў Грэску добрыя, шчырыя, працавітыя, заўсёды прыйдуць да хворага таварыша, умеюць радавацца поспехам сяброў. Зусім няма знявагі да іншых.

Пра быт людзей, пра іх паўсядзённае жыццё расказваецца ў паэмэ Якуба Коласа «Новая зямля». «Новая зямля» — энцыклапедыя жыцця беларускага народа. Гэты твор быў пачаты ў астрозе. Мусіць, таму Якуб Колас з такой любоўю і павагай пісаў пра беларускіх сялян, пра сваю сям'ю. Успамінаючы яркія малюнкі прыроды, маленства, Коласу захацелася маляўніча расказаць аб тым, што паўставала ў яго памяці. Ён расказваў пра звычай чалавека, пра яго

клопаты і турботы, пра штодзённую працу і пра святочныя дні. Колас вобразна апісаў той край, дзе правёў сваё дзяцінства. Вёска, пра якую ён пісаў, называлася Парэчча.

Вось як цяпер перада мною
Ўстае куточак той прыгожы,
Крынічкі вузенькае ложа
І елка ў пары з хваіною,
Абняўшысь цесна над вадою...

З гэтых радкоў бачна, як Коласу цяжка было перажыць страту роднага куточка. Вельмі прыгожа і яскрава апісана ў паэме Парэчча. Каля хаты стаяў густы лес. Часам можна было пачуць вясёлыя песні маладых дзяўчат, якія ішлі праз лес з работ. Лес разрываўся невялікім лужком, а знізу яго абступалі кусты чаромхі, алешыны, крушыны. З лесу выцякала невялічкая крыніца, а потым упадала ў Нёман. Абапал Нёмана рассcілаўся пышным абрусам зялёны луг. Вось як пісаў пра яго Колас:

Эх, луг шырокі! Як жывы, ты,
Травой мурожно закрыты,
Стайш зялёна прада мною
І ззяеш дзіўнаю красою!

Колас адносіцца да яго, як да жывога. Ён паважае кожны куточак сваёй радзімы. Каля саду стаяла павець з гумном. Гуменца, крытае саломай, пасівела ад доўгіх часоў. Хлеў быў больш стары. Ён быў нахілены ўбок і глядзеў жабрачынай доляй. Недалёка стаяў прыгрэбнік, упёршыся страхою ў дол. Усе пабудовы былі запушчаныя, але хата сярод іх выглядала зухавата. За хатаю пачыналася поле. Там раслі авёс, жыта, ячмень. У невялікім садзе спелі груши, вішні. Тут заўсёды стаяў гул пчол. «Новая зямля» — гэты твор адзін з найлепшых твораў беларускай літаратуры.

Вечная памяць абаронцам

Шмат помнікаў узведзена загінуўшым у часы Вялікай Айчыннай вайны. Тым, хто паклаў сваё жыццё за сваю зямлю, вёску, горад, Радзіму. Тым, хто не баяўся смерці. Што маглі зрабіць для іх тыя, хто застаўся ў жывых? Хіба толькі самае малое — узвесці помнік, каб памяталі. Такіх помнікаў шмат раскідана па Беларусі.

Ёсць такі помнік і ў Грэску. Немцы шмат дзе прыйшлі. Не абмінулі яны і Грэск. Многа крыві пралілі тут людзі, якія змагаліся за сваю маленъку ю бацькаўшчыну, за сваю вёсачку.

Раней намесцы кургана раслю жыта. Але не паспелі людзі сабраць яго, бо ў вёску прыйшлі ворагі. Не шкадавалі яны людзей, а білі іх, вешалі, расстрэльвалі. Там, дзе каласілася жыта з васількамі, людзірылі сабе магілы. Потым іх закопвалі жывымі. На гэтым месцы шмат загінула людзей, таму тут і ўзведзены Курган Славы. Ён знаходзіцца ў канцы вёскі, на баравіне галоўнай дарогі. Дрэвы, якія растуць ля кургана, ціха перашэптваюцца паміж сабой, быццам запрашаюць людзей зайсці сюды. Тут жа растуць кветкі, якія цвітуць якраз на Дзень Перамогі. Узвялі Курган Славы ў 1956 г. Ён зроблены з граніту. На самым версе — невялікая зорка. На помніку вялікім літарамі напісаны:

«У памяці народнай вечна
будуць жыць
імёны тых, хто аддаў сваё жыццё
за свабоду і незалежнасць
нашай Радзімы!»

Гэтая радкі балюча закранаюць нашы душы. Ля помніка заўсёды ляжаць жывыя кветкі.

Хутка будзе Дзень Перамогі, і ля помніка збяруцца ветэраны Вялікай Айчыннай вайны, дзеці ўсёй школы. Людзі

зайсёды будуць памятаць тых, хто аддаў сваё жыщцё ў гады
войны.

Будзем жа шанаваць помнікі гісторыі і памяць аб тых,
каму яны ўзвядзены.

Мая Беларусь!

Беларусь мая шматпакутная,
Колькі вынесла ты нягод!
І трымалі цябе ў путах,
А войнаў прайшло!.. — Не год!

Шведы, немцы, мангола-татары —
Ўсе хацелі цябе зламаць.
Толькі й жудасныя пажары
Не змаглі цябе ў путы скаваць.

На абшарах тваіх, Радзіма,
Палягло колькі тысяч сыноў.
Як Германія нас паліла —
Кроў выходзіла з берагоў.

А «крыававы паток» хто успомніць?
Туюбойню (трынаццаць гадоў!),
Здрыгане незнарок і прыпомніць —
Тых, хто біўся — за лепшых сяброў...

Толькі зараз. Тады ўсё іначай:
Беларусь раздзіралі клыкі
Ненажэрнай, галоднай сабакі,
Што ад нас — на чатыры бакі.

Мая славная, шматпакутная
Беларусь, Радзіма мая!
Не стрымаюць цябе у путах,
Я хачу, каб ты вольнай была.

Хай праносяща штурмам войны—
Беларусь мая будзе жыць,
Пад уласным сцягам Пагоні
Ёй навекі свабоднай быць!

KAMUNKAT.org

Анатоль Пашук

(14 гадоў, г. Петрыкаў
Гомельскай вобл.)

Адкуль пайшла назва Петрыкаў

Быў у народзе рамеснік адзін,
Быў ён не цар і не гаспадзін.
Адкуль патрэбна раслі ў яго рукі.
Майстар быў на ўсялякія штуки.

Работы рамесніка зналі усюды:
То дзвёры ён зробіць мясцоваму люду,
То раму зрабіў вяскоўцу-папу,
Мог падкаваць бы нават блыху.

Слух ідзе не па гадзінах,
Па секундах, па хвілинах.
Цар адправіў усю раць,
Каб рамесніка забраць.

— Як завуць? — так цар спытаў.
— Петрык, — майстар адказаў.
— Ты падкуй майго каня.
Хопіць, спадзяюся, дня?
Нораў дзёрзкі конік мае —
Седакоў з сябе скідае.

Ўзяўся Петрык тут за справу,
Падкаваў каня на славу.
Цар здзівіўся з той нагоды
І сказаў пры ўсім народзе:

— Ай да Петрык, майстра спраў!
Ты каня мне падкаваў.
Будзем майстра шанаваць,
Горад Петрыкам зваць.

Марына Яўсейчык
(14 гадоў, в. Чыркавічы
Светлагорскага р-на Гомельскай вобл.)

Жывыя помнікі далёкіх часоў і суровай рэальнасці

Нядзеля. Сёння выдаўся светлы радасны дзянёк. Сонца так зіхаціць, што аж у вачах становіцца цёмна ад таго га бліску. Цяпер сапрайды прыйшла вясна.

Я крочу па дарозе, паабапал яе вітаюць мяне ста-рыя дамы сваімі скрыпучымі форткамі. Лёгкі ветрык падганяе бурлівую ручайкі чыстай снегавой вады. Пачалася паводка. Усю шырокую неасфальтаваную дарогу заліло вадой. Каб не намачыць ногі, мне прыходзіцца пераскокваць з купінкі на купінку. А вада не звяртае ўвагі на людзей, бурліць, звініць, хутка ляціць па каменчыках. Кіпіць у ручаях жыццё. Жыць... жыць, — напявае бясконцы паток і з шумам ляціць з горкі па дарозе, удала паварочвае ўлеву і радасна вітае рэчку, якая ў сваю чаргу прымае да сябе сваіх дзетак-ручайкоў. Вось тут яны зліваюцца ў адно цэлае з ракой і вандруюць далей разам. Рэчка дала ім новае, так жаданае для іх жыццё.

Я крочу далей, радуючыся песеньцы гракоў. А яны так ужо заліваюцца на правадах, нібы спаборніцтвы зрабілі, хто лепей праپяе.

Падых одзячы да знаёмага мне дома, я ўсміхнулася. Каля плота стаяла мая сябровука з бабуляй.

— Марына, ты куды ідзеш?

— У царкву! Я ж там ніколі не была, вось і іду паглядзець на яе.

Адказваючы Юлі, я паглядзела на бабу Паву. Яна, дагэтуль сумнаватая, расцвіла, як майская кветка. Бабульчын стары твар зазіхаець, як сонейка. Нібы з падзякай паглядзела на мяне старая. Яе цёмныя вочы напоўніліся радасцю. Баба Пава глядзела на мяне так, як быццам бы ніколі не бачыла. Глядзела па-іншаму, як усё роўна адкрыла ўва мне нешта новае, дагэтуль незнамае. Я адказала бабульцы лагоднай, ледзь прыкметнай усмешкай.

За гэтая якійсьція дзве хвіліны я разважала столькі шмат, што, мабыць, за ўвесь школьні тыдзень у маёй галаве не пераварочвалася столькі думак, як зараз. Мне было цікава, чаму баба Пава так рэзка змяніла свой настрой. Можа, ад маіх словаў? Але ад якіх канкрэтнаў? Што я ніколі не была ў нашай царкве? Напэўна не, бо тады б яна паглядзела на мяне са здзіўленнем. А яна паглядзела з радасцю, як дзіця.

Юля ўсё нешта гаварыла і гаварыла, а я думала пра сваё, гледзячы на бабульку.

У прыродзе ўсё было па-ранейшаму: сонца ярка свяціла ў вышыні, ручайкі з шумам сцякалі з горкі... Усё, як і раней. Толькі ў мяне ўсё не так, неяк іначай. Столькі ўсяго цікавіць! І я падумала, што адказы на свае пытанні знайду пад Божым дахам — у царкве.

Развітаўшыся, я пакрочыла далей. Крыху адыйшоўшы, я пачула: «З Богам», — сказала мне баба Пава. Я не стала азірацца, а пайшла наперад, у канец доўгай вуліцы.

З-за хат паказаўся высокі дах новай школы. Недалёка ад яе, у яблыневым садзе, размяшчалася старая школа з царквой.

Я нясмела набліжалася да царквы. Каб не ведала, дзе ўваход у яе, то, напэўна б, увайшла ў школу. Вельмі лёгка паблытаць збудаванні. Царква са школай знаходзяцца ў адным доўгім будынку, па баках якога размешчаны ганкі з прыступкамі. Адны і другія дзвёры драўляныя, толькі ў школе яны маленъкія, а ў царкве — высокія, шырокія, магутныя.

«Ну і царква, — падумала я, — зусім не падобна на яе. Купалоў нават няма. Толькі на даху, над уваходам, стаіць невялікі крыж».

Яшчэ трошкі паразглядаваўшы будынак, я паднялася на ганак, перахрысцілася, ту занула за клямку, і... аказалася, што дзвёры зачынены.

— Ну і ну, — сказала я ўслых. Мне стала сумна. Столькі ішла, з такім цудоўным настроем, а тут... Ну не, калі прыйшла, то да толкну да бяруся, — рашыла я. З саду выйшла на Савецкую вуліцу. І тут мне ў галаву прыйшла ідэя. А чаму б не спытаць у старых людзей аб гісторыі гэтай царквы? Напэўна, нешта цікавае расказалі б мне. Атрымалася б вандроўка ў далёкія часы. Карысна і цікава, — падумалася мне.

Прачну ўшысі я ад сваіх думак, я ўбачыла, як з крамы выйшла старэнкая бабулька. Яна нізенькая, крыху згорбленая — напэўна, пад цяжарам гадоў. Во чыні незнаёмкі ў старых вялікіх акулярах былі такія лупатыя, як вочы ў савы.

Я падышла да бабулькі, прывіталася, расказала аб сваім паходзе ў царкву і спытала, ці не ведае яна што-небудзь аб ёй.

Вось што мне расказала старая.

— Напэўна, ніхто на сённяшні дзень не ведае ўсёй гісторыі гэтай цэркаўкі. Яна яшчэ стаяла пры маёй матулі, перажыла Вялікую Айчынную. А я ў гэтай царкве хрысцілася, спавядалася, вянчалася. А калі яе

пабудавалі, я не ведаю, мабыць даўным-даўно. Мне зараз 85 год, а яна ўсё стаіць, бедная.

— Бабулька, а чаму бедная? — пацікавілася я.

— Ну, слухай жа далей, — з энтузіязмам прадоўжыла бабулька, абапіраючыся на кіёк. — Пры савецкай уладзе з'явіліся камуністы. Яны ўвесь час даказвалі людзям, што Бога няма, і не пускалі маліца. Закрылі цяпер ужо Чыркавіцкую прыходскую царкву. А потым камуністы гэтыя разрабавалі яе. Раней гэтая царква была вельмі прыгожая, высокая, прасторная, з вялікімі вокнамі і круглымі рашоткамі. Была яна бяляюткая, як снег. І ўзвышаліся над ёй залатыя купалы. Сонца ў іх глядзелася, як у люстэрка, — бо яны так блішчэлі. Была і званіца каля царквы. Па святах ці ў нядзельку святую як пачнуць званіцу тыя званы, ажно сэрца замірае. Не зямная была мелодыя гэтая, а небесная. Усё жывое радавалася Божаму дзіву, нават буслы на адным з купалоў гняздо сваё звілі. Усе людзі гэтamu дзівіліся, казалі, што сапраўды ёсьць Гасподзь, калі нават птушкі да святыні імкнуцца.

Дык вось, паздымалі і гэтыя дзіўныя званы, і крыжы, і купалы залатыя. Усё павыносілі з царквы. Але строга пакараў Бог гэтих страшных людзей. У нас увесь род набожны, — прадоўжыла бабулька. Усе веруюць у Бога, у яго дапамогу нам, грэшным. Дык была ў мяне бабулька, за свае 76 гадоў яна ніколі мяса ў рот не брала, а пасцілася ўвесь час. Была яна манахінія, толькі царкве гэтай і Богу служыла. Тыя людзі яе спачатку ў турму пасадзілі за тое, што яна з царквы выхадзіць не хацела. А трох і пазней расстралялі бабулю... Вось так!

Трох і падумашы, старая зноў пачала гаварыць пра царкву.

— Шмат чаго перажыта ёю — Божаю святыню, шмат! А колькі год ёй, я не ведаю. Нашым Чыркаві-

чам ужо 360, а ёй... Бог яе ведае.

Бабулька замаўчала, цяжка ўздыхнула і зажурылася.

— Скажыце, калі ласка, — працягвала я пытаца,
— а чаму ж зараз яна такая маленъкая ды разам са
школай размяшчаецца?

— Пасля вайны замест царквы на гэтым месцы
збудавалі школу. Аб аднаўленні царквы і размовы не
было.

Але ж з цягам часу людзі дабіліся для яе размяшчэння на тэрыторыі школы. Вось так і стаіць цэркава
зараз, але без упрыгожванняў, яно і нябачна зусім, што
гэта царква. Ні купалоў, ні званоў. Толькі крыжык
узвышаецца.

— А як там унутры? — зноў пацікаўлася я.

— Так і ўнутры, нічога прывабнага. Месца зусім
мала, сцены амаль пустыя. Няма каму за царквой
назіраць. Бацюшка з горада прыезджае, ды і то па
святах. Таму дзвёры часта замкнёныя. Дах амаль
у весь працякае пасля дажджу ці снегу. А грошай на
аднаўленне няма. Абразы ў Бабруйску заказалі, на
сабраныя ад добрых людзей грошы.

Бабулька ізноў цяжка ўздыхнула і яшчэ больш
задумалася, пазмрачнела.

Было ясна, што наша размова падышла к канцу.
Бабулька больш нічога не сказала, і мы ціха разышлі-
ся.

У мяне на душы было кісла, неяк цяжка. Я пайшла
па дарозе. Яшчэ раз паглядзела на крыж над дзвярыма
царквы, акінула вокам сад. Сярод яблынь зауважыла
старую высачэзную ліпу. Раней я думала, што гэта граб,
і толькі зараз зауважыла на галінках ліпавыя, ужо сухія
кветачкі. А ўсё роўна гэтае бясформеннае дрэва не

было падобна на ліпу. Яно было высокае, як слуп, які праоколвае нябесныя шаты. Дыяметр ствала, можа, паўтара метра, а ўнутры дрэва — дупло. Гэтая ліпа даўно ўжо стаіць тут, абпаленая, змораная. Напэўна, шмат ёй давялося бачыць за сваё жыццё. Яна — жывы помнік далёкіх часоў і суровай рэальнасці. Стаіць ніому не патрэбная, як і царква. Яны абедзве — доўгая гісторыя, якая не жадае адыхаць у даўніну, а хоча жыць.

Далей я ішла не прыпыняючыся. Думкі мае змяшаліся, і я ўжо не ведала, хто правы, а хто вінаваты ў гэтай гісторыі.

Цяпер я зразумела погляд бабы Павы, ён мне запомніцца надоўга.

Калі вярталася дамоў, сонца ўсё так жа ласкова лашчыла твар, удалечыні спявала пеўні.

А вада ўсё бурлела, звінела, хутка ляцела па каменьчыках. Кіпела ў ручаях жыццё. Жыць... жыць, — напяваў бясконцы паток і з шумам ляцеў па дарозе.

Марыя Нікітіна
(14 гадоў, г. Клічаў Магілёўскай вобл.)

Незвычайная экспедиция

Вось і закончылася экспедиция па гораду Полацку. Закрыліся за нашай групай дзвёры Музея Першадрукара.

Аўтобус, які стаміўся ад чакання, ветліва запрашае нас адпачыць. Паступова дзіцячы гоман у аўтобусе цішэе, а ў вушах гучаць велічныя гукі арганнай музыкі, у палонеякіх я апынулася, калі наведалі полацкі Сафійскі сабор. Пад чароўныя гукі мяне ахутаў сон.

Дзе гэта я? Як апынулася на вуліцы зусім незнамага горада?

Трэба ж каго-небудзь распытацца. У каго спытаць? Пакруціла галавой туды-сюды. Непадалёку зауважыла нерухомую постасць мужчыны.

Хто ён? Чаму неяк дзіўна апрануты?

Раптам незнамец у мантый і берэце пашавяліўся і паволі рушыў мне насустроч. Здаецца, недзе я яго бачыла. Вось толькі дзе?

Тут мяне як агнём апякло: гэта ж сам Францыск Скарына! Жывы!

Вось ён падышоў да мяне.

— Як імя тваё, дзяўчынка? Адкуль ты?

Я сарамліва адказала:

— Марыя. Родам са славнага горада Клічава, з партызанскай сталіцы, што на Магілёўшчыне.

— Марыя? — перапытала беларускі першадрукар. — Цудоўнае імя. Хочаш, я пакажу табе мой горад?

Я з вялікай радасцю згадзілася. Сам палаchanін Скарына будзе маім экспуурсаводам! Вось дзіва дык дзіва! Як жа будуць зайдросціць мне сяброўкі!

Францыск Скарына ласкова ўзяў мяне за руку і павёў па Полацку. Мой экспуурсавод пачаў аповед:

— Горад наш — адзін з самых старажытных гарадоў усходніх славян, заснаваны крывічамі. Упершыню ўпамінаецца ў «Аповесці мінульых гадоў» яшчэ ў 862 годзе. Ведаеш, Марыя, спачатку наш горад знаходзіўся на беразе ракі Палаты, а пазней быў перанесены на пагорак, туды, дзе Палата ўпадае ў Заходнюю Дзвіну. Тут утварыўся Верхні замак, на тэрыторыі якога знаходзіліся не толькі двары заможных гараджан, манастыры, але і галоўная прыгажосць горада — Сафійскі сабор.

Горад ляжыць на скрыжаванні вялікіх міжнародных гандлёвых шляхоў. Тут шгогодна адбываліся вялікія кірмашы. Вось і зараз, паглядзі, Марыя, пачынаецца кірмаш.

Я ўбачыла абозы, якія накіроўваліся па розных дарогах у Полацк.

З вялікай плошчы даносіліся смех, гоман, слова толькі былі не ўсе зразумелымі. Мой падарожны пачаў тлумачыць, хто і што прывёз, адкуль прыехалі купцы.

У гэтую хвіліну з-за хмаркі выглянула сонейка, але мне здалося, быццам зазяла адразу мільён сонейкаў: так стала балюча вачам. Я заплющыла во чы, і гэта заўважыў Скарына.

— Гэта Сафійскі сабор. Дзед, з якім мы былі добрымі сябрамі, расказваў, што сабор быў пабудаваны пры князе Усяславе Брачыславічы, яшчэ ў XI стагоддзі. Спачатку сабор быў праваслаўным, тут заключаліся дагаворы аб міры ці аб'яўлялася вайна. Тут жа захоўвалася казна князя. У храме размяшчалася кафедра епіскапа. Знайшлося месца для перапісчыкаў кніг і стваральнікаў летапісаў.

Перадыхнуўшы трошкі, мужчына працягваў:

— Каб ахоўваць горад, у канцы XV— пачатку XVI стагоддзя перабудаваны ў храм абарончага тыпу. У выпадку вайны за таўшчэзнымі сценамі сабора маглі схавацца гараджане.

Дайшлі да мяне звесткі пасля таго, як я адышоў у нябыт, што праваслаўная Сафія перайшла да уніятаў.

...Ауто бус падкінула на выбоіне, і я прачнулася. Пананейшаму ціх агучала музыка, дзеци спакойна спалі, пасопваючы насамі. Мяне зноў закалыхала.

Францыск Скарына ўвёў мяне ў Сафійскі сабор, паказаў рукой на сцены. Я залюбавалася фрэскамі: карычнева-чырвоныя, жоўтыя зрознымі адценнямі, сіне-блакітныя тоны, здавалася, зачароўвалі, вабілі, прымушалі яшчэ і яшчэ ўглядзіцца ў «Тайную вячэрну», «Спас нерукатворны», «Троіцу новазапаветную».

А потым я ўбачыла месца, дзе перапісаліся кнігі; уявіла сябе на месцы гэтых дзяўчат-манашак і спалохалася. Нават мурашкі пабеглі па спіне: а калі б мяне садзілі на хлеб і ваду за памылкі ў сшытках або неахайны почырк? Колькі б мне прыйшлося так харчавацца? Колькі часу не хадзіла б на дыскатэкі, не слухала музыку? Бедныя мае сябры, доўга не прыйшлося б вас бачыць! Уяўляю, як цяжка даводзілася манашкам, якія старанна скрыпелі пёрамі, ствараючы кнігі!

А потым павёў мяне першадрукар да помніка XII стагоддзя — Спаскага манастыра. Сустрэлі нас вароты, адчыненныя як для самых дарагіх гасцей.

Мой субядеднік рассказваў:

— Манастыр быў заснаваны на правым беразе Палаты. Заснавала яго працадобная Еўфрасіння як абарончы храм. Дзякуючы князёўне Прадславе (мірское імя Еўфрасінні), унучцы Усяслава Чарадзея, з'явілася ў горадзе некалькі храмаў, была адкрыта школа пры манастыры, перапісаліся кнігі. Паглядзі, у якой келлі жыла Еўфрасіння Полацкая.

Я асцярожна падышла да невялікага акенца, залянула праз

яго: невялічкі пакойчык, у якім стол, ложак, на стале — прыбор для пісьма. Выйшаўшы з будынка, удыхнула на поўныя грудзі.

— Я ж табе не паказаў дом майго бацькі, — схамянуўся Францыск Скарына. — Хадзем хутчэй, пакажу.

Мы падышлі да вялікага дома, ля якога стаялі падводы.

— Вось тут я і нарэдзіўся. Даўно гэта было, яшчэ ў канцы XV стагоддзя. Бацьку майго звалі Лука. Быў ён купцом, верыў праваслаўнаму вучэнню. Вельмі хацеў, каб і я стаў купцом, прадоўжыў яго справу, толькі незгадвіўся я, бо вабілі да сябе кнігі. Хадзем, пакажу табе майстэрню, дзе любіў працаўцаў цішком ад бацькі, — пацягнуў ён мяне за рукаў.

Мы зайшлі ў майстэрню, дзе адпівалі ці адбівалі якія-небудзь узоры ці надпісы.

Мужчына ўзяў у рукі кавалак тоўстай хваёвай кары, выстругаў роўную дошчачку і пачаў акуратна выразаць на ёй літары. Потым дастаў з печы сажы, перамяшаў яе са шмальцам і памазаў пячатку.

— Вось такой пячаткай я зрабіў некалі першую спробу друкаваць. Пойдзем, паглядзіш, ці ўдалося мне гэта.

Мы зайшлі ў дом. Настале ляжаў беласнежны абрус з нейкай плямай пасярэдзіне. Скарына растлумачыў:

— Хацеў зрабіць прыемнае матулі: адціснуць наша прозвішча.

Я ўбачыла нейкія незразумелыя знакі. Хіба гэта прозвішча? Тут Скарына расказаў, як ён гэтую пляму хаваў ад маці: то скарыначкай хлеба прыкрые, то тканінай закрые...

Раптам на маіх вачах адбыўся цуд: першадрукар перавярнуў абрус, а там... А там зgrabна красавала ся прозвішча, праўда, прыгожыя літары не ўсе мне былі знаёмыя, ды гаспадар дапамог распазнаць усе.

Азірнуўшыся, заўважыла мноства кніг. На паліцах былі выданні, пра якія расказвала на ўроку наша настаўніца, кнігі,

надрукаваныя ў Празе і Вільні. Кнігі ў розных пераплётах, з малюнкамі, з загалоўнай чырвонай літарай. На некаторых з іх заўважыла малюнак, змешчаны на вокладцы майго дзённіка: сонечны дыск, прыслонены паўмесяцам. Папрасіла расказаць пра гэты знак.

— Гэта — успамін пра мой дзень наражэння. Быў звычайні вясновы дзень. Сонца пачынала ўжо прыграваць, прырода пачала ажываць. Як раптам сонца пачало меркнучы, людзі пачалі хрысціцца, маліцца. Некаторыя з жахам чакалі канца свету. Дзед мой успамінаў, што смешна было назіраць за тымі палачанамі, якія дзеля выгод перакінуліся з праваслаўя ў каталіцтва. Не ведалі гэтыя людзі, як ім хрысціцца: па-новаму, пяцярнёй, ці па-старому — трывма пальцамі. Каб не памыліцца, жагналіся то так, то гэтак. А як выбліснула сонейка, пачалі зноў пяцярнёй.

Мяне ж музыла пытаннe: чаму Скарыйне забаранялі друкаваць кнігі на радзіме? Толькі рот раскрыла, каб папыталацца, як ён, бы адчуўшы, што хвалюе мяне, пачаў расказаць пра цяжкі шлях першадрукара. Расказаў, дзе вучыўся, як здаваў экзамен на званне бакалаўра, як друкаваў кнігі.

— Мяне на радзіме лічылі бязбожнікам за то е, што пераклаў Біблію на жывую мову народа. Мае сучаснікі казалі, што думкі, запісаныя ў кнігах, ганьбяць Святое пісанне. Лютер з Германіі, які сам пераклаў Біблію на нямецкую мову, палічыў мяне за д'ябла, так што прыйшлося нават уцякаць ад яго. Я хутка пакінуў горад Вітэнберг. Не знайшлося мне месца ні ў Вільні, ні ў Москвой.

Хачу я табе, Марыя, пакінуць на памяць свае кнігі. Вось вазьмі. — Працягваючы «Юдзіф», сказаў: — Помні, Марыя, у гэтай кнізе — аснова асноў жыцця чалавека. Перадай, Марыя, мой наказ тваім равеснікам: «Людзі, дзе зрадзіліся і ўскормлены суць па Бозе, да таго месца вялікую ласку

імаюць...»

Я працягнула рукі, каб забраць падарункі, і раптам адчула
дотык рук да майго пляча і пачула голас:

— Марыя! Марыя! Прыехалі! Уставай ужо!

Адкрыўшы вочы, убачыла ў руках невялічкія кніжкі са
слайна града Полацка, купленыя ў музеі.

З кабіны вадзіцеля даносіліся ціхія гукі музыки.

Голас вядучай з прыёмніка абвясціў, што перадае ецца
канцэрт арганнай музыкі. Той самы канцэрт, які некалькі гадзен
назад мы чулі ў Сафійскім саборы. Гэта славу прывітанне
Францыск Скарына — першадрукар, асветнік, вучоны.

Віялете Кандратовіч

(14 гадоў, г. Мар’іна Горка Мінскай вобл.)

Падарожжа ў XVI стагоддзе

У нашым жыцці стала складана не згубіць сябе, памятаць аб сваіх каранях. І таму я запрашаю вас у падарожжа. Але ж гэта не звычайнае падарожжа. Гэта падарожжа ў часе. Так, не здзіўляйцесь. Разам мы перанясемся ў XVI стагоддзе. Паглядзім, чым жылі тагачасныя людзі, якія падзеі тады адбываліся. Я спадзяюся, што кожны з гэтага вынесе шмат каштоўнага, набудзе нейкі вопыт і, галоўнае, даведаенца аб гісторыі сваёй Радзімы.

А цяпер — наперад у мінулае! А я буду вашым экскурсаводам.

Пачнем мы наша падарожжа з адной вельмі важнай у той час падзеі. Яна кардынальна змяніла становішча нашай Радзімы ў свеце.

Ці чуецце вы лязгат мячоў і пах пораху? Вы правільна здагадаліся, мы на поле бітвы. Гэта — Лівонская вайна. Яна пачалася ў 1558 годзе з-за жадання маскоўскага цара Івана IV авалодаць партамі Балтыкі, якія б выводзілі Рускую дзяржаву

на захад.

У вайну было ўцягнута і Вялікае княства Літоўскае, якое было ў гэты час вельмі моцнай дзяржавай... Але ж мы загаварыліся. А цяпер глядзіце ўважліней. И вось мы ўжо ў цэнтры падзеі!

Лівонская вайна

Жыгімонт Аўгуст.

Пісьмо да нас прынёс баец.
Няўжо ізноў дурныя весці?
Мы слухаем! Кажы, хлапец,
Што ты хацеў да нас данесці?

Пасыльны.

Мой гасудар, магістр Лівонскі
Прасіў пісьмо вам перадаць
І без хлусні, як ёсць ў старонцы,
Усе падзеі паказаць.
Маскоўскі цар, — пачаў прамову, —
Ужо забраў Нарву і Тарт.
Яго вайне крывавай, злоснай,
Занадта добры дадзен старт.
Лівонія слаба занадта.
І нашы сілы — не раўня.
Таму падтрымкі, абароны
Магістр наш просіць у цябе.

Жыгімонт Аўгуст.

Што Балтыка суліць Івану,
Вядома ўсім. Вось мой адказ.
Пішы, халоп. Магістру слайны
Ты адвязеш наш добры сказ:
Мы возьмем пад сваю апеку
Крайну добрых крыжакоў.
А калі цар дасць раду здзеку,
То абаронім з тых бакоў!

Іван IV прыняў выклік.
Ішоў у глыб зямлі надзей.

На Полацк вёў сваю дружыну.
На смерць ён адпраўляў людзей.
Ды войскі ў студзені спынілі,
Ү аблогу трапіў горад той.
Як воўкі зайца абкружылі,
І неабходна прыняць бой.
І вось, закрыты чорным дымам,
Салдаты сталі набліжаць
Гарматы да фартэцый ціха.
І — больш не трэба ім чакаць!
І град не вытрымаў. Загінуў
Рад абаронцаў мужных тых.
А многіх у палон пабралі.
На жаль, жывых, пакуль жывых.

Шаснаццаць дзён трываўся Полацк,
Яго падзенне — нібы ўдар
Для Вільні, — людзі ў непакою,
А задаволен — рускі цар.
Вайна закончылася крахам,
Няма дзяржавы больш такой,
Што ўсё магла адзінным махам
Сваёй агромністай руюй.
Зямлі не страціла. І толькі
Маленькі Веліж набыла...
А многа год таму краіна
Мацней за многія была.

Але пакінем гэту сумную карціну і перанясемся ў іншае месца. Увесь хрысціянскі свет у непакоі. Што ж здарылася? Ваюл зацікаўленыя твары, розныя групкі людзей стаяць паўколам і аб нечым перашэптаўваюцца. Сёння — 6 жніўня 1517 года. Так, менавіта сёння пачалася выдавецкая дзея-насць Францыска Скарыны. Але мне здаецца, што праз гэты

натоўп людзей у друкарнёнаам не трапіць. Тады перанясемся яшчэ на некаторы час наперад і паназіраем, як Скарына працуе над першай друкаванай кнігай.

Ціха змрок спускаўся на далі,
І дрыжкаў сіняваты паўсвет,
Ўсё цямней станавілася ў Празе,
Ды не ведаў, што здарылася, свет.
За сталом ля палаючай свечкі
Чалавек сядзеў з кнігай ў руцэ.
Ён сядзеў і ўсё думаў аб нечым:
Гэта кніга — пачатак ў канцы,
У канцы несканчонае працы,
Гэта кніга — дарог светлых шыр,
Нібы эра цывілізацыі —
На мове радзімы Псалтыр.

Наступную падзею нельга апісаць ні адным вершам, ні нават цэлай кнігай. Гэта — набегі крымскіх татар. Яны пачаліся яшчэ з сярэдзіны XV стагоддзя і доўга не давалі спакою беларускай зямлі. Колькі крыві тады праліosoся, колькі бязвінных душ было загублена! Многія пісьменнікі апісвалі тыя набегі. Вось толькі маленькі ўрывак з аповесці Уладзіміра Карагкеўчы: «І ўторгнуліся, і ўварваліся татарва крымская ў нашы краі, і здарылася так, што не было ім, папушчэннем Божым, заслоны, і рассыпаліся яны там і там. О войска вялікае шмат тысячаў ездных! О гора вялікае!...»

Многалёсаў было паламана, гарадоў спалена і разбурана. Беларусь мужна абаранялася, але спыніць татарскія набегі не ўдавалася яшчэ доўга.

Хлопчык сядзеў у стозе сена
І думкі былі ў галаве:
«Чamu няма старога дзеда,
Куды падzelіся усе?»

Вось ўжо даўно былі тут людзі,
Ды тыя людзі бы звяры.
І ён ніколі не забудзе,
Як родных павялі яны.
А ён схаваўся у куточак,
Уціснуўся паміж паліц.
І толькі чуў аднекуль крыкі
І гук скрыгатання сківіц.
Не разумеў, што адбылося,
Але скацілася сляза.
І доўга ён глядзеў маркотна,
Як праняслася бы граза.
Куды цяпер — хлапчук не ведаў.
Чакаў ён маці і радных.
І толькі вечер адгукнуўся,
Што не знайсці іх больш жывых.

Многа яшчэ цікавага адбылося ў той час. І паказаць, і расказаць аб усім прости немагчыма. Але, што б не адбывалася, аднаму саслоўю заўсёды было цяжэй за іншыя. Гэта былі сяляне. У час прыгоннага права яны моцна пакутавалі ад няроўнасці ўсвеце. Іх раздзіралі рэлігійныя супярэчнасці, яны паміралі ад голаду і хвароб тысячамі ў час вайны. Сяляне неслі на сваіх плячах усе турботы і цярпелі, цярпелі. У іх гонар я напісала гэты верш і ім я заканчваю наша падарожжа.

Сярод ялін, сярод лясоў,
Сярод васалаў і паноў
Адны яны заўсёды былі
І цяжкі лёс слязамі крылі.
Але жылі. Жыццё клянучы,
Насілі на сабе анучы.
І дзень і ноч спакой не зналі
І працавалі, працавалі.
Калі здараліся часіны,
Што захаплялі ўспаміны,
Вяселле як яны спраўлялі,
І дзеўку з вёскі адпраўлялі.
Жыццём іх прастым — захапляцца,
Што не далі сабе зламацца.
І назаўсёды помніць будзем
Іх дар радзіме, Беларусі.

На жаль, наша падарожжа скончылася. Але я спадзяюся,
што мы яшчэ сустрэнемся. У мінульым. Можа, стагоддзі ў
XVIII?

Дар'я Назарук
(14 гадоў, г. Чэрвень Мінскай вобл.)

Старонкі гісторыі маёй Бацькаўшчыны

Мне давялося жыць і расці ў адным з старажытнейшых гарадоў Міншчыны — Ігумене (сучасны Чэрвень), першае ў памінанне аб якім адносіцца да 1387 года. Аб стварэнні горада жыве ў народзе паданне.

Некалі, у стараадаўнія часы, са святой Афонскай зямлі прыйшла ў нашыя мясціны манахіня. Сярод глухіх балот і лясоў пабудавала яна манастыр, вакол якога пачалі ладкаваць жыллё людзі. Так з'явілася паселішча, якое назвалі Ігуменам.

Ігуменская зямля ўваходзіла ў склад Полацкага княства. І менавіта ў Полацку жыла вялікая беларуская асьветніца Еўфрасіння Полацкая, якая стварыла першую ў Еўропе жаночую школу і падтрымлівала рэгулярную сувязь з Візантыйяй. Заснавальніца Ігумена магла быць адной з выхаванак Еўфрасінні Полацкай. Набыўшы першую адукцыю ў Полацку, зрабіўшы паломніцтва на Святую зямлю, яна прыйшла ў нашыя мясціны з місіяй сеяць дабро, у славіць Хрыста, усталёўваць хрысціянскую цывілізацыю.

З першай чвэрці XV стагоддзя Ігумен становіцца цэнтр амволасці. Большасць земель Ігуменскага павета пераходзіць у рукі паноў, шляхты і царквы. Панамі вызначаліся падаткі для падняволных сялян... Пры

гэтым ў сяленні з'яўлялася цэлая кавалькада з 20—30-ці коней, з жонкамі і слугамі, і ўсе патрабавалі іх карміць. Дробных сялян падманвалі, як маглі. Напрыклад, пры ўзважванні мёду. Той, хто ўзважваў, за кожны ўстаў мёду адлічваў на сябе па 2 меркі мёду і 10—15 грошаў; з кожных 2 сохбралася па бочцы муکі і аўса. А з сяла бралася 6 бочак аўса. Людзі плацілі вялікія падушныя падаткі, з чым не згаджаліся. Таму часта ў воласці адбываліся суды, дзе разглядваліся скаргі сялян. Сёлы, якія зараз з'яўляюцца часткай раёна, у 1534 годзе былі вылучаны і падараваны «з данью грошовою і медовою, бобровою і кунічною» перабежчыку з Маскоўскай дзяржавы баярыну Івану Васілевічу Лядскому з правам перадачы ў спадчыну толькі па мужчынскай лініі, і ў 1558 годзе яго сын Іван Іванавіч атрымаў пацвярджэнне на ўладанне сёламі Балоча і Ачыжа і іншымі ўладаннямі бацькі.

У першай палове XVI стагоддзя характэрныя для Ігу менскай воласці су тычкі, якія адбываліся ў сувязі з тым, што сем'і шляхціцаў «прыбіралі» да сваіх рук чужыя землі. Так, у чэрвені 1551 года адбылася крыававая су тычка, у якой быў забіты адзін з братоў шляхціца Рагозы, троє яго слуг і селянін-бортнік з Баратыч, а сам гаспадар быў цяжка паранены. Паводле судовага рашэння, тыя, што забілі людзей, былі асуджаны да пакарання смерцю, а сёлы, дзе пражывалі забойцы, мусілі выплаціць родзічам забітага 100 коп грошаў (на той момант гэта было роўна 5,8 кг серабра).

Што ж, сённяшняму нашаму жыццю не дастае такіх су рэйных пакаранняў і, я б сказала, больш уважлівых адносін да чалавечага жыцця, да чалавека. У наш час,

час разбэшчанасці нораваў, існуюць больш павярхойныя адносіны да чалавека з боку дзяржавы: чалавека заб'юць, а забойцы гуляюць сабе па зямлі, пасвістваюць ды цешаца жыщём альбо ім дадуць такі смешны срок... У наш час ўсё вырашаюць грошы... Сказваеща духоўная дэградацыя грамадства...

Але вернемся назад, у XVI стагоддзе... Канфліктныя падзеі, частыя для таго часу, адбываліся і ў іншых маёнтках Ігуменшчыны. Дзяленне спадчыны, закладванне маёнткаў, дараванне жонкам і дзециям у пажыццёвое карыстанне заўсёды суправаджалася пару шэннем заведзенага ладу, што адразу прыцягвала да сябе ўвагу, станавілася падставай для судовай справы. Часта адбываліся спрэчкі і сярод уладальнякаў маёнткаў, калі перасякаліся іх інтэрэсы. Гэта тычицца князя Войцаха Руткоўскага, якому належала сяло Багушэвічы (зараз Бярэзінскі раён), які на пачатку 1561 года атрымаў гэтае сяло ва ўласнасць. Канфлікт узняк з-за спрэчных участкаў зямлі... Справа цягнулася звыш шасці гадоў з уласнікам сяла Задобрычы Гарабурадой. Князя Руткоўскага заўзятыя задобрыцкія зладзеі Палубочка, Касіла і Паўловіч некалькі разоў спрабавалі забіць, аднойчы нават страялі і паранілі... У верасні 1568 года вялікакняжацкі камісар Рыгор Рагоза прыйехаў у Задобрычы, каб знайсці абвінавачаных і даставіць іх у суд... Але задобрычскія зладзеі пахаваліся ў лясах...

Падрабязнасцяў пра жыццё Ігуменскай воласці ў XVI стагоддзі захавалася няшмат. Некалькі звестак тычицца копнага суда, які адбыўся ў красавіку 1594 года з прычыны крадзяжу коней ў сяле Дубок. У судзе тады ўдзельнічаў ігуменскі старац, войты сёл Калод-

зезі (сучасныя Калодзежы), Юравіч і Мікуліч, якія ўваходзілі ў дубоўскі маёнтак. Дарэчы, на гэтым судзе разбор справы скончыўся парадунальна мірна: ігуменцы толькі самавольна арыштавалі і моцна пабілі чарнівецкага старца, якога яны абвінавацілі ў дапамозе зладзеям пераправіцца цераз Бярэзіну з крадзенымі конямі... А вось іншыя копны суд, які адбыўся ў tym жа 1594 годзе паміж жыхарамі сяла Раванічы і сумежнага маёнтка Шыпяны, зноў прывёў да бойкі і нават стратыніны. На гэтым судзе шыпяны, падданыя віленскага біскупа, абвінавачвалі жыхароў Раваніч у крадзяжы пчол і іншых шкодах...

Вывучаючы гісторычныя падзеі Ігуменшчыны XVI стагоддзя, як бы я ні жадала гэтага, на жаль, яркіх падзей і славутых асоб я не распазнала, акрамя таго факта, што на гэтай зямлі жылі прадстаўнікі роду Агінскіх... Трошкі пазней гісторыю Ігуменшчыны будуць ствараць Манюшкі, Кастусь Каліноўскі, сям'я Марысі Мякоты, Багдановічаў, Хайма Суціна...

А зараз я хачу расказаць пра славутага чалавека зямлі беларускай, канцлеру Вялікага княства Літоўскага, чалавека, які з'яўляецца для мяне прыкладам у жыцці,— Льва Сапегу.

Леў Сапега нарэдзіўся 4 красавіка 1557 года ў маёнтку Астрору на Віцебскага ваяводства. Прыкладна ў сямігадовым узросце бацькі Льва—Іван Сапега, драгічынскі стараста, ды маці Багдана аддалі яго ў Нясвіжскую пратэстанцкую школу, што існавала пры двары вядомага беларускага князя-асветніка Мікалая Радзівіла Чорнага — лідэра рэфармацыйнага руху ў Вялікім княстве Літоўскім, Рускім і Жамойцкім.

Сапегі-стар эйшыя былі адвеку праваслаўнымі, але, пазбаўленыя рэлігійнага фанатызму, яны без у сяля кіх ваганняў накіравалі сваё дзіця ў пратэстанцкую школу, не баючыся анікай «ерасі». Выхаваныя на асветніцкіх гуманістычных ідэях, яны свой галоўны бацькоўскі абязязак бачылі ў тым, каб даць сваім дзесяткам — а іх усіх было шасцёра — добрую адукацыю.

У Нясвіжскім замку, куды прывезлі Льва Сапегу, тады жылі і працаўалі запрошаныя гаспадаром Мікалаем Радзівілам Чорным вядомыя ва ўсёй Еўропе дзеячы тагачаснай навукі і культуры: пісалі свае творы, выкладалі ў школе, клапаціліся пра багацце радзівілаўскай бібліятэкі. Гэтыя людзі ведалі стара жытныя і сучасныя мовы. Пад дахам княжавага замка Радзівілаў блізка таго часу працаўалі таксама беларускія думнікі Сымон Будны, Лаурэн Крышкоўскі ды Мацей Кавячынскі. Туту 1562 годзе яны выдалі на беларускай мове Катэхізіс, што выкарыстоўваўся як падручнік у пачатковых пратэстанцкіх школах. Якраз Катэхізіс 1562 года і быў той першай кнігай, на якой Леў Сапега навучыўся чытаць на матчынай мове, з якой ён атрымаў пачатковыя звесткі пра Су свет і пра Бога.

Прыродныя здольнасці Льва Сапегі і яго схільнасць да навук, трапіўшы на дабратворную глебу, выявіліся вельмі рана. Хуткаму разу моваму сталенню юнака надзвычай спрыяла атмасфера духоўнасці, што панавала ў дому Радзівілаў, і тыя творчыя вечары ды навуковыя дыспуты, што адбываліся ў Нясвіжскім замку амаль штодзень. Для Львайны сталі выдатнай школай авалодання мастацтвам палемікі, своеасаблівым жыццёвым арыенцірам і ўзорам чалавечых узаемадачыненняў. Шмат часу юнак

праводзіў у радзівілаўскай бібліятэцы, дзе ўжо тады былі багатыя зборы стара жытных рукаў імкнення ды еўрапейскіх кнігадрукаў апошняй чвэрці XV — першай паловы XVI стагоддзя. Хлопчык імкнення назапашваў веды і ва ўзросце 10—12 гадоў акрамя роднай беларускай выдатна валодаў польскай, нямецкай, лацінскай і грэцкай мовамі. А ў 13 гадоў Леў Сапега разам з дзецьмі Мікалая Радзівіла Чорнага Юрыем ды Станіславам накіроўваеца ў знакаміты Лейпцигскі ўніверсітэт, дзе некалькі гадоў вывучае гісторыю рымскага і царкоўнага права, глыбока аналізуе творы античных філософій, уважліва прачытае хронікі сярэднявечных гісторыкаў, знаёміца з творамі рэнесанснага мастацтва і г. д. Адным словам, усё, што даў яму Лейпцигскі універсітэт, Леў Сапега потым бліскучу выкарыстае ў сваім жыцці, вярнуўшыся на радзіму ў 1572 годзе. А праз чатыры гады па хадайніцтву князя Мікалая Радзівіла Рудога яго прынялі на службу да двара Ставана Баторыя. У асвечанага манарха адкуваны і сціплы ў паводзінах малады чалавек выклікаў сімпаты і тым, што старанна выконваў усе даручэнні, якія яго аднагодкі, магчыма, палічылі б сумнымі і нещікавымі. Акрамя таго, юнак здзіўляў прыдворных аўтарытэтай юрыйскай науки сваім глыбокім веданнем заканадаўства Вялікага княства ды Польшчы, паказваючы нават на некаторыя іх хібы і працягуючы шляхі выпраўлення асобных статутавых артыкулаў. «Привычная знешнесь маладога Сапегі без параднасці і кропківага пазёрства, унутраны спакой ды заўсёдная ўпэўненасць без долі самалюбавання і гарнастыстасці разам з каректным і ўважлівым стаўленнем да супразмоўцы стваралі вакол яго атмасферу душэўнага камфорту, цеплыні і абаяльнасці. Не

выпадкова Сцяпан Батура прадбачна заўважыў у гэтым не па гадах дарослым юнаку талент «дзяржаўнага» чалавека. І ён не памыліўся...»

У той час ішла вайна з Масковіяй, што хацела захапіць беларускія землі. Сапега за свае грошы, якія атрымаў ад бацькі ў спадчыну, стварыў і ўзбройў цэлы полк, а сам стаў яго камандзірам. За мужнасць у змаганні з ворагам кароль прызначыў Сапегу на адказную пасаду сакратара Вялікага княства. З гэтага часу ён змог цалкам заняцца дзяржаўнымі клопатамі. Болей трывала гадоў ён быў вялікім канцлерам, пасля самога вялікага князя — другім чалавекам у дзяржаве.

Сапега добр а разумеў, што краіна магутная тады, калі жыве па мудрых і строгіх законах. Падяго кірауніцтвам быў напісаны і ў 1588 годзе прыняты новы Статут Вялікага княства Літоўскага — книга, дзе былі сабраны ўсе законы нашай дзяржавы, напісаныя на беларускай, дзяржаўнай мове. Дарэчы, на ёй складаліся ўрадавыя дакументы, выступалі на сейме дэпутаты. Леў Сапега ізноў ахвяруе свае грошы на выданне Статута ў Віленскай друкарні і прымае неабходныя заходы для яго распаўсюджвання па ўсім княстве. Статут Вялікага княства Літоўскага быў найлепшым для таго часу зводам законаў у Еўропе. У прадмове да Статута Сапега з гонарам адзначыў: «Не чужой якой-небудзь мовай, але сваёй, уласнай правы свае пісаныя маём і на любую краіду адпор сваімі законамі дадзім».

Вось такі выдатны, шчыры, самаадданы беларус, які ўсім сэрцам сваім, усёй душою сваёю імкнуўся палепшыць становішча сваёй Бацькаўшчыны!

Уявіце сабе, любыя, што было б з нашай краінай, калі б сёння шняе кір аўніцтва яе, пачынаючы з прэзідэнта, працавала так, як працаваў калісьці Леў Сапега?! Вельмі добра было б, калі б і для шматлікіх кір аўнікоў Леў Сапега быў прыкладам адносінаў да працы, да людзей, да сваёй Баць каўшчыны.

KAMUNIKAT.org

Святлана Бухаловіч

(14 гадоў, г. Дзісна
Міёрскага р-на Віцебскай вобл.)

Сын і знаўца Айчыны

Мы ўзышлі не з насення, што ветрам занесена.
Мы не з дзікай травы самарослыя парасткі.
У глыбінях зямлі, герайчнай і песеннай,
Нашых душ карані — з вузялкамі упартгасці.

Н. Гілевіч

Я жыву ў старажытным прыгожым горадзе Дзісна. Тут ціхія вулачкі патанаюць вясной у квітнеючых беласнежных садах. А восенню пад нагамі шапаціць, быццам шэпча нешта таемнае, залатое апалае лісце.

З'явілася жаданне яшчэ раз перагарнуць старонкі гісторыі майго горада, якая пачынаецца аж з XI стагоддзя. Яна насычана цікавымі фактамі: як светлымі, так і трагічнымі. Дзісеншчына прыйшла цяжкі шлях. Спачатку ўваходзіла ў склад Палацкага княства, потым — у Вялікае княства Літоўскае — адну з буйнейшых і мацнейшых дзяржав таго часу, затым была часткай Рэчы Паспалітай. У 1569 годзе наш горад атрымаў магдэбургскае права, а таксама герб — ладдзя. У 1795 годзе ўся тэрыторыя Беларусі адышла да Расіі і стала яе Паўночна-Заходнім краем. Зараз Беларусь — незалежная, самастойная краіна. Кожны з гэтых этапаў гісторыі харектарызуеца сваім яскравымі палітычнымі асобамі. Усе важнейшыя падзеі адбываліся з іх непасрэдным узделам. Яны — героі і здзяйсненнікі вялікіх спраў, іх імёны ўвайшлі ў гісторыю. Гэта палітык Мікалай Радзівіл Чорны,

гетман Канстанцін Астрожскі, князь Мікалай Глінскі. Але я вырашыла напісаць менавіта пра Льва Сапегу, таму што ён наш зямляк, бо нарадзіўся на Віцебшчыне. Гэты чалавек аддаў сваё сэрца Айчыне, усведамляў адказнасць перад будучыніяй, шмат зрабіў для свайго народа і Радзімы.

Леў Сапега нарадзіўся 4 красавіка 1557 года ў вёсцы Астроўна, якая цяпер знаходзіцца ў Бешанковіцкім раёне Віцебскай вобласці. Род Сапегаў — адзін з самых старых на Беларусі. Сапегі займалі ў дзяржаве высо кія пасады: пісара і нават ваяводы. Агінскія, Альелькавічы, Валовічы, Хадкевічы... Гэта ўсе тыя дынастыі, якія ў розныя часы шмат зрабілі дзеля ўмацавання роднага краю, ператварэння яго ў магутную дзяржаву. У гэтых знакамітых родах заўсёды дбалі і аб адукацыі дзяцей. Бацькі Льва Іван Іванавіч Сапега (стараста драгічынскі і ваявода падляшскі) і Багдана Друцкая-Сакалінская (княгіня) не сталі выключэннем. У дзяцінстве будучы канцлер любіў слухаць аповеды пра жыщё і справы сваіх продкаў. Загараліся вочы захапленнем і гонарам, калі чуў ён пра славу Сапегаў. І марыў хлопчык быць не горшым за сваіх продкаў.

Не споўнілася Льву Сапегу і сямі гадоў, як бацькі аддалі яго вучыцца ў Нясвіж, пад апеку Мікалая Радзівіла Чорнага. У горадзе працавала пратэстанцкая школа, дзе настаўнічалі знакамітыя беларускія асветнікі і навукоўцы замежжа.

Хлопчык праявіў вялікую цікаласць да навукі. Па заканчэнні Нясвіжскай школы ён атрымаў добрыя веды. Авалодаў беларускай, польскай, лацінскай, нямецкай, грэчаскай мовамі. Гэта сведчыць аб ім як аб таленавітым і здольным вучні. У 1570 годзе Сапега быў накіраваны ў Лейпцигскі ўніверсітэт. Ва ўніверсітэце ён спасцігаў юрыдычныя навукі, гісторыю рымскага і царкоўнага права. Атрымаўшы адукацыю, вярнуўся на радзіму.

Пачалася дзейнасць Льва Сапегі. Вельмі дапамог яму бацька, які на кіраваў будучага канцлера ў 1580 годзе да

Стафана Баторыя, які ў сваю чаргу ўзяў яго да сябе пісарам, а праз год Леў Сапега ўжо быў прызначаны літоўскім гаспадарскім пісарам. Але не толькі пяром, а і зброяй добра валодаў Леў. Гераічна ён вёў бай пад Псковам.

Новае выпрабаванне сустрэў Леў Сапега ранняй вясной 1584 года. Хаця ў 1582 годзе быў заключаны мір паміж Рэччу Паспалітай і Масковіяй, дзяржавы варожа ставіліся адна да адной. Мір трэба было ўмацаваць. Пасольства адправілася ў Москву. Сапегу суправаджалі 275 чалавекпрыслугі і аховы. Вялікія цяжкасці выпалі на іх шляху. Дарогу праз лес трэба было прабіваць сякерамі, вазы ў некоторых месцах несці на плячах. Начавалі людзі на сырой зямлі. Калі ж нарэшце шлях быў скончаны, доўгі час новы цар не прымаў паслоў. Пасля розных перашкод пасольства дасягнула мэты — Москва гатова падгрымліваць мір. У 28-гадовым узросце 2 лютага 1585 года Леў Сапега стаў падканцлерам Вялікага княства Літоўскага.

Заняўшы такую пасаду, ён пачаў у першую чаргу абараняць інтарэсы сваёй дзяржавы. На мой погляд, гэта даказвае, што Леў Сапега па-сапраўднаму адчуваў адказнасць за свой народ, за будучыню Радзімы, быў сапраўдным патрыётам. 27 чэрвеня 1569 года была заключана Люблінская унія, якая дазваляла ўнесці папраўкі ў Статут, створаны ў 1566 годзе. З гэтай нагоды была сабрана выбарная камісія. Яна складалася з прадстаўнікоў як каталіцкага, так праваслаўнага і пратэстанцкага веравізнанняў. У розныя часы яе ўзначальвалі Мікалай Юр'евіч Радзівіл і Астафій Валовіч. Доўга вырашалі пытанне аб артыкулах Статута.

Выданне Статута вялікі князь даручыў Льву Сапегу. І толькі пасля таго, якза справу ўзяўся падканцлер, праца была скончана. З даручэннем Статута Сапега рыхтаваў усё патрэбнае для яго друкавання. Ён зрабіў агульную рэдакцыю Статута, падрых-

таваў да друку. Гэтым і можна растлумачыць тое, што ў тым жа 1588 годзе дакумент пабачыў свет. Ён праявіў себя тут, на маю думку, як мэтанакіраваны прадбачлівы палітык. Па жаданню Сапегі быў створаны арыгінальны курсіўны шрыфт, які нагадваў пісьмо вялікакняжацкай канцылярыі. Значная заслуга падканцлера ў стварэнні Статута, бо ў ім ён намнога апярэдзіў час. У дакуменце ён прадугледзеў пакаранне за варварскія адносіны да прыроды. Замест прывілеяў Сапега змясціў ў Статуте дзве прадмовы: адну — да Жыгімента III Вазы, а другую — да станаў княства. Свае думкі ён развівае ў звароце да станаў (саслоўяў) ВКЛ. Ён абгрунтувае патрэбнасць для дзяржавы спраядлівых законаў, выкананне якіх і дае грамадству магчымасць пачіва і прыстойна жыць, а чалавеку — займець добрую славу і маёмынды набытак. Ён прапаноўвае Жыгімонту III не быць «тыранам», з павагай адносіца да ўсіх жыхароў краіны, у тымліку і да простага люду. Статут 1588 года лічыцца самым дасканалым і самым дэманстратычным зводам законаў ва ўсёй Еўропе. І ў гэтым, напэўна, немалая заслуга Сапегі. Статут паслужыў узорам пры стварэнні расійскага Зводу законаў. Ён быў перакладзены на французскую, лацінскую, польскую, рускую, украінскую і нямецкую мовы. Адзейнічаў на Беларусі аж 250 гадоў. Такі вось плён працы ўсіх тых, хто прымаў удзел у стварэнні гэтай вялікай і вельмі значнай кнігі. Статут — гістарычны помнік, які адыграў вялікую ролю ў жыцці ВКЛ.

Усё было б вельмі добра, але ж у Льва Сапегі не складаліся ўзаемадносіны з Жыгімонтам III. Па-першае, Жыгімонт быў католікам. Жыхарам Польшчы і Літвы не падабаўся іх уладар. Замест рыцарскіх турніраў ён бавіў час у хімічных практиках. Літвіноў вельмі цікавілі адносіны Жыгімonta III да іх, яны баяліся, што краіна прыйдзе ў занядпад. Пры тым Жыгімонт III жадаў ваяваць з Масковіяй. У сваю чаргу Сапега піша яму ліст аб перамір'і Масковіі з

Літвою. Мінүў час, а ўладар усё не падпускаў да сябе падканцлера і варожа ставіўся да Літвы. Новыя перспектывы адкрыліся для Сапегі, калі ў 1584 годзе ён стаў канцлерам. Пазней на Варшаўскім сейме ў 1587 годзе яго абраў каралеўскім камісарам, каб прадухіліць бунт рыжанаў. Настойлівы быў Сапега ў адносінах да рыжанаў, і 27 ліпеня яны прысягнулі на вернасць Рэчы Паспалітай.

Сапега «не драў сем скур» са сваіх падданых. У тия часы з халопам размаўлялі пры дапамозе бізуна, а Леў Іванавіч не прытрымліваўся такіх метадаў і таму выглядаў падчас дзіваком. Ён проста па-чалавечы адносіўся як да багатых, так і да бедных, шкадаваў сваіх падданых, свой народ. Толькі касцёлаў ён пабудаваў на свае ўласныя сродкі 24, а таксама шэраг праваслаўных храмаў. У Вялікім княстве Літоўскім захоўвалася верацярпімасць толькі дзякуючы Сапегу. А марыў ён пра саюз славянскіх народаў.

Адлагу і розум праявіў Сапега пад Смаленскам. Амаль палову войска складалі людзі Льва Івановіча. У верасні 1609 года канцлер павёў свой полк на горад Пасля доўгай і цяжкай аблогі Смаленск перайшоў да Рэчы Паспалітай.

Старасць заўсёды прыходзіць непрыкметна. Падкралася яна і да Льва Сапегі. Памёр Сапега 7 ліпеня 1633 года ў Вільні і пахаваны ў пабудаваным ім жа Віленскім касцёле святога Міхала.

Сапега з'яўляецца ўзорам самаахвярнасці, а гэта найвышэйшы подзвіг. Пакуль у Літве былі такія людзі — яна існавала. Працаваў вялікі канцлер для Айчыны і атрымаў ад людзей бессмяротную славу.

Адкуль мы? Хто мы? Гэтыя пытанні нязменна паўстаюць перад кожным пакаленнем. Беларуская зямля заўсёды нарадждала таленавітых выдатных ваяроў, навукоўцаў, палітыкаў, творцаў. Неабходна ведаць гісторыю роднага краю, бо без мінулага ў чалавека німа будучага. Кожны павінен ведаць, якой цаной набыта тое, што ён мае, ведаць, каб збе-

рагчы. І невядома, ці існавалі б мы сёння з вамі, каб не было такіх людзей, як Леў Сапега. У якім бы стане была Беларусь? Я мару жыць у незалежнай, свабоднай, квітнеючай краіне, бо пра гэта таксама марыў Леў Сапега.

KAMUNKAT.org

Ірына Лучына
(14 гадоў, в. Палата
Полацкага р-на Віцебскай вобл.)

Івану Хруцкаму

Праходзіць час, і многа ў мінульым,
Былое шчасце лісце засыпае дываном...
І толькі сум кранае лёгка струны
Маёй душы. І думка едкая, як бром,
Снует непадалёку, быщам прывід,
А адагнаць яе я не магу:
«Калі б адняць у вёрткай птушкі крылы,
Яна б без руху ўпала на зямлю».
Так і мастак: без аркуша і пэндзля
Не зможа адчуваць сябе тварцом.
І кожны раз сціскацца будзе сэрца,
Убачыўши навокал прыгажосць,
Бо талент дараваны чалавеку,
Каб несці ўсім на свеце дабрыню,
Каб на зямлі было паболей свету,
Каб помнілася шмат вякоў яно.
Іване Хруцкі! Верш табе я прысвячаю,
І дзякую я хачу сказаць табе
За тое, што у спадчыну аставіў
Любоў, надзею, памяць пра сябе.

Беларусь

Хаджу на беразе ракі я
І думаю пра ўсё, што сэрцу гожа,
О Беларусь, мая краіна,
Ты так цікаўна і прыгожа.

Ты таямніцы мне свае
Раскрыла з шчырасцю і светам,
Пазнала я шляхі твае,
Азёраў і лясоў бязмежжа.

Сваім багаццем, сваёй мовай
Мяне ты шчыра адaryла.
Я разумею твае думкі, слова,
Я дзякую, што ты — мая Радзіма,
О Беларусь мая!
Іскрыстая,
Блакітнавокая.
Любоў к табе мая бязмежная,
Не трэба мне другая, грэшная.

Малітва

Прыбягу я на поле жытнёвае,
Працягну рукі я да нябёс:
«Божа! Літасцівты наш Божухна!
Беларусі щаслівы дай лёс!»

Памалюся за неба блакітнае,
За людзей, каб ўсе мірна жылі,
За зямлю сінявокай Радзімы маёй,
Каб на ёй не было больш вайны.
Каб заўсёды спявалі нам жаўранкі,
Каб крынічка бурліла, цякла,

Каб заўсёды нам роднаю моваю
Беларуская мова была.

Я звярнуся да Бога Усіявышняга,
Папрашу, каб бярог Беларусь.
І за светлае неба празрыстае
Памалюся я, памалюсь...

Надзея Карпейчык
(14 гадоў, в. Хадзілоні
Шчучынскага р-на Гродзенскай вобл.)

Мудрасць жыцця

Адно захована названне
Магілы ў полі на гары,
На тым закінутым кургане,
Дзевоць вольныя вяты...

Я. Колас

Магіла... Калісьці ўсе зведаюць яе моц... Усе, без выключэння... Зусім яшчэ нядаўна я думала, што гэта спасцігне не кожнага, а цяпер у пэўнена, што ўсіх. Зу сім нядаўна я думала, што мой дзядулія, гэты дужы разумны чалавек, ніколі не памрэ, ніколі не пакінёмяне... Наіўная... Я... Ужо чатыры гады, як няма майго дар ажэнькага дзядулі. «Чаму?» — не раз пыталася я ў сябе, але адказу так і не знайшла. Кожны раз з горыччу ў душы ўспамінаю дар агога мне чалавека, я кога ўжо ніколі не ўбачу. Балюча ду маць, што ўжо больш ніколі не пачую добразычлівых пар адаў дзядулі. Але хоць яго і няма, ён ёсць і будзе ў маёй памяці. А малъ кожны вечар успамінаю я гісторыі, нават не гісторыі, а аповеды, якія летнімі вечарамі, калі я бывала ў бабулі і дзядулі на канікулах, распавядаў мне дзядулька. Дзядулька... Як прыемна вымаўляць гэтае слова!..

...Летні вечар. Дзядулечка пачынае распавядаць.

«Зямлёю пад белымі крыламі з лёгкай руکі Уладзіміра Караткевіча называюць нашу цудоўну ю Беларусь. З вышыні птушынага палёту выдатна відаць ізумруднае мора лясоў, залацістыя палеткі спелай з бажаны, блакітныя стужкі рэк і люстэркі азёр аў. І няма бу слу патрэбы ўзнімаша ўвысь, да аблокаў, каб пераадолець нейку ю перашкоду, бо толькі дзе-нідзе неабсяжную раёніну гэтай прыгожай зямлі ледзь прыўзымайаюць невялікія грады ўзгоркаў. Лагодны, мяккі, ветлівы пейзаж чымсьці су гучны харектар у беларусаў — роўнаму, разважліваму, талерантнаму. Такая вось у нас сціплая геаграфія, унучака. І гэта — адвею.

Зу сім іншае — гісторыя. Тысячагоддзе, якое ўтварыла беларусаў як нацыю, а Беларусь — як дзяржаву, было надзвычай «щодрым» на пакуты і катаклізмы, якіх з лішкам хапіла б і для больш шматлікага і магутнага этнасу. Але дзіўная рэч: чым больш вырабавання ў выпадала на долю нашчадкаў легендарных крывічоў, дрыгавічоў, радзімічаў, тым больш моцнымі, нязломнымі, загартаванымі выходзілі яны на чарговы віток часу. І насы перак разбу ральнаму, знішчальному ўціску чым далей, тым больш уражвалі свет выдатнымі, узорнымі здзяйсненнямі, творамі, збудаваннямі. Велічнымі пікамі ўздымаюцца гэтыя здабыткі розуму, таленту, духу, волі, майстэрства беларусаў на гістарычным ландшафце адыходзячага тысячагоддзя (дзядуля гэта распавядаў гадоў з шэсцю назад). Я адвольна выбраў толькі некаторыя з вялізнага шэрагу святыняў нацыянальной скарбніцы, каб расказаць табе пра іх. І ўсе яны красамоўна і пераканаўча сведчаць, што Беларусь унесла важкі

ўклад у агульначалавечую цывілізацыю і па праву займае годнае і пачэснае месца ў еўр апейскай супольнасці. Але на сёння хопіць, пар а ўжо класціся спаць!» — так закончыў дзядуля свой першы аповед.

Пачутае мною было як бы ўступам да таго, што мой даражэнькі дзядулечка раскажа мне — шмат прыгожага і цудоўнага пра Бацькаўшчыну.

Аповед др угі, які пераказаў мне дзядуля на наступны вечар.

— А пра што пагаворым мы з табою сёння?

— Раскажы мне пра Сафійскі сабор, — прасіла я.

— Як пажадаеш, — адказаў дзядуля і пачаў гаварыць. — Сярод цудаў беларускай зямлі сабор святой Сафіі ў Полацку лічыцца не апошнім. У перыяд княжання Усяслава Брачыславіча быў узведзены гэты мураваны храм у грэчскім стылі — чацвёрты вялікі хрысціянскі свецце, асвячаны ў імя святой Сафіі, Прамудрасці Божай. Падобныя храмы ўзведзены былі толькі ў Царградзе (Канстанцінопалі), Кіеве і Ноўгародзе. Узняўшыся на беразе Заходняй Дзвіны, сабор на некалькі стагоддзяў становіцца кафедральным храмам, духоўным сімвалам аднаго з найстараражытных гарадоў Кіеўскай Русі — Полацка. Але ж дакладней даты ўзвядзення сабора ў летапісах пакуль што не знойдзена. Гэта прыкладна 50-я гады XI стагоддзя. Гавораць, што храм ужо існаваў пры жыцці працадобнай Еўфрасінні. Як сведчаць летапісы, у час Уніі па блаславенню Іасафата Кунцэвіча, пацярпейшы ад пажару ў 1607 годзе, найстараражытны храм упершыню быў перабудаваны. Пры гэтым сем купалоў, якія ўпрыгожвалі сабор, каб «не напаміналі аб праваслаўным Полацку», ён загадаў «укараціць». А некалькі пазней, у

но ч на

1 мая, калі, па народных паданнях, уся нечысць спр аў-
ляе штогадовы шабаш, дзе яна ўсяляк спрабу е пер аш-
кодзіць прыходу вясны, пасылаючы розную порчу на
людзей, а таксама на жывёлу, нечакана ўзарваліся пад
клещю сабора парахавыя вайсковыя запасы, што зна-
ходзіліся там. Але ў 1737 годзе сабор у другі раз быў
перабудаваны у ніятамі. З таго часу ён так і застаўся
знешне ў стылі уніцкага барока. І ўсё ж як ні старал-
іся, знішчыць да канца старажытны праваслаўны храм
не ўдалося нікому. Вось ужо амаль дзесяць стагоддзяў
уздымаецца белым лебедзем на беразе Заходній
Дзвіны гэты старажытны храм, падкрэсліваючы
цудадзейную прыгажосць зямлі і святасць Неба.

— Ведаеш, а я яшчэ чытала, што зараз у саборы
дзейнічае гістарычны музей і адкрыта канцэртная зала
арганнай музыкі... Дзядуля, а адкуль ты так шмат
ведаеш?

— У кожнага ёсць свае сакрэты. Ну, мабыць, ты ўжо
стамілася слухаць, ды ўжо і па гадзінніку позна. Ну,
мая козачка, хуцень ка кладземся спаць!

Як зараз помню, як было прыемна, калі ён называў
мяне козачкай. Але як шкада, што я больш ніколі не
пачую ад дзядулі гэтых слоў.

Наступны дзядулін аповед, ужо трэці, я таксама
слушала з задавальненнем.

«Брэсцкая крэпасць — месца святое не толькі для
беларусаў. Для шэрагу пакаленняў савецкіх людзей
асвечана яна агнём Вялікай Айчыннай вайны, пра-
слаўлена подзвігам бессмяротнага гарнізона. Гэтamu
прысвячаны шматлікія кінасту жкі, кнігі, карціны, песні.
Тыя гады сталі сапраўды самымі яскравымі старонкамі

ў гісторыі крэпасці. Вытокі ж яе трэба шукаць ажно ў XVIII стагоддзі. Ідэя стварыць магутныя фартыфікацыйныя ўмацаванні менавіта на гэтым месцы ўпершыню прыйшла ў галаву ваеннаму інжынеру Дэвалану яшчэ дзесяці ў годзе 1797. Ад ідэі да пачатку будавання прайшло больш за 30 гадоў. У той далёкі час раён гэты быў даволі густа заселены і забудаваны. Таму пры стварэнні першых умацаванняў выкарыстоўваліся капитальныя будынкі цэрквай, манастыроў, касцёлаў. Белы палац, дзе ўжо ў XX стагоддзі быў падпісаны Брэсцкі мір, раней з'яўляўся базыльянскім манастыром, а ў манастыры бернардзінцаў пачатку XVII стагоддзя размясціўся спірша кадэцкі корпус, а потым — вайсковы шпіталь. З цягам часу крэпасць не аднойчы пашыралася і перабудоўвалася. У выніку яна стала не толькі самым дасканалым крэпасным умацаваннем імперыі, але і сапраўды у нікальным стварэнні рук чалавечых. Ну што, яшчэ не надаку чыла? Тады слухай далей. Аб 500 яе казематах, дзесятках фортав, 30-кіламетровай абаронай лініі можна даведацца з гістарычнай і даведачнай літаратуры. Уражвае літаральна кожны факт, гэта ж помнік беларускай гісторыі. Але асабіста мяне больш за ўсё інтыгуе пачутыя некалі легенды аб падземных хадах, якія расходзіліся на дзесяткі кіламетраў у розныя бакі. Адзін з іх, паводле паданняў, выводзіў на процілеглы бераг Буга, цяпер гэта тэрыторыя Польшчы. Другі цягнуўся на паўсотню кіламетраў і заканчваўся аж каля Белай вежы, што ў Камянцы. Безумоўна, уяўіць сабе такія працяглыя лабірынты цяжкавата. Тым больш што дакументальных пачвяджэнняў не знайдзена. Але і зусім адмовіцца ад

такіх меркавання ў чамусьці не хочацца. Хто ведае, ма-
быць, менавіта ў такіх пераходах хаваўся ў пачатку
вайны апошні невядомы абаронца цытадэлі — яшчэ
адна легенда ці быль, яку ю так пераканаўча напісаў
Барыс Васіль еў. Памятаеш, гэтаму мужнаму салдату
войскія ўшанаванні аддавалі нават в орагі!»

— Ага! — пазяхаючы, адказала я. — Дзядулечка, а
расскажы яшчэ што-небудзь. М не так прыемна, калі ты
мне нешта рассказываеш.

— А пра што б ты хацела?

— М яне на днях спыталі: «А што табе найбольш
падабаецца ў Мірскім замку?» А я і не ведала, што
адказаць, бо толькі некалькі разоў пра яго і чула.

— Зразумеў тваю наводку. Тады слухай. Магутныя
муры і вежы гэтага замка відаць здалёк, а зблізу яны
ўражваюць величчу і непрыстыднасцю. Нават цяпер, калі
праляцеўшы над ім стагоддзі нібыта прыязмлі сцены,
непагадзь і сонца выбелілі цагляну ю тынкоўку, мохам
пакрылі гранітныя камяніцы. Пяць стагоддзяў мінула,
як была ўзвядзена гэтая цытадэль на сядзібе
беларускіх магнатаў Іль інічай — квадратнае
збудаванне з вежамі па вуглах і над брамаю ўвахода.
Два рады байніц разлічаны на стральбу з цяжкіх гармат.
Вежы, якія выступаюць за лінію сцен, маюць адноль-
кавыя абрывы, але кожная аздоблена па-свойму, што
надае замку арыгінальнасць, дэкаратыўнае багацце і
прыгажосць. А да таго ж служыць «грамаднай
граматай» для вучоных-археолагаў, па якой яны маюць
магчымасць «прачытаць» усе стылі гісторычнага
дойлідства за пяць вякоў. На пачатку XVI стагоддзя
Мірскі замак перайшоў у валоданне князёў Радзівілаў.
Яны дабудавалі яго ў тагачасным модным стылі

рэнесанс. Вось тады быў узведзены ўздоўж усходняй і паўночнай сцен прыставаны для панскіх пакояў трохпавярховы палац з вапняковымі параламі, ліштвамі, балконамі. Шмат войні асад перажыў замак. Асабліва яму дасталося ў 1812 годзе, калі пад векавымі сценамі адбываліся самыя вялікія бойкі паміж дзвюма конніцамі: рускага генерала Платава і французскага маршала Даву. З рук у рукі пераходзіла крэпасць. Вядома, не абышлося без разбурання, і замак пасля той вайны доўгага заставаўся нежытым. Аднак выстаяў, прараз у се буры і нягоды пранёс сваю веліч. Адным з першых сярод гістарычных помнікаў Беларусі Мірскі замак быў узяты пад ахову дзяржавы. Ужо з 1983 года пачалася паступовая рэстаўрацыя. М не давялося там пабываць, калі была адноўлена толькі адна з вежаў. Мы ўзышлі на самую верхнюю пляцоўку з вокнамі-байніцамі на ўсе бакі свету. Краявід адтуль цудоўны! Дагледжаныя палеткі, пералескі, утульная вёсачка, а ў люстэрку возера — таямнічае адлюстрыванне векавых муров. Быліны спакой і замілаванне... Ужо цяпер раашэннем сесіі камітэта ЮНЕСКО замкавы комплекс «Мір» унесены ў спіс светнай культуры найспадчынны. У гэтым спісе такіх аб'ектаў — 690 па ўсёй планеце. І Беларусь у першыню названа ў ліку дзяржаў-ахоўнікаў гістарычных помнікаў су светнага ўзроўню: замка ў Міры і прыроднага запаведніка Белавежская пушча...

Гэта былі апошнія слова, якія я чула, бо заснула.

Прараз некаторы час я пачула ад свайго дзядулі чарговы, ужо чацвёрты аповед. Дзядуля апавядаў: «Узнімацца па каменных прыступкаху неабсяжную, прашытую золатам сінь і не адрываща ад зямлі, яе траў і дрэў — да гэтага імкнуліся і ў гэтым знаходзілі заспа-

каенне і радасць сотні славутых і незгаданых дойлідаў, якія стваралі аблічча нашых гарадоў.

У Нясвіжскім замку больш за ўсё ўражвае ягоны сілуэт. Час і людзі бязлітасна паранілі гэты помнік даўніны. Шэсцьдзесят гадоў назад, з надыхом «чырвонага верасня», расчынілася чыгунная брама рэзідэнцыі Радзівілаў, і несвіжане ўпершыню ўбачылі раскошныя залы з партрэтнай галерэяй, старажытной зброяй і рыцарскімі даспехамі, з калекцыяй слуцкіх паясоў. На замкавым дварышчы стаялі паўкру жжам старадаўнія гарматы і піраміды ядраў... Гэтага сёння німа. Замак, калі глядзіш на яго з-за возера, плаўна расце ў гару, у трымліваючы агромністым падмуркам усю рукатворную выспу. У гэтымягкім сіла і прыгажосць. Цяжка паверыць, што якіх-небудзь дзвесце гадоў назад ён стаяў у гордай адзіноце: вакол замка да самага гарызонта распасціралася голая рапініна. На пачатку мінулага стагоддзя князь Атоні паставіў памятны знак у гонар сваёй жонкі Марыі дэ Каастэльяна, якая разбіла на ўсёй калязамкавай прасторы прыгажэйшы ў Еўропе парк. Пачатак паклала магутная таполя. Ёй адзычылі вялікую паліну, а наводдаль, на пачцівым аддаленні, разышліся кляновыя і ліпавыя алеі, спляліся ў жывыя шатры рабіны і лістоўніцы. Улетку ўсё навокал адначасна і неадхільна: з іхаценне і шолах лісця, птушыны грэй — не стае сіл «выскачыць» з гэтай явы. Але дзень ідзе на спад, і праз сетку дажджу або мітусню пу хкіх сняжыннак наплываюць выявы мінулага. Рэальнасць нельга адлучыць ад паданняў і легенд. Яны абвастраюць зрок і напаўняюць душу марамі...

Чатыры з паловай стагоддзі назад прыгажуня Барбара Радзівіл стала польскай каралевай. Свякру ѿ Бона Сфорца атруціла нявестку, і ня ўцешны муж з

дапамогай алхімікаў выклікаў яе на спатканне. Прывід назаўсёды застаўся ў Нясвіжскім палацы...

Нясвіжчына — гэта адкрытая кніга, да якой мы звязртаемся зноў і зноў...»

З цягам часу я пачула і яшчэ адзін дзядулін аповед, апошні.

«Гісторыя чалавецтва — су цэльны шэраг войнаў. Ніводная з іх не праходзіла без болю, гора і слёз. Толькі праз землі Белай Русі больш за 600 разоў перакатваліся крыжавыя хвалі. І кожная з такіх хваляў уносіла ў акіян небыцця тысячи і тысячи лепшых сыноў Бацькаўшчыны, яе абаронцаў. Але сярод усіх гэтых войнаў і змаганняў вылучаеца бітва, якую, у адрозненне ад многіх іншых, забываць нельга. Гэта была Грунвальдская бітва 1410 года, альбо, як называюць яе на Захадзе, бітва пры Таненбергу. Доўга, быццам свінцовая хмары, выспявала яна над Мазавецкім полем сваім крываўым дажджом, першым пралілася над Еўрапай. То быў час, калі Русь знемагала пад татарскім ігам, а Еўropa трымцела перад рыцарамі Лівонскага, а затым і Тэўтонскага ордэнаў, што агнём і мячом падпар адкоўвалі сабе захопленыя землі. Карэннае, негерманскае, насельніцтва прыгэтым альбо знішчалася, альбо падвяргалася гвалтоўнай асіміляцыі. Па Эльбе і Одэру не стала палабскіх славянаў, зніклі зямчальцы, лівы, іншыя малыя народы Прывалтайскі. Першым выняў з похваў свой меч супраць псоўрыцараў на Чудскім возеры наўгародскі князь Аляксандр Неўскі, прамовіўшы перад рашаючай бітвой вешчыя слова Евангелля: «Не ў сіле Бог, а ў праўдзе!» Адстойваць гэту праўду не аднойчы давялося і князям заходніх рускіх земляў, адсечаных ад вялікай Русі ў

выніку татарскага нашэсця і ўвайшоўшых у склад Вялікага княства Літоўскага. Вось на такім супрэчлівым гістарычным фоне разыгралася 15 ліпеня 1410 года Грунвальдская бітва. Супраць Тэўтонскага ордэна, які даволі-такі ўжо нашкодзіў су седзям, аб'ядналіся многія ўсходнееврапейскія народы: палякі, літоўцы, рускія, чехі, венгры і нават татары. І зноў пад харугвамі ВКЛ сталі баявыя дружыны Белай Руці. Сабралася іх больш за сорак харугваў. Дзесяць харугваў, паводле хронікі, асабіста выставіў Вітаўт. Перад смяротным ворагам аб'ядналіся не менш заклятыя ворагі — польскі кароль Ягайла і вялікі князь літоўскі Вітаўт. У самым цэнтры бітвы троны маленскія палкі на чале з Юр'ем Мсціславскім прынялі на сябе галоўны ўдар краіжакоў. Пасечаны першы полк. Але два іншыя праబіліся скрозь варожыя шэрагі і прыкрылі сабой аголены правы фланг палякаў. У той дзікай, бязлітасной сечы, прадбачачы вынікі бою, набліжаныя магістр а Тэўтонскага ордэна Ульрыха Юнгінгена працягвалі яму ўцякаць, аднак ён горда адказаў: «Не дай бог, каб я пакінуў гэтае поле, на якім загінула столь кі му жоў, не дай бог». Ён так і застаўся, як і тысячы іншых воінаў, на tym Mазавецкім полі. На яго магіле ляжыць невялікі камень, а ў гонар яго пераможцаў тут узняўся велічны помнік.

У 1990 годзе я быў на штогадовым свяце літоўцаў і палякаў з нагоды той далёкай перамогі. Аднак выступіць на ім нікому з беларускай дэлегацыі так і не далі. Не было тады, аказваецца, такога народа, як беларусы. Літоўцы і палякі былі, а вось беларусаў, праабачце, не было... Што ж, не ў першы і не ў апошні раз «цывілізаваная» Еўропа спрабуе не зауважаць сваіх выратавальнікаў. Ды толькі «помнит мир спасенный...».

Праўда, гэта ўжо пра іншую вайну. Тую, у якой Беларусь
страціла кожнага трэця га».

Але аповед пра вайну, у якой загіну ў кожны трэці, я
не пачула і ўжо не пачу ю ад майго дзядулі ніколі...

Перад смерцю дзядуля сказаў: «Памятай і шануй
тое, што я табе апавядаў тымі летнімі вечарамі. Але
памятай і тое, што самае галоўнае на свеце — гэта
любіць і паважаць самае драгое, што ёсць у чалавека,
яго Радзіму, яго Бацькаўшчыну...»

...Мінае год за годам, а тыя слова, што сказаў
дзядуля, паміраючы, незабываюцца...

Дзякую табе, дзядулька, што сваю мудрасць жыцця,
мудрасць любві і павагі да роднага кутка, да ўсяго
нашага, белару скага, ты перадаў, прывіў і мне!

Святлана Талатай
(14 гадоў, г. Іванава Брэцкае вобл.)

Янава

Маё Янава.

Гэта — не праста назва, слова,

Гэта — кавалачак душы,

Хуткія імкненні,

Павольныя жаданні,

Роздумы ў цішы.

Гэта — народныя гулянні:

Танцы-пляскі і спяванні,

Шчырасць, сціпластць беларусаў,

Выраб куфраў, вышыўка абрусаў.

Тут не тое каханне ўжо,

I не тыя ўжо мары,

Тут смутак праходзіць першым дажджком —

Тут не праста хмары,

А надзей караблі,

Плыўучыя па небу,

Каб людзі разумелі і маглі

Поўнуюдаваць ацэнку хлебу.

Тутне праста сонца,

Што так бяжыць і свеціць.

Гэта — дабрыня бясконца,

Што за янаўцамі глядзіць.

Тутне праста рэчка:

Ніколі не крычыць, не згрыніць,

Яна не дасць, каб была спрэчка,
Яна ўсіх паміръшь.
Тут навокал лес няпросты,
Ён сябра янаўцам даўно:
Ён дасць і дрэва, і бяросты,
Зрабіць каб дом, падправіць каб гумно.
Тутняпростая дарога:
Яна параду ў шлях ваш дасць,
Не дазволіць, каб была трывога,
Яна не дасць у роспач вам упасць.
Тутняпростае паветра:
Яно і вылечыць, і натхніць,
Пажадае спадарожнага вам ветра,
Яно не зможа вас стаміць.
Тут і дожд়, і снег —
Такіх вы нідзе не пабачыце,
Тут такія ўсмешкі і смех
(Пра сябе вы гэта адзначыце).
У Янаве так,
Як нідзе не ёсць.
Тут прытулак знайдзе жабрак,
Будзе хлеб-соллю сустрэнуты госьць.
Ці блізка вы дзе будзеце —
Заходзьце, рады будзем.
Мясцін нашых ды й нас не забудзеце,
І мы вас не забудзем!

Жыхары гэтага невялікага гарадка на Палессі лю-
бяць яго такім, які ён ёсць. І стараюцца зрабіць яшчэ
лепшым. Гэта адчуваецца на кожным кроку.

Месца для Іванава мае продкі выбіралі грунтоўна
— вакол роўная, быццам выпрасаваная, зямля, на якой
так добра растуць бярозы і таполі. Нават у суровую
зіму гэтыя мясціны абых одвяць бокам халады. Балоты,

рэкі, рачулкі, азёры надаюць асаблівую мяккасць клімату. Таму так прывольна адчуваюць сябе тут птушкі і такія пышныя кароны дрэў гарадскога парку.

Мяккасцю вызначаецца і гаворка іванаўцаў — напеўная, з абавязковым оканнем. І ці не таму такім задушэўнымі здаюцца тутэйшыя песні? Многія песні бяруць свой пачатак ў далёкім мінулым, калі не было яшчэ Іванава, а стаяла простая вёска Порхава. Архіўныя дакументы сведчаць, што горад Іванава мае цікавую і багатую гісторыю. Так, у 1423 годзе вялікі князь літоўскі Вітаўт, якому належала вёска, падарыў яе Луцкаму кафедральному касцёлу. У 1465 годзе луцкі епіскап Ян Ласовіч перайменаваў вёску Порхава ў горад і наваў яго ў свой гонар Янавам. Аб яго прагнасці не адзін востры верш склалі ў народзе. Так, землі, якія яму належалі, ён здаваў у арэнду за вялікую плату. Ян Ласовіч дазволіў гаражанам варыць піва, але браў з іх за гэта гроши. Выдатныя мясцовыя півавары, прадукцыя якіх асабліва славілася, тады жартавалі на кірмашах, што ў кубках цяпер адна горыч — усё, што засталося пасля падатку касцёлу. Калі хто з гаражан хацеў пайсці на паляванне або палавіць рыбу, то спачатку павінен быў рамантаваць грэблі.

У 1497 годзе вялікі князь літоўскі Аляксандр Ягелончык дазволіў праводзіць па тры кірмашы на год.

Луцкія епіскапы потым пераўтварылі Янава ў другую рэздэнцыю. У горадзе з'явілася шмат прыгожых будынкаў, у ім налічвалася больш за 500 дамоў. На вуліцах заўсёды было шматлюдна.

Два вялікія пажары (1525 і 1575 гадоў) знішчылі драўляны гарадок. У трэці раз ён пачаў адбудоўвацца ў сярэдзіне XVII стагоддзя. Ды толькі не спяшаліся людзі на месцы былых паселішчаў сяліцца. Насельніцтва Янава расло марудна.

Да канца XVIII стагоддзя Янава знаходзілася ў складзе Вялікага княства Літоўскага. У 1795 г. тэрыторыя сучаснага Іванаўскага раёна была далучана да Расійскай імперыі ў выніку падзелу Рэчы Паспалітай. Уключана ў Пінскі павет Мінскай губерні. Спачатку Янава было мястэчкам Кобрынскага ўезда Слонімскай губерні, з 1797 года — Літоўскай, а з 1801 года — Гродзенскай.

У 1812 годзе на кароткі час Янаў занялі французы-вайскі.

У 1879 г. пажар знішчыў у Янаве 126 дамоў. Згодна з дадзенымі перапісу 1897 года, у Іванаве працьваваў 3041 жыхар, налічвалася 2768 пабудоў, у тым ліку 715 дамоў (толькі 9 з іх каменныя), дзеянічалі народнае вучылішча, царкоўнапрыходская школа, фабрыка, скураны і загляны заводзікі, маслабойня і 5 млыноў. У 1914 годзе тут налічвалася 11 дробных прамысловых прадпрыемстваў. Асноўны занятак насельніцтва — земляробства, дробны гандаль.

У 1915—1918 гадах Іванава было захоплена кайзераўскімі войскамі, а ў 1919—1920 гадах — польскімі. Савецкая ўлада ўстаноўлена ў 1920 годзе, тады ж утвораны Драгічынскі павет, у які ўвайшла большая частка тэрыторыі раёна. У наступным 1921 годзе раён увайшоў (у складзе Пінскага ўезда Палескага ваяводства) у склад Польшчы, паводле Рыжскага мірнага дагавора.

У 1939 годзе Іванаўшчына стала свабоднай. З 27 чэрвеня 1941 года па 16 ліпеня 1944 года раён акупаваны нямецка-фашисткімі захопнікамі. Але яго жыхары не скarylіся ворагу. У Янаве і раёне дзеянічалі падпольныя райкамы партыі і камсамола, партызанская атрады, выдавалася газета. 16 ліпеня 1944 года Іванава вызвалена ад гітлераўскай нечысці воінамі 48-

й і 55-й гвардзейскіх стралковых дывізій і іншых злучэнняў.

У 1954 годзе скасавана Пінская вобласць, Іванаўскі раён увайшоў у склад Брэсцкай вобласці, а 8 студзеня Іванава стаў цэнтрам раёна.

У 1971 годзе гарадскому пасёлку Іванава нададзены статус горада.

Існуе ў нас і свая легенда аб паходжанні назвы Іванава.

Чалавек заўсёды верыў у лепшую светлу ю будучыню, у то е, што неўзабаве ўсё пераменіцца і жыць стане значна лягчэй — усяго будзе поўна і на стале, і ў хаце, і ў полі, і ў двары. Аднак ішоў час, але жыццё заставалася нязменным (мяняліся толькі эксплуататары простага люду ды формы ўціску і прыгнёту). І заставалася народу прыдумваць палёгку ў будучым лепшым жыцці ў казках, легендах, паданнях, былінах.

Так з'явіліся паданні пра таямнічыя незлічоныя скарбы. Асабліва цесна адшуканне такіх скарбай злучана з легендамі і паданнямі, што спакон вякоў супраджаюць ночь на Івана Купалу. У гэтую ночь людзі шукаюць скарбы, якія, па легендзе, можна адшукаць толькі на Купалле. Найшчаслівейшым будзе той, каму пашчасціць знайсці цудадзейную папараць-кветку, якая, згодна з народнымі паданнямі, цвіце толькі ў купальскую ночь. Сарваўшы кветку, чалавек атрымае магчымасць бачыць у нетрах зямлі скарбы, мець золата і серабра столькі, колькі пажадае.

Вось так і здарылася ў нашым выпадку.

Жыў-быў даўно хлопец Янка. Нічым асаблівым не вылучаўся ён сярод равеснікаў, акрамя таго, што быў надта ж дапытлівы і ніколі не адчапляўся да тых пор, пакуль не даведваўся патрэбнага. Асабліва любіў ён

бавіць час са сваім дзедам, які заўсёды распавядаў яму про цьму гісторый пра розныя здарэнні. Часта згадваў і пра купальскія цуды. То пра Цярэшку-шаўца раскажа, то распавядзе пра якіх-небудзь хлопца ці дзяўчыну, што з-за прагі да багацца шукалі ту ю самую чароўную папараць-кветку.

Ужо даўным-даўно спяць усе ў хаце, а на печы ціхен'ка гамоніць дзядуля ды ўважліва-уважліва, баючыся прапусціць хоць слова, слухае ўну к. Ляжаць яны, прытуліўшыся адзін да аднаго, стары і малы, і нібы далёка-далёка адсюль у гэты момант знаходзяцца. І ўяўляеца ім, што дрэвы перах одзяць з месца на месца, размаўляюць паміж сабой пра сёе-то е. Быццам бачаць дзед з унукам нейкага чалавека, ідулага па лесе ў купальскую ноч у пошуках цудадзейнай кветкі. Раптам ён яе знаходзіць, і прадстаюць перад незнамцам усе скарбы, пачынае размаўляць з дрэвамі, кветкамі, даведваючыся пра ўсе таямніцы. Чалавек пачынае ведаць, што ёсьць кахранне, гора...

Толькі пад самую раніцу засынаюць дзед з унукам...

Сам не свой хадзіў Янка пасля такіх, вярэдзячых душу, апавяданняў. Ніяк не мог ён дачакацца прыходу доўгачаканай славутай купальскай ночы. Тады ён абавязково пойдзе шукаць у лясной глушки кветку папараць, каб потым завалодаць незлічонымі заклятымі скарбамі.

Нарэшце ўсё ж дачакаўся. З раніцы месца сабе не знаходзіў, круціўся, насіўся туды-сюды, есці нічога за цэлы дзень не ўзяў. Гаманілі ў гэты дзень у вёсцы, што толькі адзін раз у год можна выкапаць з зямлі заклятыя скарбы — у ноч на Івана Купалу. Выслухаў і гэта ўважліва Янка дый вырашыў па-спрабаваць.

Адгаворваў яго ад таёй задумы стары дарадчык, але не паслухаўся ўнук — пайшоў.

На дварэ стаяла цёплае вільготнае надвор'е, тамуnochka ніякага страху і баязлівасці не выклікала. Толькі выйшаў Янка за вёску, убачыў, нібы тыя скарбы ў зямлі гараць. Пайшоў далей, адкуль ні вазьміся — зграяваўкоў. Давай хлопец махаць нейкім дрынам, што трапіўся пад рукі. Ледзьве адбіўся. Пакрочыў, знясілены, далей. Бачыць — свеціцца пагорачак непадалёку. Падышоў да яго, капануў кіем, а там як загрыміць, затрашчиць нешта жудаснае. Не вытрымаў Янка, пабег адгуль, нібы за ім сотня сабак гналася. Бег, нібы на крылах ляцеў! Ім чаў, ім чаў ён ды і налячеў прама на пышны куст папараці, які... цвіў, і цвет гэтых дзівосным агнём, здавалася, асвятляў усё навокал. Янка ажно аслупянеў, гэтак нечакана ўсё здарылася. Схапіў хлопец цветку ў далонь і не адчуў, як яна пякла ці спапяляла. Сэрца ледзьве не выскачыла ад радасці з грудзей. Упрыскачку панёсся хлопец дамоў, каб падзяліцца сваёй радасцю-шчасцем. Бяжыць, а цветку ў руцэ трymae.

З таго часу пачаў Янка ў родную хату скарбы прыносіць. Многа грошай займелі ў гаспадарцы, нават суседзям пакрыху пазычалі.

Усе родныя Янкі началі ганарыцца такім раптоўным узбагачэннем. Неяк позней восенню, пасля моцнай буры, вырашыў пайсці хлопецу пошуку самага вялікага скарбу, аб якім ні на хвіліну не пераставаў марыць. Пагаварыў перад дарогай са сваім адвечным дарадцам-дзядулем і пайшоў у лес. Доўга хадзіў, стаміўся, але так нічога і не знайшоў. Раззлаваўся і павярнуў назад. Павярнуць-то павярнуў ды не заўважыў, як пераступіў старую ліпу, паваленую ветрам. А

гэтага яму нельга было рабіць ні ў якім разе. Толькі пераступіў дрэва, адразу жачуў, што не разумее больш гаворкі лясоў і пачынае траціць сілу. Убачыў таксама, што кветкі засушанай у далоні няма. А ногі ў каленях падломваюцца ад стомы. Неяк усё-ткі дабраўся да хаткі, што была непадалёку, і ўпаў нежывы.

Вось да чаго заклятыя дармавыя грошы даводзяць. Месца тое людзі сталі зваць Янкава, або Янава. Цяпер гэта Іванава, але мясцовыя жыхары па-ранейшаму часта яго Янавам завуць.

Станіслаў Асон (14гадоў),
Аляксей Асон (16 гадоў),
в. Карабы-2 Глыбоцкага р-на Віцебскай вобл.)

Нашы падарожжы

Вуліца Грунвальдская

Вуліца Грунвальдская, вуліца Касцюшкі. Сама гісторыя ў гэтых назвах, гэта гонар народа, годнасць дзяржавы. На жаль, не нашай. Мы ходзім па вуліцах Леніна і Дзяржынскага, жывём на Калініна і Суворава. Няхай чылійцы аб'яўляюць сваім нацыянальным героем Ігната Дамейку, пра рэстаўрацыю сядзібы Тадэвуша Касцюшкі рупіцца пасольства ЗША, а пра ўшанаванне памяці Адама Міцкевіча — Саюз палякаў Беларусі. Мы не шкадуем.

Лістаю старонкі кнігі «Geografia powszechna illustrowana», выдадзенай у Варшаве ў 1897 годзе з дозволу цар скай цэнзуры ад 25 лістапада 1896 года. Гэта пераклад на польскую мову з немецкай кніжкі «Die Erde in Karten und Bildern». Цікава пачытаць пра разныя краіны і іх людзей, паглядзець на карты, дзе сустрэчаюцца назвы, якіх зараз няма ў геаграфічных даведніках. Яно і зразу мела, бо больш за сто гадоў мінула з таго часу. Распаліся імперыі, былыя калоніі сталі самастойнымі дзяржавамі. А мы? Што там пра нас напісана? На старонцы 379 аўтар прафесар Amand

Frejherr von Schweiger-Lerehenfeld піша, што «беларусы стаяць ніжэй па сваёй энергii фізічнай і заможнасці за велікаросяў. Беларус ёсьць ціхі, тупы, лянівы, непрадпрымальны, займаецца выключна землярствам, не здольны да рамёстваў, заўсёды гасцінны і пачцівы. Мова беларуская, з'яўляючыся асобным дыялектам, мягчэйшая за велікарускую». Такім бачыў нас свет. Мама адкладае ўбок кніжку, мы маўчым. Ці ж гэта пра нас? Ці ж мы такія?

Мінулагодня зімовыя вакацыі правялі ўсёй сям'ёй у Польшчы. Там у горадзе Аструда, на вуліцы Грунвальдской, 44/2, жыве мая цёця Аля. Яе сын Войцэх па адукацыі музыкант, грае на аргане ў касцёле, займаецца выдавецкай дзейнасцю і вельмі любіць літаратуру і гісторыю. Ад іх кватэры да таго самага Грунвальда — 27 кіламетр аў, да Мальбарка — 90. Нягледзячы на тое, што ўся Польшча рыхтавалася да Каляд і вуліцы зіхацелі ад мноства гірляндаў, тлумы людзей тоўпіліся ў магазінах, выбіраючы падарункі для роных і блізкіх, Войцэх знайшоў час паказаць нам мясціны, дзе, як ён сказаў, «дыхае гісторыя». Вялікі снегапад 22 снежня паралізаваў рух на трасах Мазурскага паазер’я. Дарожным службам спатрэбліся суткі напружанай работы, каб расчысці снежныя заносы. І ўжо на другі дзень на старэнь кай BMW мы ехалі ў Мальбарк. Тут захаваўся вялікі гатычны комплекс крывацкага замка XIII—XIV стагоддзяў. Сёння гэта найвялікшая крэпасць у Еўропе. Нашы крокі па брукаваным раздаюцца сярод высокіх сцен трох замкаў. З прычыны надыходзячага свята тут няма турыстаў і зачынены выставка гусарскай зброя і рыцарская зала. Стары сівы пан, які, напэўна, памятае Вялікага магістра, размаўляе з Войткам. Брат

піхае мяне пад бок і шэпча: «Ці чу еш ты крокі? Гэта, напэўна, сам Ульрых фон Юнгінген. Зараз тут збяруцца рыцары і госці. Будуць грымець трубы і лязгаць зброя. Думае магістр, што яго ордэн можа су працьстаяць у сяму свету». А я адчуваю, як ад гэтага логава вее страшнай сілай. Мы моўчкі азіраемся на вежы і высачэзныя сцены. Крэпасць здаецца непрыступнай.

Даведаўшыся, што мы з Беларусі, што зу сім недалёка ад нас Вільня, стары чалавек раіць нам абавязкова наведаць Грунвальд, які палякі чаму съці завуць не «зялёны лес», а «зялёнае поле». Мы ездзем туды. Музей таксама не працуе. Мама з Войткам размаўляюць па-руску, бо ён гэту мову калісь ці выву чаў у школе. Зразумела, што тэма іх гутаркі — гісторычная. Спрэчных пытанняў многа. Хто такі Ягайла? Як вялікі князь стаў польскім каралём? Чуюць нашы вуши і пра Крэўскую унію. Паступова тэмпература размовы дасягае свайго піка. Войтэк пераходзіць на сваю мову, а мама — на сваю. Чые воі рабілі крыжаю ў ліпені 1410 года? Мы адыходзім ад дарослых і дзёма па полі. Усё засыпана глыбокім снегам. Канешне ж, тады тут не было шашы ад Стэнбарка (Таненберга) да Людвігова. Напэўна, дарогі беглі трохі інакш, а ўздоўж іх размяшчаліся крыжацкія войскі. Насу праць, на адлегласці «на тры стралы», на краю парослых кустоў пагоркаў размясціліся войскі Вялікага княства і Кароны. Сорак харугвай прывёў князь Вітаўт, а пад харугвой у яго служыць некалькі тысяч чалавек. Ідуць яны пад рознакаляровымі сцягамі, але з аднолькавай літоўскай Пагоняй. Напэўна, не акінуць вонкам было ўсё гэтае войска.

Вось Вітаўт без шлема, у бліску ючых даспехах на

кані пр аля цеў паміж радамі р ыщараў. Зараз пачнецца бітва. Задр ыжыць зямля, калі хар у гвы, як лавіны, усё будуць змятаць на сваім шляху. Уздр ыгну ѹца літвіны пад страшным націскам немцаў. Бітва ператвор ыща ў крывавую сечу. Сотні і тысячы р ыцар аў палягуш з абодвух бакоў. Літвіны, якіх можна было разбіць, але нельга было перамагчы, зноў ураганам паляяць у бітву на сваіх конях. Пачнецца такое кровапраліцце, што чалавече вока нічога ўжо не зможа адрозніць. Параненны вастрыём літоўскага мяча магістр некаторы час будзе абараняцца слабеючай рукой, пакуль рагаціна не паваліць яго на зямлю. Цела Вялікага магістра Ульрыха фон Юнгінгена літвіны прынясуть і пакладуць перад Ягайлам. Войска крыжакоў перастане існаваць.

І будзе разбіта ў гэты дзень уся нямецкая сіла, якая залівала няшчасныя славянскія землі. Таму, мама і Войтэк, не трэба спрачацца пра тое, чый Грунвальд. Ён наш, наша мінулае, наш гонар і слава.

А беларусы, пан прафесар фон Швайгер-Лер эхенфельд, не «ціхія, лянівыя і туptyя», а цярплівыя да пары, да часу.

Сустракай мяне, Кірыла

Пруднікі, Бярозкі, Валяр'яны, Васілішкі. Сярод гэтих тапонімаў — дысанансам назва Ленін, потым зноў прыгожыя беларускія Мілевічы, Юркевічы, Браніслаў — і мы ў Жыткавіцкім раёне Гомель скай вобласці. Яшчэ 30 кіламетраў, вялізны мост праз Прыпяць, пабудаваны там, дзе калісьці была паромнай пер аправа, — і нас сустракае старажытны Тураў. Тут жылі і жывуць мае палескія родзічы, тут нарадзіўся мой дзед Пракоп.

Я люблю прыяджаць сюды да дзядзькі Есіпа. На восьмым дзесятку ён у сё яшчэ з аўзяты рыбалоў. Ведае Прыйці лепш за любога лоцмана. Любоў да ракі ў яго з дзяцінства. І калі працаваў электрыкам у мясцовым калгасе, таксама знаходзіў сабе гадзіну для рыбалкі, і зараз, на пенсіі, наколькі дазваляе здароўе, ён не забываеца пра раку. Яго цесць, Кірыла Сарамаха, быў знаны ў Тураве рыбак, я кому не было роўных. Здавалася, з чоўна ён і не вылазіў. Спачатку былі вёслы, потым адным з першых прыдбаў сабе матроную лодку, за што і атрымаў мянушку Матор. Кірылаў у сяле было некалькі, а Матор — адзін. У маладосці, ажаніўшыся з прыгажунай Матрунай, пабудаваў сабе хату каля самай Прыйці. Зараз раз'ехаліся па свецце шасцёра яго дачок і трынаццаць унукаў. Няма ў жывых ужо ні Матруны, ні Кірылы.

Усё жыщё стары не забываўся на сваю праваслаўную веру, казаў, што вера — вялікае дабро. Рад быў, што хоць на старасці гадоў даведаўся пра знакамітага цёзку Кірылу Тураўскага і шкадаваў, што столькі пакаленняў палешу коў вырасла адлу чанымі ад сваёй славнай гісторыі. Вельмі ж хацеў пабачыць помнік, які будаваўся на Замкавай гары, ды не дажыў зу сім трошкі... Праз увесь пасёлак едзем на ўскраіну Турава. Сам Кірыла Тураўскі сустракае нас тут. Ру кі яго прыціскаюць да грудзей книгу, на вокладцы якой — крыж. Разу меў ён усю важнасць рэлігійнага выхавання людзей. Таму і пісаў свае паданні, прыпавесці, павучанні і каноны на хрысціянска-этычныя тэмы.

А нам спатрэбілася во сём стагоддзяў, каб зразумець талент і веліч гэтага чалавека і ўсвя доміць, дзе карані нашай культуры.

Малюся за ця бе, Беларусь

Летнія канікулы для мяне з братам пачынаю ща не 1 чэрвеня, а 30-га. Цэлышыцца мы чакаем гэтага дня, калі разам з полацкай моладдзю пойдзем да Маці Божай у Будслаў. Сёлета для нас гэта ўжо пятая пілігрымка. Ад спёкі становіща мяkkім асфальт і прыліпае да падэшваў красовак. Тоўсты слой пылу пакрывае лісце дрэў і траву. У гарачым павегры, напэўна, зусім адсу тнічае вільгаць. Стаміліся нашы ногі, а ў сэрцы радасць. Мы спяшаемся да цудадзейнага аброза. Сюды заўсёды ішлі і ехалі нашы дзяды-прадзеды, шчыра веручы, што знайдуць тут дапамогу. Нас гасцінна сустрэкаюць жыхары ўсіх вёсак. Старэнкія бабулі плачуць ад шчасця, што дачакаліся часу, калі можна свабодна выказаць саю веру, калі маці можа, не хаваючыся, весці за ручку свайго сынка ці дачушку ў касцёл або царкву. Некаторыя ж здзіўлены пазіраюць, не разу меючы, якая сіла прымушае гэтых хлопцаў і дзяўчат ісці ў 30-градусную спёку пешшу з Полацка ці Глыбокага ў Будслаў, замест таго каб прыемна правесці час на беразе возера. У вёсцы Варганы мы заўсёды прыпыняемся. Каля самай шашы нас сустрэкае крыж, зроблены з камяней, і фігура Маці Божай, устаноўленая таксама на камені. Зрабіў усё гэта Аляксандр Аляксандравіч Калбасіч, чалавек немаладога веку. Яго каменныя кампазіцыі прыцягваюць не толькі нашу ўвагу. Часта ту спыня юцца легкавушкі, што імчаць на Мінск ці з Мінска. Яго жонка Ніна Сцяпанавна ветліва прапануе нам выпіць халоднай вадзіцы са студні і проста адпачыць. А Аляксандр Аляксандравіч кажа, што гэтыя крыжы — знак яго

ўдзячнасці Пану Богу за выр атаванае жыщё.

Такія ж сустрэчы — у Порплішчы, Новай Вёсцы, Пароф'янаве. Людзі пра сяць памаліцца за іх родных і блізкіх, за хворых і нямоглых, за занядбаных і пакінутых.

Здалёк бачым вежы будслаўскага касцёла. Сёння цяжка ўявіць, што паўтысячы гадоў таму тут была пушча. У 1504 годзе кароль Аляксандр Ягелончык даў прывілей на гэты лес Віленскаму манастыру і браты бернардынцы тут пабудавалі буду — так тады называліся лясныя прытулкі. Потым была зроблена капліца, а пасля і касцёл, які быў названы ў гонар Найсвяцейшай Марыі.

...Усю ноч не спаў мінскі ваявода Ян Пац. Заўтра ён будзе сустракацца з самім папам рымскім. Успамінаў родны Мінск, свой прыгожы край. Сустрэча была незабыўная, з Рыма ваявода вяртаўся з падарункам Клімента XIII — абразом Маці Божай. Гэта было ў 1528 годзе. А ў 1613 годзе гэты абраз трапіў у будслаўскі касцёл. І ўжо ў 1617 годзе мястэчка загудзела: памаліўшыся перад абразом, стаў віду шчым сляпы Тышкевіч і ў той жа дзень пазбавіўся падучкі драгі чалавек. З таго часу ў Будславе адбываюцца нечуваныя пуды. Таму імкнутца сюды людзі. Разам з намі была група моладзі з Уладзіміра, святар з Конга, на пошце сустрэлі студэнтаў з Таганрога і аспірантаў з Новасібірска і Іркуцка.

Уражвае сама архітэктура святыні. Толькі фасад мае шырыню 50 метраў. Даўжыня касцёла — 62 метры, а шырыня папярочнага нефа — 39 метраў. Гмах мае форму крыжа і тры нефы. Над перасячэннем нефаў знаходзіцца гэтак званы «сліпы» купал, ён не мае вакон. Дзвёры ў паўночнай сцяне вядуць у капліцу святой

Барбары.

У касцёле захаваліся настенныея роспісы, намаляваныя алтары з калонамі. Стары алтар барочнага стылю знаходзіцца на сваім звычайным месцы — у прэзбітэрыі старога касцёла. У ім захоўваецца той знакаміты цудатворны абраз Маці Божай Будслаўскай. Прыгажосць храма выклікае цікавасць у навукоўцаў, гісторыкаў і мастакоў.

На прыстуках касцёла нашы бел-чырвона-белыя хусцінкі імгненна ўзлятаюць угару. Беларуская моладзь прынесла табе, Марыя, сваё думкі, імкненні, жаданні. «Заступніца наша, Маці Божая Будслаўская! асвяці нашы сумленні і сэрцы... беражы Айчыну нашу...»

З татам і мамай у снежні 2001 года бачылі Мальбарт, ішлі ў Будслаў у ліпені 2002 года, а ў жніўні ехалі ў Тураў Станіслаў і Аляксей Асоны.

Надзея Крыўко
(14 гадоў, г. Дзісна
Міёрскага р-на Віцебскай вобл.)

У вяршыні самых гонкіх дрэў
маланка з неба б’е...

Кожны народ не без роду і племені і мае
Летапіс свой і гісторыі след на
старонках.

M. Гусоўскі

...Праз гады і стагоддзі, непадуладная часу, нясе
свае стромкія воды Заходняя Дзвіна. Нясе цераз
бя скрайнія прасторы бязмежна дзіўных і прыгожых
края відаў Полаччыны...

Спрядвеку глядзіцца рака ў неба, адлюстр оўваючы
ці то белыя пухкія аблокі, плаваючыя па блакітнай
нябеснай плыні, ці то зоры, якія з ночы ў ноч назіраюць
за ўсім, што робіцца на зямлі, і асвятляюць шлях
падарожнікам.

Ты стаіш набер азе, глядзіш на шырокую водную
плынню... Чуеш, як бя сконца шэпчуць аб нечым хвалі,
як ім адгукаецца вефер шапаценнем лісця на дрэвах і
шорхатам маладой зялёнай красавіцкай травы, яшчэ
свежай і мяккай, нібы пу х? Так... Табе здаецца, што
рака расказвае пра нешта, ты ўсім сэр цам спрабуеш
зразу мець гэтыя тая мнічы аповед. І вось асобныя гу кі
меладычна сплятаюцца ў слова, слова — у сказы, і

ўжо цэлая гісторыя ўзнікае з небыцця і паўстае перад табою...

«Дзіўныя вы ўсё-такі істоты, людзі: усё спрабуецца разумець, за нешта змагаецца, кожны дзень робіце нейкія высакародныя ўчынкі дзеля прыгожага... і адначасова знішчаеце навакольны свет, жадаеце бачыць свае імёны ў гісторыі, а самі не памятаеце ўласных каранёў, гісторыю свайго роду, сваёй зямлі. Вы бясконца і непахісна жадаеце перамагчы час, каб праадбачыць будучыню, але ўсе ваны намаганні безвыніковыя. Чаму? Час — гэта дзіўная рэч. Ён можа марудна паўзіці ці шпарка бегчы. Ён увогуле ці то ёсць, ці то яго ня ма. Ён ідзе побач з вамі, разам з вамі, незалежна ад вас. Але галоўнаю яго асаблівасцю з'яўляецца тое, што ён ніколі не адкрывае будучага для таго, хто не памятае мінулага сваёй Бацькаўшчыны.

У глыб стагоддзяў уваходзіць гісторыя беларускага краю. А дметнай рысай вашага народа з'яўляецца тое, што ён заўсёды імкнуўся быць моцным духам сваіх прашчур аў, у збагачацца іх жыццёвым опытом. Вы і цяпер усюды распаўсюджваеце думку, што захавалі ту ю спадчыну, што пакінулі вам продкі. Але ж хіба гэта так? Вы запамятаўші пра самае галоўнае багацце сваёй гісторыі і культуры — мову. Вам здаецца, што яна непрыгожая, нецікавая і зу сімбядная на выразы. Але чаму ваша родная мова пабачыла такую знявагу? Таму што многімі стагоддзямі складалася яна на зямлі?! А можа, таму, што кожнае яе слова выпеставала чулай душа роднага краю? Або таму, што менавіта мова абыяндала вас у народа, які носіць светлае імя — беларусы?! Я цяпер ведаю толькі адно: вашым продкам вельмі сорамна за вас, бо тысячи і тысячи людзей

гу к да гу ка, слоўца да слоўца, песню да песні збіралі і зберагалі гэты бясцэнны скарб для сваіх няўдзячных нашчадкаў.

Адным з такіх людзей з'яўляецца слаўны сын беларускага народа, знакаміты на ўесь свет Францыск Скарына.

Народзіўся ён у Полацку, слаўным, маляўнічым горадзе. Багата гадоў назад гэта было, яўже сама шмат чаго не памятаю, але для такіх людзей, якім быў Скарына, час — не замінка, а дакладнасць — гэта не самае галоўнае для таго, чыя дзейнасць засталася ў вяках.

З самага дзяцінства Францыск імкнуўся да ведаў. Яго цікавіла ўсё, што адбывалася навокал, і з ву снай хлопчыка так і сыпаліся самыя розныя пытанні. Яны былі адрасаваны ўсім, хто знаходзіўся побач з ім: старэйшым братам, маці, суседзям. Асабліва хлопчык любіў цікавыя расказы свайго бацькі, які быў купцом. Яны здзіўлялі і захаплялі Францыска і прывілі яму цягу да падарожжаў. Але ж нішто не вабіла Скарыну так, як кнігі, яны засталіся яго радасцю на ўсё жыццё. Чытаць Францыск учыўся па Псалтыру з дапамогай бацькі, вельмі адукаванага і цікавага чалавека, калі той быў дома пасля працяглых паездак за мяжу. А калі бацькі побач не было, хлопчык чытаў самастойна. Пісаць жа ён учыўся без анія кай дапамогі з боку родных, якія нават не ведалі аб гэтым дзіўным яго імкненні авалодаць навукай пісьма. Першым аб гэтым даведаўся бацька малога, і адразу ж у яго чаму съці нарэзілася думка, што яго сын можа стаць вялікім чалавекам, вельмі разумным і адукаваным. Але для гэтага трэба было зрабіць першы крок.

Такім крокам стала пасту пленне Францыска ў школу пры манастыры каталіцкіх манахаў-бернардзінцаў. Калі малы Скарына прыйшоў туды, ён ужо добра чытаў і пісаў кірылічнымі літарамі і шмат для свайго ўзросту ведаў аб жыцці, дзякуючы сваёй непамернай цікаўнасці. Ён захапляўся вучобай. Усё новае, нязведанае выклікала ў ім моцнае жаданне больш і больш аку нацца ў гэты дзівосны свет навукі. І заўесь час навучання хлопчык прачытаў амаль усе кнігі, якія знаходзіліся ў бібліятэцы манастыра. Настаўнікі дзівіліся яго памяці, бо пасля азнаямлення з якім-небудзь творам Францыск мог прыгадваць і аднаўляць не толькі асобныя радкі ці старонкі, а нават і амаль увесь тэкст. Чытаў ён вельмі хутка. Адна і тая ж кніга ніколі не затрымлівалася ў яго больш, чым на тры вечары. Але тым не менш Францыск іх у се памятаў і любіў прамаўляць у руку і з твораў, якія найбольш падабаліся.

На жаль, толькі адносіны з хлопчыкамі былі больш складанымі. У той час, калі Францыск імкнуўся да сяброўства з дзецьмі, ім здавалася, што ён пазбягае іх і не жадае мець агульных інтарэсаў з тымі, хто яшчэ не змог дасягнуць падобных поспехаў. На няўмелыя, наїўныя спробы Францыска пасябраваць яны адказвалі шматлікімі знявагамі. Хлопчыку было крыўдана: ён не мог зразумець прычыну ўсёй непавагі да сябе. Спачатку самымі блізкімі яму чалавекамі быў бацька, які часта наведваў малога ў манастыры. Але ўнутраны свет сына мала цікавіў яго. У гэтай справе мы не маєм права яго асуджаць, бо бацька ў першую чаргу клапаціўся аб будучым хлопчыка. Лукаша пастаянна вабіла думка, што Францыск некалі стане знакамітым на ўвесь свет

чалавекам, і адзінным яго жаданнем было толькі тое, каб сын шмат працаваў над кнігамі, старанна вучыўся, удасканаліваў сябе. Ці ж гэта дрэнна? На мой погляд, дрэнна тое, што бацьку не хвалівалі ні думкі, ні мары хлопчыка і ён наогул не лічыў, што гэта важна.

Францыску прыходзілася вельмі цяжка. Заняткі ў школе ўжо не так вабілі яго, як жаданне мець сяброў. Так жыць было невыносна. Што рабіць? Дзе шукаць выйсце? Гэтыя пытанні паставяліны му чылі маленькае дзіцячае сэрца. Бывалі такія хвіліны, калі хлопчык не хацеў вучыцца, дзесьці хаваўся, каб не бачыць нікога і нічога навокал.

Часцей за ўсё ён прыбягаў да мяне. Я была яго адзінм маўклівым сябрам. Не злічыць, не вымераць, колькі слёз было праліта на маіх берагах, колькі скаргай мне давялося пачаць, колькі жалю і крыўды было ў гэтих наіўных дзіцячых споведзях. З кожным словам мне рабілася ўсё больш цяжка, усё больш невыносна, я пакутавала разам з гэтым малым, які даверыў мне ўсё свае пачуцці.

Ішоў час... Ішоў даволі хутка. Мой маленёкі сябра падрастаяў. Паступова ён забываў свае крыўды, бо я замяніла яму і сяброў, і родных. Ён зноў пачаў добра вучыцца, шмат чытаў. У свабодны ад заняткаў час ён прыбягаў да мяне. Я бачыла, што з кожным днём хлопчык становіцца ўсё больш радасным і вясёлым, і мне так сама становілася радасна і весела. Калі я го бачыла, для мяне пачыналася сапраўднае свята, а ў хвіліны развітання, калі ён яшчэ толькі збіраўся вяртацца ў манастыр, я ўжо з нецярпеннем чакала новай сустрэчы з ім.

Так ціха і щасліва і для мяне, і для хлопчыка прайшло некалькі год. Я нават не магла падумаць аб

тым, што калісці мы расстанемся . Але аднойчы такі час настаў... непрадказальна...

Я не ведала нічога аб ім, і было вельмі цяжка, бо перада мной стаяла невядомасць . Спачатку я чакала, шукала яго паўсюль, пыталася ва ўсіх, каго бачыла на сваім шляху , але ніхто не ведаў, дзе хлопчык ішто з ім. Толькі потым я зразумела, што ў гэтым вялікім свеце не здолею адшукаць Францыска, а калі лёс будзе прыхільны да нас, то хвіліна сустрэчы прыйдзе.

Час цягнуўся вельмі марудна, прымушаючы зноў і зноў вяртацца ў мінулае ў сваіх у спамінах. Я шмат думала аб тым, што яднала нас з Францыскам — можа, любоў да беларускай зямлі ці пачуццё адзіноты або і тое, і іншае — дакладна не адкажаш. Цікава тое, што гэтыя думкі не выклікалі ў мяне ніякай крыўды, але наадварот, разам з імі з'яўлялася пачуццё горкай балючай замілаванасці нашым наўным сябром оўствам.

Калі я чула размовы купцоў, якія вандравалі за межамі зямлі полацкай, то слухала так у важліва, што ніводнае слова не выпадала з-пад маёй увагі і пранізвала мяне вострым джалам. Мне пастаянна здавалася, што аповеды тых, хто плаваў у блізкія-далёкія мясціны, нейкім чынам звязаны з жыццём Францыска. Я марыла, я верыла, што ён стане сапраўдным чалавекам, магчыма, знакамітым, і такія думкі некалькі абліягчалі доўгія гады чакання.

Дзіўна, але калі прыйшоў час, я даведалася, што здзейснілася менавіта тое, што я прадбачыла. Аднойчы я пачула размову двухкупцоў, якія стаялі на майм беразе. Адзін з іх толькі што вярнуўся з далёкага падарожжа і расказваў сябру пра падзеі, якія адбыліся ў Еўропе. Мяне зацікавіла гісторыя маладога

таленавітага юнака з Поляччыны, які, паступаючы ў вельмі знакаміты універсітэт, сваімі бліскучымі ведамі заваяваў шматлікія сімпаты і павагу самых разумных людзей Італіі, а потым, не зважаючы на поспехі ў навуцы, не пажадаў пасля заканчэння ўстановы працягваць сваю кар'еру навукоўца, а вырашыў займацца выдавецкай дзейнасцю, каб даказаць у сёй Еўропе, што яго Радзіма — не далёкі край без гісторыі і культуры, а зямля, якая мае сваіх асветнікаў, сваю мову. Для працы юнак выбрал Прагу, бо менавіта там былі спрыяльныя ўмовы для выдавецтва. Першым зпад дошак друкарскага станка выйшаў твор, надзвичай суцярэві, але вельмі павучальны, які складаўся з 23 частак — Біблія. Адметнасць яе была ў тым, што кніга была выдадзена не на традыцыйнай стараславянскай, але на беларускай мове, блізкай да народнай, каб кожны просты чалавек мог зразумець гэты твор. Але пасля паспяховай дзейнасці ў Празе, а потым у Вільні, гэтага чалавека напаткаў цэлы шэраг няўдач: частку яго кніг — плён адданай працы — прызналі ерэтычнымі, канфіскавалі і публічна спалілі. А потым іх аўтара пасадзілі ў турму, але па іншай справе: за даўгі братанябожчыка...

Пакуль я слухала гэту гісторыю, маё хваляванне ўзрастала, і я разумела больш і больш, а напрыканцы аповедаў ўжо ведала, што імя гэтага славутага дзеяча — Францыск Скарына. Я радавалася, што мой хлопчык працаваў дзеля Радзімы, але радасць перапляталася з болем за такі цяжкі і складаны лёс яго.

Адноічы летам у адзін з тых дзён, калі сонейка, нібы адчуваючы надыход восені, па-асаблівamu ярка свеціць і грэе, як ніколі, я песьцілася ў яго ласкавых промянях. Усё навокал было незвычайна радасным, але мне

здавалася, што дзень не прадракае якіх-небудзь змен.

І раптам я ўбачыла на беразе чалавека, які стаяў і задуменна ўгляджаўся ў мае воды. Вочы яго былі блакітнага колеру, колер у неба і вяселькоў, а валасы — светлыя і, нібы спелае збожжа, залатыя. Я адразу пазнала яго. Так, Францыск змяніўся, але ў яго вачах па-ранейшаму іскрыліся пяшчота і любоў, і для мяне ён застаўся ўсётым жа маленъкім хлопчыкам.

Не, я не пыталася, чаму ён пакінуў мяне: гэта не мела ніякага сэнсу. Я адчу вала, што наша сустрэча — апошняя, і глядзела і не магла наглядзецца, слухала і не магла наслухацца споведзі свайго сябра, ужо дарослага чалавека.

Са слоў Францыска я даведалася, што ў турме ён правёў дзесяць тыдняў і менавіта тады адчуў сваю адзіноту і зразу меў, што нікога не было ў яго жыцці, хто б па-сапраўднаму любіў і шкадаваў яго. І пасля яго вызвалення, нягледзячы на тое, што сам кароль польскі прызнаў заслу гі Францыска перад Радзімай, Скарыне было забаронена жыць на той зямлі, яку ён любіў больш свайго жыцця. Перад ад'ездам назаўсёды мой дарослы хлопчык вырашыў развітацца са мной і папрасіць прабачэння ў свайго адзінага сябра.

Пад час гэтага сумнага аповеда я не магла плакаць. За мяне гэта рабіла неба. Цяжкія шэрыя кроплі падалі на зямлю разам з сумам, боллю і прадчуваннем непамернай адзіноты...

Потым ён пакінуў мяне...»

Ты слухаў так уважліва, што ніводнае слова не выпала з-пад тваёй увагі і не прайшло міма сэрца. Магчыма, цяпер ты ў поўнай меры адчуваеш сябе нашчадкам багатай культуры і жывога беларускага слова. Памятай, што жыць трэба так, каб не было

сарамна перад нашымі продкамі за дар эмна растрачаную гістарычную спадчыну.

KAMUNKAT.org

Наталля Філіпава

(14 гадоў, в. Цячын

Бялыніцкага р-на Магілёўскай вобл.)

Шлях, асвечаны Скарынам

Яшчэ ў дні старыя, у век наш лучынны,
Аб горадзе Полацку слава ішла,—
Друкар там выдатны Георгій Скарына,
Што зоры рассыпаў па роднай краіне,
Крыштальныя слова наўку — святыя.

П. Броўка

Пачатак вясны. Прырода абуджаецца ад сумнага зімовага сну. З'яўляецца першая зялёненькая траўка, першая сінявокая пралесачка на ўзлеску. У першы раз звініць у блакіце незабыўная песня жаўрука. А на душы адчуваеш незразумелую цеплыню і любоў да сваёй радзімы Беларусі.

З такім пачуццём я перагортваю старонкі кнігі Анатоля Клышкі «Францыск Скарына, альбо Як да нас прыйшла кніга», бо сёння першым урокам беларуская літаратура. Урок прысвечаны аднаму з самых таленавітых людзей зямлі беларускай — Францыску Скарыне. І нездарма, бо менавіта ён пасеяў зерне наўку на нашай зямлі, паклаў першы каменьчык у дарогу, якая вядзе ў будучыню.

...Яшчэ раз прачытаны старонкі яркай і трагічнай біографіі, перагледжаны гравюры мастака, паўтораны крылатыя фразы.

Здаецца, ведаю пра яго шмат, але ўсё роўна хвалююся...

...Вось я ўжо стаю на вуліцы, каля сваёй роднай хаты, адкуль і пачынаецца дарога да нашай Цях цінскай школы. Раніца сёння цудоўная! Весела свеціць сонейка, пранізаючы сваімі зусім нябачнымі праменічыкамі сонную зямлю. Усё навокал абуджаецца, ажывае. А я ўсё іду і думаю пра Скарыну, бо ён шмат зрабіў дзеля нас, беларусаў і наогул дзеля ўсіх славян.

Францыск Скарына жыў у цікавы час, які мы зараз называем эпохай Адраджэння. У далёкім XVI стагоддзі адраджаліся краіны і народы, людзі пачалі вывучаць і ўзнаўляць культурна-гістарычную спадчыну, адбывалася фарміраванне зусім новага чалавека, які меў свае погляды і веру не толькі ў боскую, але і ў сваю ўласную сілу.

Сучаснікамі вялікага палаchanіна былі Леанарда да Вінчы, Капернік, Мікеланджэла, Рафаэль... Гэта былі вялікія і таленавітые вучоныя, пісьменнікі, мастакі, якія прысвяцілі ўсё сваё жыццё цяжкай справе — адраджэнню культуры і чалавека. У той жа час, калі беларуская мова была дзяржаўной мовай Вялікага княства Літоўскага, быў створаны славуты Статут 1529 года. Былі ўзвядзены таленавітымі майстрамі многія беларускія помнікі, якія зараз з'яўляюцца нашай гістарычнай спадчынай, былі напісаны славутыя літаратурныя творы.

Францыск Скарына быў адным з першых асветнікаў-гуманістаў Усходняй Еўропы. Ён уклай шмат працы ў распаўсюджванне кнігадрукавання ў славянскіх краінах. Ён разумеў, што кніга патрэбна ўсім людзям, нягледзячы на саслоўны падзел. Скарына ведаў сваю гістарычную місію, ён павінен быў узnavіць культуру і родную мову. Скарына ўклай у гэтую нялёгкую працу ўсе

свае веды (а ведаў ён сапраўды шмат, дасягнуў вяршынь адукаванасці і вучонасці, бо ў 1506 годзе скончыў Кракаўскі універсітэт, а ў 1512 годзе ў італьянскім горадзе Падуя перад высокай камісіяй дзяржаў экзамен на вучоную ступень доктара медыцыны).

Пераклад Бібліі на родную мову і заснаванне кнігадрукавання — асноўная мэта жыцця вялікага палаачаніна.

Францыск Скарына ажыццяў задуманае. На працягу 1517—1519 гадоў у Празе (Чэхія) ён выдаў 23 кнігі Бібліі. Першай кнігай быў Псалтыр, які выйшаў у свет 6 жніўня 1517 года. Пасля ў Вільні — сталіцы літоўскага і беларускага народаў — Скарына выпусciў «Малую падарожную кніжку» (1522) і «Апостал» (1525).

Францыск Скарына быў незвычайным чалавекам, сапраўдным гуманістам. Ён уклаў у кнігі свой талент і майстэрства, сваю душу.

З далёкага XVI стагоддзя даносіцца да нас магутны голас палаачаніна, як запаветы нашчадкам гучаць яго неўміручыя слова: любіце кнігу, бо кніга — «лекі для душы». Пасля сябе Скарына пакінуў менавіта кнігу, таму што яна з'яўлялася часцінкай яго самаго.

Ты зрабіў для нас вельмі шмат, Францыск Скарына, ніzkі табе паклон, сын полацкай зямлі, ад дачкі зямлі беларускай.

...Вось ужо гучна празвінёў званок на ўрок. Я хуценька падымаяўся на другі паверх роднай школы ў кабінет беларускай мовы і літаратуры. З хваляваннем усе чакаем настаўніцу. Але я ў душы адчуваю вялікую радасць, бо хаджу па зямлі, па якой калісьці хадзіў ты, Францыск Скарына.

Францыск Скарына

Беларусь — абшырная старонка.
Мінулых дзён гісторыі вандроўка.
Вандрую я па Беларусі.
Табой, Радзіма, ганаруся.

Беларусь — край блакітных азёр.
Тут Францыск Скарына падняўся да зор.
Першы асветнік і першы друкар
Радзіме пакінуў неацэнны скарб.

Жыў Францыск Скарына у цікавы час,
Яго эпоха Адраджэння дайшла і да нас.
Дзякую, Скарына далёкага года.
Ты — слава і гонар свайго народа!

Кацярына Якіменка

(15 гадоў, г. Ваўкаўск Гродзенскай вобл.)

Беларусь: гістарычныя вандроўкі

Я не люблю падручнікі гісторыі. Сухія лічбы, факты, суб'ектыўны погляд аўтара, не заўсёды супадаючы з майм поглядам. Мае ўласныя гістарычныя думкі дрэмлюць. Я разумею гісторыю лепш, калі непасрэдна сутыкаюся з помнікамі, сведкамі гістарычных з'яў, цікавымі постацямі.

Я жыву ў невялікім гарадку Ваўкаўску на заходзе Беларусі, у той частцы нашай зямелькі, якая шмат разоў пераходзіла з рук у рукі іншаземных захопнікаў або перадавалася адной краінай другой у выніку міждзяржаўных дамоўленасцяў. Аб гэтых сведчаць назвы некаторых куткоў Ваўкаўшчыны: Шведская гара, нямецкія могілкі, помнік польскім жаўнерам.

А як жа людзі? Мяне вельмі зацікаўляла пытанне: як жа ў гэтай кругаверці вытрымаў народ, як змог захаваць сваю беларушчыну, мову, звычай, нават думкі? Як сцярпей прыгнёт, прыніжэнне, націск іншых моў і культур?

Я ведаю мала, каб аналізаваць гістарычныя карані гэтай з'явы. Я разгледзела гэтае пытанне на прыкладзе блізкай мне асобы — майго дзядулі Путко Аркадзя Міхайлавіча. У аснову маіх разважанняў ляглі аповеды дарагога мне чалавека.

Дзядуля нарадзіўся ў 1925 годзе ў вёсачцы Паўднёвы Востраў Крынкаўскага павета, што каля Беластока, у беларускай сям'і. Беласточчына ў той час належала

Польшчы. Уявіце сабе абставіны: большасць жыхароў вёскі — беларусы, у сем'ях размаўляюць на беларускай мове, з суседзямі таксама па-беларуску, а навучэнне ў школе, любы зварот да ўлады — абавязкова на польскай мове. Дзядуля ўспамінае, што прамаўленне нават аднаго слоўца па-беларуску выклікала гнеў настаўніка, біццё лінейкай па руках, парушальнік ставіўся ў кут на гарох. Настаўнік увесь час намаўляў вучняў, што няма такой мовы — беларускай, няма таюга народа — беларусы, а ёсьць вялікая Рэч Паспалітая. Як жа цяжка было зразумець малому хлопчыку Кадзіку, чаму так адбываецца.

Дапытлівы, цікаўны хлопчык змог сумяшчаць выдатную вучобу з працай на гаспадарцы. І калі пасля сканчэння сямігодкі хлопчык аб'явіў, што хоча вучыцца далей, сям'я яго падгримала. Нягледзячы на тое, што ў сям'і акрамя Кадзіка было яшчэ троє дзяцей, зямлі было нямнога, працавалі цяжка. Бацька дзядулі вырашыў нешта прадаць, змяніць на гроши. А калі дзядуля распавядае аб tym, як яны з бацькам паехалі ў горад здаваць дакументы ў прафесійную школу, здаецца, што гэта адбылося ўчора.

Пры падачы заявы ў школу, дзе акрамя агульной адукцыі давалі прафесію цесляра, у анкете трэба было адказаць на пытанне: «Нацыянальнасць і веравызнанне». Бацька дзядулі, беларускі селянін, добра разумеў, што беларусу будзе амаль немагчыма паступіць у школу. Сялянская кемлівасць падказала яму адказ. Пад дыктуўку бацькі Кадзік старанна напісаў: «Полак праваслаўнага веравызнання». Хлопець выдатна здаў экзамены і быў прыняты ў школу. Ішоў 1939 год. Быў куплены інструмент, пашыта школьнай форма... А першага верасня пачалася Першая светная вайна. Германія напала на Польшчу. Першыя бамбёжкі, страх, няпэўнасць у будучыні.

17 верасня свет зноў змяніўся. У Захаднюю Беларусь прыйшла Чырвоная Армія. Адыход польскага насельніцтва

з крэсаў, росквіт усяго рускага. Мірнае жыццё было нядоўгім. Вялікая Айчынная вайна зноў ператрэсла ўсё жыццё. У ліку іншых маладых хлопцаў і дзяўчат дзядуля быў адпраўлены на прымусовую працу ў Германію. Трыгады нямецкага «раю» дзядуля ўспамінае з жахам. Голад, здзекі, біццё. Толькі сялянская загартоўка, моцныя характары дапамаглі выжыць.

Відаць, жорны жыцця вырашылі змалоць дзядулю. Пасля вызвалення — штрафны батальён, цяжкі шлях да Берліна.

Божа, як многа выпала на долю простага беларускага хлопчыка. Як змог не разгубіцца, пранесці годнасць, веру ў добрае, светлае?

Дзядуля змог. Бо ён беларус: моцныя духам, сціплы, цярплівы. Ён усё жыццё размаўляе па-беларуску, любіць Радзіму, перадае нам, унукам, гэтую любоў. Таму і я пайшла вучыцца ў беларускамоўны клас.

Беларус — мая Радзіма! І дай бог, каб тая яе частка, дзе жыву я, — Заходняя Беларусь, заставалася з Беларуссю назаўсёды.

Летні ранак

Прачнуся надосвітку, на дзённым нараджэнні,
Калі ледзь чуюцца птушак галасы.
Паміж зямлёю цёмнай і блакітным небам
Пазначылася толькі паласа.

Пазалачоная, з ліловау падсветкай,
Пафарбавала пэндзлем небасхіл.
Чакаю сонца, захапляюся цудам,
Баюся, што цуд развеецца, як дым.

З нізін паўзе туман, клубісты, светла-шэры,
Ён — ранішні — падобны на эфір,
Вэлюмна-светлы, смутак навявае,
Здаецца, ён ядомы, як зефір.

А можа, не туман — неспадзянавы мroi
Начныя добрых і святых людзей,
А можа, той туман няпросты, чарадзейны,
Нясе з сабою шчасце, шмат надзей?

Ён гоніць травы на прырэчных лугах,
Грыбніц варушыць ніці у лясах,
Ён дабаўляе неспакою і тамлення
Дзяўчынам, хлопцам ў іх кароткіх снах.

Улетку ноч праходвіць, як імгненне,
За дзюбу вераб'ёву карацейшы час.
Туман разыдзецца, распусціць яго сонца,
Той цуд яшчэ адбудзецца не раз.

Я пачала співаць пра травы і рамонкі,
І, плывучы праз ласкавы туман,
Я веру ў чыстае, ў прыроду, у Радзіму,
Не веру ў подласці, у зраду, у падман.

Не трэба ехаць у далёкія краіны,

Прыгоды ў тропіках пад пальмамі шукаць,
Ты азірніся хутчэй, навокал многа цудаў,
Прырода наша, як родная наша маць.

Усё прыгожае, роднае, найцікаве,
Што ўбачыць зможаш на сваёй зямлі,
Галоўны цуд — зямля, калі ўжо вельмі цяжка,
Прыщініся ўсім сэрцам да раллі.

Малінніка кустоўе, зарасці парэчак,
Чырвоная ракіта над вадой,
Бруістая, крынічная рачулка,
Лясы, дубровы — гэта край радной.

Насцёбаць вудай акунёў і плотак,
Пайсці ў далёкі густа-сіні бор,
Паесці журавін ў дарозе на балотах
І жаб пупырышчатых слухаць громкі хор.

Зямля — наш цуд, надзея і бағацце,
Цудоўны край — радная Беларусь.
Цудоўна неба, сонца і паветра.
Пералічыць я нават не бярусь.

Знайдуцца скептыкі, уznікне і пытанне:
«Калі так любіш, то жыццё аддай»!
Аддала б і жыццё, няхай жыве краіна,
Люблю цябе, мой мілы родны край!

Кацярына Лабуць
(15 гадоў, г. п. Шаркоўшчына
Віцебскай вобл.)

Урбанізацыя

Узровень культуры грамадства залежыць ад пэўных цывілізацыйных фактараў, якія выяўляюцца ў канкрэтных азначэннях таго, чым займаецца грамадства, што і як стварае, які існуе падзел і якія камунікацыйныя сувязі паміж людзьмі, якія ў іх ўяўленні пра свет і пра сэнс існавання.

Чыннікі грамадскага падзелу і камунікацыі ёсць галоўнымі дзейнікамі паскарэння і развіцця культуры.

Тым часам жорсткі сацыяльны падзел без з'явы грамадской камунікацыі прыводзіць да застою і марнавання магчымасцяў культуры, да дэградацыі.

Для развіцця камунікацыйны дзейнік культуры павінен выступаць чыннікам грамадской лучнасці, стаць спосабам гарманізацыі сувязяў і дачыненняў паміж людзьмі. Якраз тады праяўляеца паскарэнне як шлях да стабільнасці грамадства. Стабільнасць жа грамадства — гэта стабільнае развіццё культуры.

Камунікацыйнымі чыннікамі развіцця культуры трэба лічыць рэлігію, дзяржаўнасць, пісьмовасць, урбанізацыю, тэхніку і ў апошні час — інфарматыку.

Пацікавімся адной з гэтых істотных з'яваў дынамікі і стабільнасці сацыяльна-культурнага развіцця — урбарізацыёй.

Мы, беларусы, гістарычна малады народ. Прыблізна тысяччу гадоў таму ў нас адбыўся выбух культуры. Супала

некалькі цывілізацыйных падзеяў. Практычна ў адзін і той жа час узніклі гарады, пісьмовасць, дзяржава і распаўсюдзілася хрысціянства. За вельмі кароткі час нашыя продкі выйшлі з гістарычнага нябыту і стварылі вялікую цывілізацыйную магутную дзяржаву, якая стала не толькі геапалітычнай, але і культурнай з'явай Еўропы.

Дынамічным чыннікам, матарам еўрапейскай культуры былі гарады. Беларускія гарады карысталіся магдэбургскім правам, мелі самакіраванне і вольныя саслоўі, канцэнтравалі гандаль, рамесніцкую вытворчасць, былі цэнтрамі адміністрацыі і рэлігіі, становіліся часта духоўнымі і культурнымі цэнтрамі ўсяго народа.

Аднак, каб урухоміць цывілізацыйную ролю гарадоў на ўсё грамадства, патрэбна, каб існавала прадуманая урбаністычная сістэма сувязі паміж горадам і вёскай, спалучаная камунікацыйнымі магчымасцямі людзей.

У сярэдневяковай Беларусі, гэта значыць у Вялікім княстве Літоўскім, якраз была створана і добра дзейнічала такая сістэма.

Прынцып яе заключаўся ў tym, што паміж сталіцай, вялікімі гарадамі і вёскай існавала мноства маленьких гарадкоў — паселішчаў з сацыяльна-культурным статусам гарадскога цэнтра.

Гэта славутыя беларускія мястэчкі.

Мястэчка, як правіла, было цэнтрам мясцовай адміністрацыі і паraphii. Тут была царква і касцёл. У мястэчку акрамя сялянаў жылі гандляры, мяшчане і рамеснікі, былі крамы, школа, аптэка, часам шпіталь ці пры боку кляштар і замак, будынкі адміністрацыі. У мястэчку існавала галоўная гандлёвая плошча і рынак. Шмат якія мястэчкі мелі самакіраванне, свае гербы і свабоднае саслоўе.

Беларускія мястэчкі, як правіла, размяшчаліся на адлегласці ад 12 да 16 кіламетраў адно ад другога. Мы можам

добра прасачыць гэтую сістэму на тэрыторыі былой Віленшчыны, дзе яна найлепш захавалася.

Пачнем адвольна, скажам, з Дзевянішак. Праз 14 км на поўдзень ад Дзевянішак мястэчка Суботнікі, на захад ад Суботнікаў праз 12 км — мястэчка Грынёва з замкам і касцёлам; праз 16 км на паўднёвы захад — Ліпнішкі; праз 12 км на паўночны ўсход — Трабы з царквой і касцёлам; праз 12 км на ўсход — мястэчка Юрашкі; ад Юрампак праз 14 км на паўднёвы захад — мястэчка Іёе, а праз 12 км на поўдзень — Лаздуны; у 12 км ад Лаздун — Бакшты; праз 14 км на захад ад Іёя — Ліпнішкі; праз 12 км на захад ад Ліпнішак — мястэчка Тракелі, потым Воранава, Беняконі і г. д. — ва ўсе канцы праз 12—14—16 км ёсць мястэчкі.

Калі пайсціна паўночны ўсход ад Суботнікаў праз Трабы, то далей, праз 14 км ад Трабаў, — славутае мястэчка Гальшаны з замкам і касцёлам. Збоку — Меднікі з замкам, з другога боку — Багданава, потым Вішнева з касцёлам і царквой. Ідуцы гэтак на паўночны ўсход праз Жупраны, Ашмяны, мы дойдзем, мінаючы шэраг мястэчак, да Астраўца, Гервятаў, Свянцянаў потым да Відзаў, Дрысвятаў, Опсы, Браслава, потым, праз 12 км, — Слабодка, праз 14 км — Плюсы, далей — Друйск, Друя, Прыдруйск і так аж да Невеля — паўночнай мяжы былога Вялікага княства. Вялікім і славутымі мястэчкамі былі Нясвіж, Мір, Заслаўе.

Такая ж сістэма сягае аж да Беластока і Берасця. Выразна праглядаеца яна вакол Мінска, Магілёва, Віцебска ды Полацка.

Рацыянальнасць урбаністычнай сістэмы ў Вялікім княстве відавочная. Жыхар любой вёскі ў выпадку патрэбы мог у любы час на працягу адной-дзвюх гадзінай трапіць у мястэчка. У мястэчку якраз і адбываўся культурны абмен паміж горадам і вёскай. Мястэчка было рэальным перадаточным звязком культуры.

Паміж мястэчкам і горадам існавала рэгулярная чаўночная міграцыя і сувязь гандлёвага, адміністрацыйнага, канфесійнага і іншага парадку. У мястэчку і ў горадзе быў у прынцыпе аднолькавы характар культуры. Як прыклад — мястэчка Шаркоўшчына.

Шаркоўшчына ўспамінаецца ў XVI стагоддзі. Яно было размешана над ракой Янка і было ва ўладзе Лонскага сельскага округа, 1 дом, 33 жыхары, 58 км ад Дзісны.

У 1503 годзе зямля была перададзена вялікім князем і каралём Аляксандрам багатаму памешчыку Юр'ю Деспат-Зяновічу за нейкія паслугі. З гэтага часу зямля перадавалася па спадчыне. Ад Зяновічаў з 1604-га да 1814 года — у Фелікса Багуцкага.

Шаркоўшчына складалася з 735 валок (14 700 дзесяцін зямлі) і мела 2000 мужскіх душ.

Побач з Шаркоўшчынай былі размешчаны два мястэчкі: Новая і Старая Шаркоўшчына. У старой Шаркоўшчыне было 28 дамоў і 195 жыхароў. У Новай Шаркоўшчыне — 10 двароў і 132 жыхары.

Праваслаўны храм у Старой Шаркоўшчыне быў пабудаваны ў 1698 годзе Львом Сапегам, замест старой царквы пабудавалі царкву Узвышэння, якая была адрестаўравана ў 1899 годзе памешчыкам Бярнардам Фёдаравічам. Царква была пад уладай Тышкова.

Пасёлак Новая Шаркоўшчына атрымаў магдэбургскае права ў 1698 годзе. А ў 1708 годзе мсціслаўскі стараста Ян Нікадзім Лапацінскі пабудаваў сабор у гонар св. Ганны, адпісаў на царкву 8000 злотых. З 1839 года царква праваслаўная.

Але далей пра мястэчкі Беларусі.

Тым часам селянін часта і рэгулярна наведваў не горад, а якраз мястэчка, і адтуль чэрпаў свае ўяўленні пра больш шырокі свет і гарадскія дачыненні.

Урбаністичная сістэма Вялікага княства дала вельмі шмат для беларускай культуры. Яна забяспечыла ёй агульнаграмадскі ўрапейскі ўзровень і засцерагла ад правінцыялізму. Гэта значыць ад культурнага разыходжання, ад бездані паміж горадам і вёскай.

Там, дзе не існавала сістэма культуратворнай урбанізацыі, там заўсёды прысутнічаў грамадскі правінцыялізм.

У Расіі не было ні вольных гарадоў, ні самакіравання, ні магдэбургскага права, ні мястэчак, ні прадуманай сістэмы урбанізацыі. Такі стан вынікаў увогуле з нееўрапейскага харектару рускага грамадства. І ліквідацыя ішла па-свойму: разбурылі вёску і знішчылі сялянства. На Беларусі ліквідавалі першым чынам саму назну «мястэчка». Перайменавалі мястэчкі то ў «дзярэёні», то ў «гэ пэ». У савецкі час былі моцна дэфармаваны функцыі беларускага мястэчка, але найменавання знішчыць усё ж не паспелі.

Урбаністичная палітыка савецкіх улад на Беларусі заключалася ва ўкараненні такой мадэлі, якая б стымулявала працэсы русіфікацыі беларусаў і міграцыі расійцаў у Беларусь. У 1960 годзе было вырашана зрабіць з Мінска вялікі мегаполіс з шматмільённым насельніцтвам. Але 32 вёскі і 72 мястэчкі былі пад пагрозай знішчэння.

Гэты план ужо не меў дачынення да урбанізацыі. Адкрыта рыхтавалі культурную катастрофу і выраджэнне беларускай нацыі.

Мы, беларусы, павінны быць удзячны Богу, што своеасова распаўся Савецкі Саюз.

Дбаючы пра нашу будучыню і нашу культуру, мы мусім шмат што адбудаваць, адрадзіць, аднавіць, у тым ліку, вярнуцца да культуратворчай сістэмы урбанізацыі, абумоўленай інтарэсамі нашага грамадства, дабром нашым людзей, эканомікай, экалогіяй і культурнай перспектывай.

Мы павінны будзем адрадзіць нашыя мястэчкі, веру і

культуру.

Беларуская гісторыя нам штодня сцвярджае і сведчыць,
што наша нацыянальная будучыня знаходзіцца ў нас саміх.
Мы і толькі мы, беларусы, мусім яе ажывіць і ўсталяваць на
нашай зямлі.

Мы павінны аднаўляць сваю нацыю, сваю мову, рэлігію і
сваю нацыянальную дзяржаву. Мы павінны вывесці Беларусь
у вышэйшы свет, у якім яна была раней.

Жыве Беларусь!

Юлія Міхалюк
(15 гадоў, г. Мінск)

Трагічнае жыщё і вечнае каханне

Як добра, калі на вуліцы маразы, халады і завірухі, сядзець дома, ва ўгульным памяшканні, і марыць аб спякотных краінах, экзатычных жывёлах, уяўляючы, што вось зараз расплюшчыш вочы — і мара здзеісніцца. Але думкі хутка імчацца, нібы гэта мітуслівы рой пчол, і вось ужо нейкая новая чарадзейная і нязбыўная мара пачынае хваляваць і радаваць сэрца.

Аднак сёння мая ўвага звяртаецца зусім у іншы бок. Чаму съці мяне вабіць да сябе адна гістарычная асоба і яе цікавы, на жаль, сумны лёс і вялікае каханне. Гэта Барбара Радзівіл. Існуе легенда, што яе дух да гэтага часу жыве ў Нясвіжскім замку. Сцвярджаюць, што роўна ў 15 хвілін а першай гадзіне ночы таямнічая жаночая постаць пачынае абход пакояў. Яна стогне, усхліпвае, плача па сваім рана загубленым жыцці і вялікім каханні, а ў 15 хвілін а пятай гадзіне раніцы знікае.

Барбара нарадзілася 6 снежня 1522 г. (ці 1520 г.). Як прадстаўніца высокага рода яна, безумоўна, атрымала ёўрапейскую адукацыю і выхаванне, хутка і прыгожа пісала. Ёй належыць найцікавейшая карэспандэнцыя XVI стагоддзя.

Прыгажуя Барбара жыла ў Вільні. Яна рана страціла бацьку, а потым і мужа. Яе палац знаходзіўся побач

з палацам каралевіча Жыгімonta Аўгуста. Карапеўч не застаўся абыякавым да прыгажосці Барбары. Яны пачалі супротакацца і хутка пакахалі адзін аднаго. Але аб гэтым даведаўся нясвіжскі Радзівіл — Мікалай Чорны. Каб выратаваць рэпутацыю сваёй стрыечнай сястры і павялічыць свой уплыў, ён вырашыў навесці парадак. Узяўши з сабою брата Барбары Мікалая Рудога, ён накіраваўся да каралевіча з патрабаваннямі: альбо ажаніцца з Барбарам, альбо больш не супротакацца. Жыгімонт паабяцаў не супротакацца з Барбарам, бо ён добра ведаў сваё хісткае становішча пры двары.

Але ці можна пасадзіць каханне ў клетку? Карапеўч не змог стрымать свайго слова. У час супрэчы закаханых раптоўна з'явіліся браты, якія павінны былі ў гэты час быць на паляванні, і запатрабавалі ад Жыгімонта ажаніцца з іх сястрой. Так адбыўся тайны шлюб.

Праз некаторы час бацька каралевіча памёр, і апошні павінны быў стаць каралём. Карапеўч-маці Бона Сфорца ў той час актыўна шукала ўплывовую нявесту. Для яе было вялікім ударам тое, што сын ужо мае жонку. Бона Сфорца зрабіла ўсё, каб сейм не каранаваў Барбару, але калі ў снежні 1550 г. яна ўсё ж была каранавана, маці Жыгімонта ў знак пратэсту пакінула Кракаў і выехала на радзіму — у Італію. Яна забрала з сабой ўсю світу, але патаемна пакінула агентаў з заданнем атруціць ненавісную маладую каралеву. Аптэкар Монці быў адным з іх. Большасць гісторыкаў лічаць, што гэта ён замест патрэбнага лякарства прыгатаваў атрут, якая павольна звяла квітнеючу прыгажуню ў магілу. Ужо пачынаючы з каранацыі, дні каралевы былі злічаны. Вялікіх намаганняў ёй каштавала ўстаць і апрануць параднае адзенне, а потым дзве

гадзіны прыёму цярпець страшэнны боль.

Як паведамляюць хронікі, хвароба каралевы была надзвычай дзіўная. Усё цела Барбары пакрылася гнойнымі нарывамі. Яны лопаліся і распаўся джвалі непрыемны пах. Барбара пакутавала ад нясцерпнага болю. Жыгімонт заставаўся побач з ёй да самага канца. Да канца верыў і спадзяваўся, што яна ачуняе. Яму было ўсё роўна, хто выратуе каханую. Не аднойчы ён звяртаўся ў Нясвіж да Мікалая Чорнага, каб той прыслаў вядомых знахарак, але 8 мая 1551 г. у Вавельскім замку, на трыццатым годзе жыцця, каралева навекі закрыла свае цудоўныя вочы.

Пасля смерці Жыгімonta Аўгуст вырашыў увекавечыць памяць аб каханай. І гэта яму ўдалося. Знакаміты, услаўлены Адамам Міцкевічам абрэз Маткі Боскай Вастрабрамскай у Вільні быў намаляваны з партрэта Барбары Радзівіл. Гэтая выява стала пасмяротным помнікам прыгажуні.

Пра вялікае каханне і бязмернае гора Жыгімонта існуе легенда: кароль вельмі сумаваў пасля смерці каханай, таму ён вырашыў пры дапамозе алхімікаў Твардоўскага і Мнішака выклікаць душу Барбары. У змрочным зале караля пасадзілі ў крэсла і хацелі прывязаць рукі да падлакотнікаў, каб ён незнарок не дакрануўся да прывіду. Жыгімонт сказаў, што будзе сядзець спакойна і толькі на адлегласці запытае ў каханай, як яму жышыць далей. Але калі з'явілася здань, ён ад хвалявання забыўся на ўсё. Ускочыўшы з крэсла, кінуўся да прывіду са словамі: «Басенька мая!» — і хацеў яго абняць. Пачуўся выбух, пайшоў трупны пах — цяпер душа Барбары не магла знайсці дарогу ў магілу, вечна ёй блукаць па зямлі.

З таго часу і ходзіць яна сярод людзей, а пасля

смерці караля пасялілася ў Нясвіжскім замку. Перад жывымі заўсёды з'яўляеца ў чорным адзенні ў знак жалобы па сваім загубленым шчасці.

У замку лічылі, што прывід папярэджвае гаспадароў, калі ім пагражае небяспека, хвароба або вайна. А ў сярэдзіне XVII стагоддзя Чорная дама правучвала маладых прыгожых жанчын у цёмных месцах у час баляў, калі яны дазвалялі сабе з'яўляцца ў вельмі адкрытых туалетах. І нават немцы, якія двойчы акупавалі Нясвіж, верылі ў існаванне Чорнай дамы. Калі яны бачылі ў канцы парку што-небудзь чорнае, то з крыкам: «Шварц фраў!» стралялі ў тым напрамку і беглі хавацца.

Безумоўна, трагічнае, кароткае і ў той жа час паэтычнае жыццё пражыла гэтая жанчына. Колькі б згубіла гісторыя культуры эпохі Рэнесансу без Барбary Радзівіл!

ЗМЕС Т

Уступ	3
Адамовіч Ганна	
Мастак	5
Раману Семашкевічу прысвячаю	7
Чылікін-Садэльскі Сяргей	
Укрыжаваная воля	8
Паліўка Аляксандр	
Дастаеўскія	10
Моладаўскі звон	11
Агова	12
Гова	14
Васілю Цяпінскаму прысвячаецца	15
Мужная князёўна	15
Сюсіна балота	17
Чаму ў бярозы салодкія слёзы	19
Гарбачук Ксенія	
Беларусь. Гістарычныя вандроўкі	22
Чайкіна Яўгенія	
Гняздо ў беларускай славы. Мірскі замак	28
Грыневіч Яўген	
Полацкія замалёўкі	37
Мая зямля	58

Корсак Павел	
Глыбо чына	59
Кішко Таццяна	
«Курганы шмат чаго нам гавораць...»	61
«Той век залатым мне бачыща ад цяперашняга веку...»	67
Давідовіч Вольга	
Бона Сфорца	80
У далёкія часы: Моталь	81
Сівая легенда: Адрыжын	83
Бітва пад Оршай	85
Манкевіч Іван	
Урэчча: мінулае і сучаснае	88
Нячай Аліна	
Рэфармацыя ў гісторыі Бацькаўшчыны	94
Татаринцев Владислав	
Бабушкін виноград	101
Асіпёнак Вольга	
Друцк старажытны	104
Наша памяць	107
Станкевіч Вольга	
Да 120-годдзя з дня нараджэння Якуба Коласа і Янкі Купалы	108
Беларусь	108
* * * Маленькі сад...	109
Германовіч Аляксандр	
Ражанка	110

Папельыш Паліна	
Я ўдзячна табе, Францішак Скарына	114
Палонік Яўгенія	
«Мой родны кут, як ты мне мілы!..»	119
Вечная памяць абаронцам	121
Мая Беларусь!	122
Пашук Анатоль	
Адкуль пайшла назва Петрыкаў	124
Яўсейчык Марына	
Жывыя помнікі далёкіх часоў і суровай рэальнасці	126
Нікіціна Марыя	
Незвычайная экспедыція	132
Кандратовіч Віялета	
Падарожжа ў XVI стагоддзе	138
Назарук Дар'я	
Старонкі гісторыі маёй Бацькаўшчыны	144
Бухаловіч Святлана	
Сын і знаўца Айчыны	152
Лучына Ірына	
Івану Хруцкаму	158
Беларусь	159
Малітва	159
Карпейчык Надзея	
Мудрасць жыцця	161
Талатай Святлана	
Янава	172

Асон Станіслаў, Асон Аляксей	
Нашы падарожжы	
Вуліца Грунвальдская	180
Сустракай мяне, Кірыла	183
Малюся за цябе, Беларусь	185
Крыўко Надзея	
У вяршыні самых гонкіх дрэў маланка з неба б’е...	188
Філіпава Наталля	
Шлях, асвечаны Скарынам	197
Францыск Скарына	200
Якіменка Кацярына	
Беларусь: гістарычныя вандроўкі	201
Летні ранак	204
Лабуць Кацярына	
Урбанізацыя	206
Міхалюк Юлія	
Трагічнае жыццё і вечнае кажанне	212

Літаратурна-мастаўка ў выданні

Гістарычныя вандроўкі

Да 450-годдзя Рэфармацыіна Беларусі

Сачыненні пераможцаў дзіцячага конкурсу

Рэдактар *Н. Даевыдзенка*

Карэктар *Н. Аляксеева*

Камп'ютэрны набор і вёрстка *Л. Ваўчок*

Адказны за выпуск *Г. Віньярскі*

Для афармлення першай старонкі вокладкі выкарыстаны малюнак Я.

Мельнікава(г. Вілейка, 13 гадоў)

Падпісана да друку 11.07.2003 г. Фармат 84x108 $1/_{32}$.

Друк афсетны. Папера афсетная. Ум. друк. арк. 6,9.

Наклад 500 паас. Зак. 1663.

МГА « Беларускі кнігазбор» .

220034, Мінск, вул. Фрунзе, 5.

Тэл./факс (017) 220-70-27.

Ліцензія ЛВ № 105 ад 31.12.2002 г.

Надрукавана здыяпазітываў заказчыка

ў друкарні УП « Ходр» БелТІЗ.

220004, г. Мінск, вул. Вызвалення, 9.

ЛП № 91 ад 12.12.2002 г.